

Keski-Pohjanmaan ammattiopisto

Opetussuunnitelma 2015

Yhteiset tutkinnon osat

laadittu: 30.05.2015

Erkki Juola

hyväksytty: 26.6.2015 § 96

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Sirkku Purontaus', is positioned above the printed name.

Sirkku Purontaus

rehtori

3 Yhteiset tutkinnon osat ammatillisessa peruskoulutuksessa, 35 osp		
	Pakolliset	Valinnaiset
3.1 Viestintä- ja vuorovaikutusosaaminen, 11 osp	8 osp	3 osp
3.1.1. Äidinkieli	5	
3.1.1.1 Mediaviestinnän perusteet		2
3.1.1.2 Lukunurkka		1
3.1.2. Toinen kotimainen kieli, ruotsi	1	
3.2.2.1 Svenska PRO		2
3.1.3. Vieraat kielet	2	
3.1.3.1 English PRO		2
3.1.2.2 Italiano per tutti, italiaa kaikille		1
3.1.2.3 Eins-zwei-drei! Saksan perusteet		1
3.1.2.4 Privet! Venäjän perusteet		1
3.2 Matemaattis-luonnontieteellinen osaaminen, 9 osp	6 osp	3 osp
3.2.1. Matematiikka	3	
3.2.1.1 Talous- ja tilastomatematiikka		2
3.2.1.2 Lausekkeet ja yhtälöt		1
3.2.1.3 Matemaattiset menetelmät		2
3.2.2. Fysiikka ja kemia	2	
3.2.2.1 Energia ja ympäristö		2
3.2.2.2 Kestävä kehitys		2
3.2.3. Tieto- ja viestintätekniikka sekä sen hyödyntäminen	1	
3.2.3.1 Suunnitteluohjelmat		2
3.2.3.2 Sovellusohjelmat		2
3.2.3.3 Viestintälaitteet		1
3.3 Yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittava osaaminen, 8 osp	5 osp	3 osp
3.3.1. Yhteiskuntataidot	1	
3.3.1.1 Oma talous		2
3.3.1.2 Kansalaisen lakitieto		2
3.3.1.3 Kuluttajatieto		1
3.3.2. Työelämätaidot	1	
3.3.2.1 Työelämän pelisäännöt		2
3.3.3. Yrittäjäyys ja yritystoiminta	1	
3.3.3.1 Yritystoiminnan suunnittelu		2
3.3.4. Työkyvyn ylläpitäminen, liikunta ja terveystieto	2	
3.3.4.1 Liikunta 2		2
3.3.4.2 Liikunta 3		2
3.3.4.3 Liikunta 4		1
3.3.4.4 Terveystieto 2		2
3.4 Sosiaalinen ja kulttuurinen osaaminen, 7 osp		7 osp

3.4.1. Kulttuurien tuntemus		2
3.4.2. Taide ja kulttuuri		2
3.4.3. Etiikka		1
3.4.4. Psykologia		2
3.4.5. Ympäristöosaaminen		2
3.4.6. Osa-alueita kohdista 3.1.1–3.3.4		
	19 osp	16 osp
Tutkinnon perusteissa määrättyjen osa-alueiden (3.1.1–3.4.6) valinnaisten osaamistavoitteiden lisäksi tai niiden sijaan koulutuksen järjestäjä voi päättää erilaajuisia muita valinnaisia osaamistavoitteita. Koulutuksen järjestäjän itse päättämille valinnaisille osaamistavoitteille määritellään osaamisen arviointi ja laajuus osaamispisteinä. Tutkinnon osien valinnaiset osaamistavoitteet voivat olla myös opiskelijan aikaisemmin hankkimaa osaamista, joka tukee kyseisen tutkinnon osan ja sen osa-alueiden osaamistavoitteita.		

Tutkinnon osien osa-alueiden sijoittuminen eri lukuvuosille:

1. lukuvuosi (pakollisia 15 osp)

1. Viestintä- ja vuorovaikutusosaaminen

- äidinkieli 3 osp
- toinen kotimainen kieli 1 osp
- vieraat kielet 2 osp

2. Matemaattis-luonnontieteellinen osaaminen

- matematiikka 3 osp
- fysiikka ja kemia 1 osp
- tieto- ja viestintätekniikka sekä sen hyödyntäminen 1 osp

3. Yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittava osaaminen

- yhteiskuntataidot 1 osp
- yrittäjyys ja yritystoiminta 1 osp
- työkyvyn ylläpitäminen: liikunta ja terveystieto 2 osp

2. lukuvuosi (pakollisia 4 osp ja valinnaisia 16 osp)

- työelämätaidot 1 osp
- fysiikka ja kemia 1 osp
- äidinkieli 2 osp
- 16 valinnaista osp

Valinnaiset osa-alueet toteutetaan vähintään kahden (2) osp:n laajuisina.

5 osp ammatillisten opintojen yhteydessä

TUTKINNON OSAN ARVIOINTISUUNNITELMA

Tutkinnon osa **3.1 Viestintä- ja vuorovaikutusosaaminen, 11 osp**

ARVIOINNIN KESKEISET ASIAT	Toteutus
1. Kuvaus osaamisen tunnustamisen toteuttamisesta	Ennen uuden tutkinnon osan tai sen osa-alueen aloittamista opettaja selvittää opiskelijoille osaamistavoitteet, jotta opiskelija saisi käsityksen siitä, onko tutkinnon osassa sellaista osaamista, jota hänellä jo on. Tämän perusteella opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista ja tunnustamista koko tutkinnon osasta, sen osa-alueesta tai osa-alueen osasta. Osaamisen tunnustamisesta ja tunnustamisesta vastaava opettaja tekee osaamisen tunnustamisen ja tunnustamisen. Hän haastattelee opiskelijaa osaamistavoitteisiin perustuvan olemassa olevan osaamisen selvittämiseksi. Tarvittaessa opiskelijalle annetaan mahdollisuus näyttää vaadittava osaaminen. Opettaja merkitsee osaamisen tunnustamisen arviointipäätöksen Wilmaan tai tutkinnon osan tai sen osa-alueen oppimisen seuranta-kohteisiin ja tekee osaamisen tunnustamispäätöksen. 3.1.1 Äidinkieli, 5 osp, pakollinen osa-alue: Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista sekä pakollisiin että valinnaisiin osa-alueisiin: - lukio-opintojensa perusteella: lukion kurssit <i>Kieli, tekstit ja vuorovaikutus</i> (ÄI 1), <i>Tekstien rakenteita ja merkityksiä</i> (ÄI2), <i>Tekstit ja vaikuttaminen</i> (ÄI4) sekä jokin seuraavista <i>Kirjallisuuden keinoja ja tulkintaa</i> (ÄI3), <i>Teksti, tyyli ja konteksti</i> (ÄI5), <i>Kieli, kirjallisuus ja identiteetti</i> (ÄI6) tai <i>Puheviestinnän taitojen syventäminen</i> (ÄI7) vastaavat tavoitteiltaan <i>Äidinkieli, suomi</i> –osa-alueen pakollisia osaamistavoitteita. - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella. 3.1.1.5 Suomi toisena kielenä, 5 osp, pakollinen osa-alue: Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista sekä pakollisiin että valinnaisiin osa-alueisiin: - lukio-opintojensa perusteella: <i>Perusteet hallintaan</i> (S21), <i>Kieli käyttöön</i> (S22), <i>Syvämmät tekstitaidot</i> (S24) ja <i>Suomalainen kulttuuri</i> (S25) vastaavat tavoitteiltaan <i>Äidinkieli, suomi toisena kielenä</i> pakollisia osaamistavoitteita. - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella. Valinnaiset osa-alueet: 3.1.1.1 Mediaviestinnän perusteet, 2 osp Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista sekä pakollisiin että valinnaisiin osa-alueisiin: - lukio-opintojensa perusteella: lukion kurssit <i>Kieli, tekstit ja vuorovaikutus</i> (ÄI 1), <i>Tekstien rakenteita ja merkityksiä</i> (ÄI2), <i>Tekstit ja vaikuttaminen</i> (ÄI4) sekä jokin seuraavista <i>Kirjallisuuden keinoja ja tulkintaa</i> (ÄI3), <i>Teksti, tyyli ja konteksti</i> (ÄI5), <i>Kieli, kirjallisuus ja identiteetti</i> (ÄI6) tai <i>Puheviestinnän taitojen syventäminen</i> (ÄI7) vastaavat tavoitteiltaan <i>Äidinkieli, suomi</i> –osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita. - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella. 3.1.1.2 Lukunurkka, 1 osp

ARVIOINNIN KESKEISET ASIAT	Toteutus
	Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista sekä pakollisiin että valinnaisiin osa-alueisiin: - lukio-opintojensa perusteella: osaamisen tunnustamisessa lukion kurssi <i>Kirjallisuuden keinoja ja tulkintaa</i> (ÄI3) vastaa tavoitteiltaan <i>Lukunurkka</i> -osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita. - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella. 3.1.2 Toinen kotimainen kieli, ruotsi, 1 osp, pakollinen osa-alue: Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista sekä pakollisiin että valinnaisiin osa-alueisiin: - lukio-opintojensa perusteella: lukion kurssi <i>Arkielämää Pohjoismaissa</i> (RUA1) tai <i>Koulu ja vapaa-aika</i> (RUB1) vastaa tavoitteiltaan <i>Toinen kotimainen kieli, ruotsi</i> -osa-alueen pakollisia osaamistavoitteita. - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella. 3.1. Valinnaiset osa-alueet: 3.2.2.1 Svenska PRO, 2 osp Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista sekä pakollisiin että valinnaisiin osa-alueisiin: - lukio-opintojensa perusteella: lukion B1-kurssit <i>Nuori ja hänen maailmansa</i> ja <i>Opiskelu, työ ja yhteiskunta</i> vastaavat <i>Svenska PRO</i> -osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita. - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella. 3 Vieraat kielet, englanti, 2 osp, pakollinen osa-alue: Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista sekä pakollisiin että valinnaisiin osa-alueisiin: - lukio-opintojensa perusteella: lukion A-kielen kurssi <i>Viestintä ja vapaa-aika</i> (ENA2) vastaa tavoitteiltaan <i>Vieras kieli, A-kieli</i> -osa-alueen pakollisia osaamistavoitteita. - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella. 3.1. Valinnaiset osa-alueet: 3.1.3.1 English PRO, 1 osp Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista sekä pakollisiin että valinnaisiin osa-alueisiin: - lukio-opintojensa perusteella: lukion A-kielen kurssit <i>Nuori ja hänen maailmansa</i> ja <i>Opiskelu ja työ</i> vastaavat <i>English PRO</i> -osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita. - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella. 3.1.2.2 Italiano per tutti, italiaa kaikille, 1 osp Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista sekä pakollisiin että valinnaisiin osa-alueisiin: - lukio-opintojensa perusteella: lukion B-kielen kurssi <i>IAB31 Hyvää päivää, hauska tutustua</i> vastaa tavoitteiltaan <i>Vieras kieli, A-kieli</i> -osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita. - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella. 3.1.2.3 Eins-zwei-drei! Saksan perusteet, 1 osp Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista sekä pakollisiin että valinnaisiin osa-alueisiin: - lukio-opintojensa perusteella: osaamisen tunnustamisessa lukion valinnaisen Saksan

ARVIOINNIN KESKEISET ASIAT	Toteutus
	kieli kurssi SAB3 1, Hyvää päivää, hauska tutustua vastaavat <i>Eins-zwei-drei! Saksan perusteet</i>- osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita. - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella. 3.1.2.4 Privet! Venäjän perusteet, 1 osp Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista sekä pakollisiin että valinnaisiin osa-alueisiin: - lukio-opintojensa perusteella: lukion valinnaisen venäjän kieli kurssin VEB31, <i>Hyvää päivää, hauska tutustua</i> vastaavat <i>Privet! Venäjän perusteet</i> - osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita. - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella.
2. Oppimisen arviointi	Oppimisen arviointi on opiskelijan tukemista ja ohjaamista ammattitaitovaatimusten ja tavoitteiden saavuttamisessa (ohjaava ja kannustava arviointi), oppimisen etenemisen seuraamista sekä opiskelijan itsearviointitaidon kehittämistä. Tähän tutkinnon osaan kuuluvat alla mainitut osa-alueet, joista on laadittu erilliset oppimisen suunnitelmat. Pakolliset osa-alueet: • Äidinkieli, 5 osp • Toinen kotimainen kieli, ruotsi, 1 osp • Vieraat kielet, englanti, 2 osp Valinnaiset osa-alueet: • Mediaviestinnän perusteet, 2 osp • Lukunurkka, 1 osp • Svenska PRO, 2 osp • English PRO, 1 osp • Italiano per tutti, italiaa kaikille, 1 osp • Eins-zwei-drei! Saksan perusteet, 1 osp • Privet! Venäjän perusteet, 1 osp Opettaja kirjaa oppimisen seuranta-kohteiden arviointipäätöksen tutkinnonosittain / osa-alueittain Wilmaan ennen opiskelijan osaamisen arviointia.
3. Työssäoppimisen /työpaikalla tapahtuvan opiskelun arviointi	Opiskelijalla on mahdollisuus opiskella tutkinnon osa, tutkinnon osan osa-alue tai osa-alueen osa työssäoppimisen yhteydessä, jos asiasta sovitaan erikseen tutkinnon osan osa-alueen opettajan tai opettajien ja opiskelijan kesken. Oppimisen tavoitteet/seuranta-kohteet käydään yhdessä läpi opiskelijan ja osa-alueen opettajan kanssa työssäoppimisesta sovittaessa. Työssäoppimista ohjaavaa opettajaa informoidaan asiasta. Osa-alueen opettaja on yhteydessä työssäoppimista ohjaavaan opettajaan ja opiskelijaan työssäoppimisjakson aikana ja varmistaa opiskelijan tavoitteiden mukaisen oppimisen. Oppimisen arviointipäätöksen tekee osa-alueen opettaja ja merkitsee sen Wilmaan.
4. Tutkinnon osan arvosanan muodostaminen	3.1.1 Äidinkieli 3.1.1.5 Suomi toisena kielenä 3.1.2 Toinen kotimainen kieli, ruotsi

ARVIOINNIN KESKEISET ASIAT	Toteutus
	3.1.3 Vieraat kielet, englanti Osa-alueen opettaja päättää osa-alueen arvosanasta ja kirjaa osaamisen arvioinnin Wilmaan. Kun kaikki tutkinnon osan osa-alueiden arvosanat on annettu, määritetään tutkinnon osan arvosana osaamispisteiden perusteella painottaen. Tutkinnon osan arvosanasta päättävät ne opettajat, jotka ovat antaneet osa-alueiden arvosanat. Osa-alueen arvosana dokumentoidaan Wilmaan.

3.1.1 Äidinkieli

3.1.1.1 Äidinkieli, suomi

Pakolliset osaamistavoitteet, 5 osp

Opiskelija

- osaa viestiä ja toimia erilaisissa vuorovaikutustilanteissa
- ymmärtää *omaan alaan* liittyvien tärkeimpien tekstilajien käytänteet, olennaisen sisällön ja tarkoituksen
- osaa hakea tietoa eri tietolähteistä ja käyttää tietoa sekä noudattaa lähteiden käytön periaatteita
- osaa hyödyntää mediaa ja verkon tarjoamia viestintä- ja vuorovaikutusvälineitä opiskelussaan sekä tehdä ammattiosaamistaan näkyväksi
- osaa laatia *alaan liittyviä* kirjallisia töitä
- osaa hyödyntää äidinkielen oppimisen luku- ja opiskelustrategioita
- ymmärtää äidinkielen sekä kirjallisuuden ja muun kulttuurin merkityksen *alan* ja ammatin kannalta
- osaa arvioida ja kehittää omaa äidinkielen taitoaan.

Osaamisen arviointi

ARVIOINNIN KOHDE	ARVIOINTIKRITEERIT		
	Tyydyttävä T1	Hyvä H2	Kiitettävä K3
	Opiskelija		
Viestintä- ja vuorovaikutustilanteissa toimiminen	ilmaisee asiallisesti mielipiteensä yhteistyö- ja ryhmätilanteissa	perustelee monipuolisesti mielipiteensä ja väitteensä yhteistyö- ja ryhmätilanteissa	perustelee monipuolisesti näkemyksiään ja toimii erilaisissa vuorovaikutustilanteissa asiakaslähtöisesti, joustavasti ja vakuuttavasti
	osallistuu keskusteluun käyttämällä puheenvuoroja	osallistuu keskusteluun, vie keskustelua tavoitteen suunnassa eteenpäin	osallistuu aktiivisesti ja rakentavasti keskusteluun ja kantaa osaltaan vastuuta ryhmätilanteissa viestintäilmapiiristä
	toimii tarkoituksenmukaisella tavalla työelämän vuorovaikutustilanteissa	toimii asiallisesti ja kohteliaasti erilaisissa vuorovaikutustilanteissa ja työhön liittyvissä asiakas- ja ryhmätilanteissa	toimii joustavasti ja rakentavasti erilaisissa työhön liittyvissä asiakas- ja ryhmätilanteissa

	pitää lyhyen esityksen käyttäen tilanteen vaatimaa kieltä ja asiatyyliä	pitää erilaisia esityksiä käyttäen tilanteen vaatimaa asiatyyliä ja alan termistöä	toimii oman alansa viestintätilanteissa joustavasti ja pitää erilaisia esityksiä tilanteen ja oman alan edellyttämällä tavalla
Tekstien ja tekstilajien ymmärtäminen	tuntee työelämän tekstilajeja ja vertailee niitä	ymmärtää ammattitaidon kannalta keskeisten tekstien päätarkoituksen ja tulkitsee tekstien merkityksiä	ymmärtää sekä tekstin tarkoituksen ja sanoman että yksityiskohtien merkityksen, tekee johtopäätöksiä ja arvioi tekstin sisältöä ja ilmaisutapaa
Tiedon hankkiminen	hakee ammattialansa kannalta keskeistä tietoa selkeistä teksteistä	hankkii ammattialaansa liittyvää tietoa erilaisista lähteistä ja arvioi lähteiden luotettavuutta	hakee tietoa erilaisista lähteistä ja vaikeaselkoisistakin teksteistä sekä arvioi kriittisesti niiden luotettavuutta
	noudattaa tekijänoikeuksia, mutta tarvitsee joskus ohjausta	tuntee tekijänoikeudet oikeutena ja velvoitteena, noudattaa tekijänoikeuksia mm. ilmoittamalla lähteensä	osaa viitata käyttämiinsä lähteisiin ja tarvittaessa pyytää niihin käyttöluvan
Mediataidot ja verkkoviestinnän hyödyntäminen	käyttää oman alansa ammattijulkaisuja ja mediatekstejä	käyttää keskeisiä viestintävälineitä ja osaa arvioida mediatekstejä	käyttää monipuolisesti viestintävälineitä ja arvioi kriittisesti mediatekstejä
	käyttää ohjattuna eri medioita ammattitaitonsa esittelyyn	tekee ammattiosaamistaan näkyväksi eri medioiden avulla	dokumentoi ja kuvaa oppimistaan ja osaamistaan eri medioiden avulla
	viestii digitaalisissa ympäristöissä sovittujen periaatteiden mukaisesti	viestii digitaalisissa ympäristöissä sopivaa kieltä käyttäen	viestii ammatillisuutta osoittaen digitaalisen ympäristön vuorovaikutustilanteissa
Alan kirjallisten töiden laatiminen	kirjoittaa oikeinkirjoituksen perussääntöjen mukaisesti	käyttää sujuvaa lause- ja virkerakennetta ja jaksottaa tekstiä	hallitsee kielenkäytön perusnormit sekä hioo tuottamiensa tekstien kieli- ja ulkoasua
	tuottaa ammattitaidon kannalta keskeisiä tekstejä, mutta tarvitsee ajoittain ohjausta	tuottaa ammattitaidon kannalta keskeisiä tekstejä	tuottaa tavoitteellisesti ja työstää tekstejään oman arvion ja palautteen pohjalta

	laatii mallin mukaan asiakirjoja	laatii asianmukaiset asiakirjat	laatii asianmukaisia asiakirjoja ja osaa soveltaa asiakirjamalleja
Luku- ja opiskelustrategioiden hyödyntäminen	tekee muistiinpanoja ja tiivistää ydinasioita kuullun, luetun ja nähdyn pohjalta	tekee muistiinpanoja, tiivistää hankkimaansa tietoa ja käyttää lähteitä omassa tekstissään	arvioi omaa luku- ja opiskelustrategiaansa ja parantaa sitä palautteen pohjalta
Äidinkielen sekä kirjallisuuden ja muun kulttuurin merkityksen ymmärtäminen	tiedostaa äidinkielen taidon merkityksen omalla alallaan	ymmärtää äidinkielen merkitystä omalla alallaan ja monikielisessä työelämässä	osaa arvioida äidinkielen merkitystä omalla alallaan ja sen asemaa monikielisessä yhteiskunnassa sekä työelämän että yksilön kannalta
	tuntee esimerkkejä omaan alaan liittyvästä kirjallisuudesta tai muusta kulttuurista	tietää, mihin kirjallisuutta tai muuta kulttuuria voi alalla käyttää	ymmärtää kirjallisuuden tai muun kulttuurin merkityksen alalla toimimisessa
Oman äidinkielen taidon arvioiminen	arvioi äidinkielen taitoaan ja lukutaitoaan saamansa palautteen pohjalta ja kertoo, mitä siinä voisi parantaa.	arvioi realistisesti omaa kielenkäyttöään ja lukutaitoaan, tunnistaa vahvuuksiaan ja kehittämiskohteitaan.	arvioi realistisesti omaa kielenkäyttöään ja lukutaitoaan, tunnistaa vahvuuksiaan, kehittämiskohteitaan ja kehittää taitojaan palautteen pohjalta.

Osaamisen tunnustamisessa lukion kurssit *Kieli, teksti ja vuorovaikutus* (ÄI 1), *Tekstien rakenteita ja merkityksiä* (ÄI2), *Tekstit ja vaikuttaminen* (ÄI4) sekä jokin seuraavista *Kirjallisuuden keinoja ja tulkintaa* (ÄI3), *Teksti, tyyli ja konteksti* (ÄI5), *Kieli, kirjallisuus ja identiteetti* (ÄI6) tai *Puheviestinnän taitojen syventäminen* (ÄI7) vastaavat tavoitteiltaan *Äidinkieli, suomi* -osa-alueen pakollisia osaamistavoitteita.

YHTEISET TUTKINNON OSAT/ OSA-ALUEEN OPETUKSEN TOTEUTTAMINEN JA OPPIMISEN SEURANTAKOhteet

Tutkinnon osan nimi: 3.1 Viestintä- ja vuorovaikutusosaaminen

Osa-alue ja laajuus (osp): 3.1.1 Äidinkieli, 5 osp, pakollinen osa-alue

Oppimisympäristö: Oppilaitos / verkkoympäristö

Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista lukio-opintojensa perusteella.

Osaamisen tunnustamisessa lukion kurssit:

- *Kieli, tekstit ja vuorovaikutus (ÄI 1),*
- *Tekstien rakenteita ja merkityksiä (ÄI2)*
- *Tekstit ja vaikuttaminen (ÄI4)*

sekä jokin seuraavista:

- *Kirjallisuuden keinoja ja tulkintaa (ÄI3),*
- *Teksti, tyyli ja konteksti (ÄI5),*
- *Kieli, kirjallisuus ja identiteetti (ÄI6) tai*
- *Puheviestinnän taitojen syventäminen (ÄI7)*

vastaavat tavoitteiltaan Äidinkieli, suomi -osa-alueen pakollisia osaamistavoitteita.

- aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella.

Osaamistavoitteet	Opiskeltava sisältö ja toteutus	Oppimisen seurantakohteet/
• osaa viestiä ja toimia erilaisissa vuorovaikutustilanteissa • ymmärtää omaan alaansa liittyvien tärkeimpien tekstilajien käytänteet, olennaisen sisällön ja tarkoituksen • osaa hakea tietoa eri tietolähteistä ja käyttää tietoa lähdekriittisesti sekä noudattaa lähteiden käytön periaatteita • osaa hyödyntää keskeisiä verkkoyhteisöjä opiskelussaan sekä tehdä ammattiosaamistaan näkyväksi hyödyntäen erilaisia medioita • osaa laatia alaansa liittyviä kirjallisia töitä • osaa hyödyntää äidinkielen oppimisen luku- ja opiskelustrategioita.	Opetus toteutetaan kahden ensimmäisen opiskeluvuoden aikana kahtena 3 ja 2 osp:n kurssina. Opiskeltava sisältö: - ammatilliset tekstilajit - kriittinen median käyttö, tiedonhankinta ja lähteiden käyttö - kirjalliset ja suulliset viestintätilanteet - kielenhuolto ja -hallinta - opiskelutaidot Opetusmenetelmät: - lähiopetus - monimuoto-opetus	1. Viestintä- ja vuorovaikutustilanteissa toimiminen 2. Tekstien ymmärtäminen 3. Tiedon hankkiminen 4. Verkkoyhteisöjen hyödyntäminen 5. Alan kirjallisten töiden laatiminen 6. Luku- ja opiskelustrategioiden hyödyntäminen Em. seurannassa käytetään erilaisia menetelmiä ja tapoja.

3.1.1.5 Äidinkieli, suomi toisena kielenä

Opiskelija voi opiskella äidinkielen sovellusta suomi toisena kielenä, jos hänen äidinkielensä ei ole suomi, ruotsi tai saame tai hänellä on muutoin monikielinen tausta.

Pakolliset osaamistavoitteet, 5 osp

Opiskelija

- osaa viestiä erilaisissa vuorovaikutustilanteissa
- ymmärtää ja tulkitsee *omaan alaan* liittyviä erilaisia tekstilajeja ja laajentaa sana- ja ilmaisuvarantoaan
- osaa hyödyntää mediaa ja verkon tarjoamia viestintä- ja vuorovaikutusvälineitä
- osaa hakea tietoa eri tietolähteistä sekä noudattaa lähteiden käytön periaatteita
- osaa laatia *alaan* liittyviä kirjallisia töitä
- osaa toimia kielellisesti ja kulttuurisesti monimuotoisessa ympäristössä
- osaa arvioida ja kehittää suomi toisena kielenä -taitoaan.

Osaamisen arviointi

ARVIOINNIN KOHDE	ARVIOINTIKRITEERIT		
	Tyydyttävä T1	Hyvä H2	Kiitettävä K3
	Opiskelija		
Viestintä- ja vuorovaikutustilanteissa toimiminen	ymmärtää alan puhetilanteisiin liittyvää viestintää	ymmärtää alan puhetilanteisiin liittyvää erilaista viestintää	ymmärtää monipuolisesti alan puhetilanteisiin liittyvää viestintää
	osallistuu keskusteluun käyttämällä puheenvuoroja	osallistuu keskusteluun, käyttää puheenvuoroja ja perustelee näkemyksiään	osallistuu keskusteluun aktiivisesti ja perustelee monipuolisesti näkemyksiään
	toimii ryhmä- ja kokoustilanteissa sovitun käytännön mukaisesti, mutta tarvitsee ajoittain ohjausta	noudattaa kokous- ja neuvottelukäytäntöjä	hallitsee ammatin kannalta keskeiset kokous- ja neuvottelukäytännöt
Tekstien ja tekstilajien ymmärtäminen	ymmärtää ammattitaidon kannalta keskeisten tekstien pääsisällön ja tuntee eri tekstilajeja	ymmärtää ammattitaidon kannalta keskeisten tekstien pääsisällön ja tarkoituksen sekä tulkitsee tekstien merkityksiä	ymmärtää ammattitaidon kannalta keskeisten tekstien sisällön ja yksityiskohdat, tekee johtopäätöksiä sekä arvioi tekstien sisältöä ja ilmaisutapaa

Tiedon hankkiminen	hakee ohjattuna ammattialansa kannalta keskeistä tietoa selkeistä teksteistä	hankkii ammattialaansa liittyvää tietoa erilaisista lähteistä ja arvioi lähteiden luotettavuutta	hankkii itsenäisesti tietoa erilaisista lähteistä ja arvioi niiden luotettavuutta
	noudattaa tekijänoikeuksia, mutta tarvitsee joskus ohjausta	tuntee tekijänoikeudet oikeutena ja velvoitteena, noudattaa tekijänoikeuksia mm. ilmoittamalla lähteensä	osaa viitata käyttämiinsä lähteisiin ja tarvittaessa pyytää niihin käyttöluvan
Mediataidot ja verkkoviestinnän hyödyntäminen	käyttää ohjattuna oman alansa ammattijulkaisuja ja mediatekstejä	käyttää keskeisiä viestintävälineitä ja arvioi mediatekstejä	käyttää viestintävälineitä ja arvioi kriittisesti mediatekstejä
Alan kirjallisten töiden laatiminen	kirjoittaa ohjattuna ammattitaidon kannalta keskeisiä tekstejä	kirjoittaa ammattitaidon kannalta keskeisiä tekstejä	kirjoittaa tavoitteellisesti ja työstää tekstejään palautteen pohjalta
	käyttää ohjattuna kirjoitetun suomen kielen perussääntöjä sanavarantoon laajentaen	käyttää kirjoitetun suomen kielen perussääntöjä sana- ja ilmaisuvarantoon laajentaen	käyttää itsenäisesti ja monipuolisesti kirjoitetun suomen kielen perussääntöjä sana- ja ilmaisuvarantoon laajentaen
Kielellisesti ja kulttuurisesti monimuotoisessa ympäristössä toimiminen	tuntee omaa kielellistä ja kulttuurista taustansa ja suomalaisen yhteiskunnan monimuotoisuutta	tuntee oman kielellisen ja kulttuurisen taustansa pääpiirteet sekä suomalaisen yhteiskunnan monimuotoisuutta	tuntee monipuolisesti omaa kielellistä ja kulttuurista taustansa ja suomalaisen yhteiskunnan kielellistä ja kulttuurista monimuotoisuutta
	toimii kielellistä ja kulttuurista osaamistaan hyödyntäen ammattialan eri tilanteissa	ottaa huomioon kulttuurien välisen viestinnän toimiessaan ammattialan tehtävissä	hyödyntää aktiivisesti kielellistä ja kulttuurista osaamistaan ammattialan tehtävissä
Oman suomi toisena kielenä taidon arvioiminen	arvioi suomen kielen taitoaan ja lukutaitoaan saamansa palautteen pohjalta ja kertoo, mitä siinä voisi parantaa.	arvioi realistisesti omaa kielenkäyttöään ja lukutaitoaan, tunnistaa vahvuuksiaan ja kehittämiskohteitaan.	arvioi realistisesti omaa kielenkäyttöään ja lukutaitoaan, tunnistaa vahvuuksiaan, kehittämiskohteitaan ja kehittää taitojaan palautteen pohjalta.

Osaamisen tunnustamisessa lukion kurssit *Perusteet hallintaan* (S21), *Kieli käyttöön* (S22), *Syvämmät tekstitaidot* (S24) ja *Suomalainen kulttuuri* (S25) vastaavat tavoitteiltaan *Aidinkieli, suomi toisena kielenä* -osa-alueen pakollisia osaamistavoitteita.

YHTEISET TUTKINNON OSAT/ OSA-ALUEEN OPETUKSEN TOTEUTTAMINEN JA OPPIMISEN SEURANTAKOhteet

Tutkinnon osan nimi: Äidinkieli, suomi toisena kielenä

Osa-alue ja laajuus (osp): 3.1.1.5 Äidinkieli, suomi toisena kielenä 5 osp, pakollinen osa-alue

Oppimisympäristö: Oppilaitos / verkkoympäristö

Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista lukio-opintojensa perusteella.

Osaamisen tunnustamisessa lukion kurssit:

- *Perusteet hallintaan (S21)*
- *Kieli käyttöön (S22)*
- *Syvämmät tekstitaidot (S24)*
- *Suomalainen kulttuuri (S25)*

vastaavat tavoitteiltaan Äidinkieli, suomi toisena kielenä -osa-alueen pakollisia osaamistavoitteita.

- aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella.

Osaamistavoitteet	Opiskeltava sisältö ja toteutus	Oppimisen seurantakohteet/
• osaa viestiä ja toimia erilaisissa vuorovaikutustilanteissa • ymmärtää ja tulkitsee omaan alaan liittyviä erilaisia tekstilajeja ja laajentaa sana- ja ilmaisuvarantoaan • osaa hyödyntää mediaa ja verkon tarjoamia viestintä- ja vuorovaikutusvälineitä • osaa hakea tietoa eri tietolähteistä sekä noudattaa lähteiden käytön periaatteita • osaa laatia alaan liittyviä kirjallisia töitä • osaa toimia kielellisesti ja kulttuurisesti monimuotoisessa ympäristössä • osaa arvioida ja kehittää suomi toisena kielenä taitoaan	Opetus toteutetaan kahden ensimmäisen opiskeluvuoden aikana kahtena 3 ja 2 osp:n kurssina. Opiskeltava sisältö: - ammatilliset tekstilajit - kriittinen median käyttö, tiedonhankinta ja lähteiden käyttö - kirjalliset ja suulliset viestintätilanteet - kielenhuolto ja -hallinta - opiskelutaidot Opetusmenetelmät: - lähiopetus - monimuoto-opetus	1. Viestintä- ja vuorovaikutustilanteissa toimiminen 2. Tekstien ymmärtäminen 3. Tiedon hankkiminen 4. Verkkoyhteisöjen hyödyntäminen 5. Alan kirjallisten töiden laatiminen 6. Luku- ja opiskelustrategioiden hyödyntäminen Em. seurannassa käytetään erilaisia menetelmiä ja tapoja.

3.1.1.1 Mediaviestinnän perusteet

Osaamistavoitteet, 2 osp

Opiskelija

- osaa kehittää viestintä- ja vuorovaikutustaitojaan
- osaa käyttää ja tulkita erilaisia medioita ja mediaviestinnän tekstilajeja
- osaa hyödyntää viestintää omassa elämässään ja omalla alallaan.

Osaamisen arviointi

ARVIOINNIN KOHDE	ARVIOINTIKRITEERIT		
	Tyydyttävä T1	Hyvä H2	Kiitettävä K3
	Opiskelija		
Viestintä- ja vuorovaikutustaitojen kehittäminen	ilmaisee asiallisesti mielipiteensä ja perustelee ne vakuuttavasti	toimii kohteliaasti ja joustavasti vuorovaikutustilanteissa erilaisissa ympäristöissä	ylläpitää puhuessaan vuorovaikutusta, havainnollistaa puheenvuoroaan ja rakentaa sen sisällön loogiseksi
	ottaa vuorovaikutuksessa toisten näkemykset huomioon	ottaa viestinnässään huomioon vastaanottajan, tilanteen ja alansa vaatimukset	viestii rakentavasti myös ristiriita- ja ongelmatilanteissa
	ymmärtää henkilöiden sanattoman viestinnän merkityksen ja vaikutuksia sanoman vastaanottoon	ottaa huomioon sanattoman viestinnän vaikutuksia omassa ilmaisussaan	soveltaa sanattoman viestinnän sääntöjä vuorovaikutuksessaan ja vertailee merkityksiä myös eri kulttuurien välillä
	toimii ryhmätyötilanteessa yhteistyöhakuisesti osana ryhmää	vie ryhmän työskentelyä eteenpäin aktiivisesti ja arvostaa muiden näkökantoja	tunnistaa oman toimintansa vaikutukset ryhmän toimintaan ja kannustaa ryhmän muita jäseniä toimimaan
Medialukutaito	tuntee median tekstilajeja ja erilaisia medioita	tarkastelee median tekstilajeja ja eri medioita kriittisesti	osaa käyttää, tulkita ja soveltaa erilaisia medioita ja mediaviestinnän tekstilajeja
	käyttää mallin mukaan eri median tekstilajeja	muokkaa tuottamiaan mediatekstejä palautteen perusteella	tekee havaintoja median tekstilajeista, muokkaa niitä ja arvioi kielellisten valintojen vaikutuksia

Mediataitojen hyödyntäminen	osaa hyödyntää viestintää omassa elämässään ja omalla alallaan	osaa hyödyntää viestintää omassa elämässään ja omalla alallaan ja ymmärtää sen vaikutukset	osaa hyödyntää ja soveltaa viestintää monipuolisesti omassa elämässään ja omalla alallaan
-----------------------------	--	--	---

Osaamisen tunnustamisessa lukion kurssit *Kieli, tekstit ja vuorovaikutus* (ÄI 1), *Tekstien rakenteita ja merkityksiä* (ÄI2), *Tekstit ja vaikuttaminen* (ÄI4) sekä jokin seuraavista *Kirjallisuuden keinoja ja tulkintaa* (ÄI3), *Teksti, tyyli ja konteksti* (ÄI5), *Kieli, kirjallisuus ja identiteetti* (ÄI6) tai *Puheviestinnän taitojen syventäminen* (ÄI7) vastaavat tavoitteiltaan *Äidinkieli, suomi* -osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita.

Tutkinnon osan nimi: 3.1 Viestintä- ja vuorovaikutusosaaminen

Osa-alue ja laajuus (osp): 3.1.1.1 Mediaviestinnän perusteet, 2 osp, valinnainen tai vapaasti valittava osa-alue

Oppimisympäristö: Oppilaitos / verkkoympäristö

Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista

- lukio-opintojensa perusteella:

Osaamisen tunnustamisessa lukion kurssit:

- *Kieli, tekstit ja vuorovaikutus (ÄI 1),*
- *Tekstien rakenteita ja merkityksiä (ÄI2)*
- *Tekstit ja vaikuttaminen (ÄI4)*

sekä jokin seuraavista:

- *Kirjallisuuden keinoja ja tulkintaa (ÄI3),*
- *Teksti, tyyli ja konteksti (ÄI5),*
- *Kieli, kirjallisuus ja identiteetti (ÄI6) tai*
- *Puheviestinnän taitojen syventäminen (ÄI7)*

vastaavat tavoitteiltaan *Äidinkieli, suomi* -osa-alueen pakollisia ja valinnaisia osaamistavoitteita.

- aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella.

Osaamistavoitteet	Opiskeltava sisältö ja toteutus	Oppimisen seuranta-kohteet
• osaa kehittää viestintä- ja vuorovaikutustaitojaan • osaa käyttää ja tulkita erilaisia medioita ja mediaviestinnän tekstilajeja • osaa hyödyntää viestintää omassa elämässään ja omalla alallaan	Osa-alueen opinnot toteutetaan toisen opiskeluvuoden aikana. Sisältöalueet: - tutustuminen ja syventyminen eri viestinnän muotoihin ja perusteisiin - oman mediakäyttätymisen havainnointi ja sen kehittäminen - mediaviestintä osana työelämää Opiskelu toteutetaan lähiopetuksena, verkko-opetuksena tai monimuoto-opetuksena.	1. Opiskelija toimii viestintä- ja vuorovaikutustilanteissa 2. Opiskelija hyödyntää verkkoyhteisöjä ja sosiaalista mediaa 3. Opiskelija perehtyy mediaviestintään. Em. seurannassa käytetään erilaisia menetelmiä ja tapoja.
Osaamisen arviointi: kurssitehtävät ja jatkuva näyttö.		

3.1.1.2 Lukunurkka

Osaamistavoitteet, 1 osp

Opiskelija

- tutustuu kaunokirjallisuuteen
- kokee lukuelämyksiä
- asettaa itselleen lukutavoitteita ja pitää niistä kiinni
- osaa eritellä lukukokemuksiaan tehtävien avulla

Osaamisen arviointi

ARVIOINNIN KOHDE	ARVIOINTIKRITEERIT		
	Tyydyttävä T1	Hyvä H2	Kiitettävä K3
	Opiskelija		
Viestintätaitojen kehittäminen	ilmaisee itseään asiallisesti ja osaa perustella mielipiteensä	osaa ilmaista itseään ja perustella mielipiteensä itsenäisesti	ilmaisee itseään monipuolisesti ja luovasti
	tuntee tekstilajien tilanteenmukaisen käytön vaatimuksia	tarkastelee tekstilajien eri ilmaisutapoja kriittisesti	soveltaa vaihdellen eri ilmaisutapoja ja tekstilajeja omissa teksteissään ja erilaisissa kieliympäristöissä
	tuottaa tekstiä ohjatusti lukemansa pohjalta	tuottaa tekstiä itsenäisesti lukemansa pohjalta	tuottaa tekstiä luovasti lukemansa pohjalta
Kielen ja kulttuurin tunteminen	tutustuu kirjallisuuden merkitykseen osana yleissivistystä ja identiteettiä	ymmärtää kirjallisuuden merkitykseen osana yleissivistystä ja identiteettiä	syventyy kirjallisuuden merkitykseen osana yleissivistystä ja identiteettiä
	tutustuu kirjallisuuden eri lajeihin ja muihin taidemuotoihin.	arvioi lukemiaan kirjoja ja kokemiaan muita taidemuotoja.	hankkii monipuolisia lukukokemuksia sekä arvioi kirjallisuuden ja muiden taidemuotojen merkitystä.

Osaamisen tunnustamisessa lukion kurssi *Kirjallisuuden keinoja ja tulkintaa* (ÄI3) vastaa tavoitteiltaan *Lukunurkka* -osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita.

Tutkinnon osan nimi: 3.1 Viestintä- ja vuorovaikutusosaaminen

Osa-alue ja laajuus (osp): 3.1.1.2 Lukunurkka, 1 osp, valinnainen tai vapaasti valittava osa-alue

Oppimisympäristö: Oppilaitos / verkkoympäristö

Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista

- lukio-opintojensa perusteella:

Osaamisen tunnustamisessa lukion kurssi:

- *Kirjallisuuden keinoja ja tulkintaa* (ÄI3)

vastaa tavoitteiltaan valinnaisen tai vapaasti valittavan *Lukunurkka* -osa-alueen osaamistavoitteita.

- aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella.

Osaamistavoitteet	Opiskeltava sisältö ja toteutus	Oppimisen seuranta-kohteet
Opiskelija • tutustuu kaunokirjallisuuteen • kokee lukuelämyksiä • asettaa itselleen lukutavoitteita ja pitää niistä kiinni • osaa eritellä lukukokemuksiaan tehtävien avulla	Osa-alueen opinnot toteutetaan toisen opiskeluvuoden aikana. Sisältöalueet: - kahden kaunokirjallisen teoksen lukeminen ja niiden käsittely Opiskelu toteutetaan lähiopetuksena, verkko-opetuksena tai monimuoto-opetuksena.	1. Teosten lukeminen 2. Teoksiin pohjautuvien kirjallisten tehtävien tekeminen Em. seurannassa käytetään erilaisia menetelmiä ja tapoja.

Osaamisen arviointi: kirjalliset kurssitehtävät

3.2.2.1 Svenska PRO Toinen kotimainen kieli, ruotsi, valinnainen tai vapaasti valittava osa-alue

Osaamistavoitteet, 2 osp

Opiskelija

- osaa käyttää ruotsin kieltä työtehtävissään ja työhön liittyvissä suullisissa ja kirjallisissa vuorovaikutustilanteissa
- ymmärtää ruotsin kielen merkityksen Pohjanmaan ja muilla ruotsin- tai kaksikielisillä alueilla sekä pohjoismaisissa työelämäyhteyksissä toimittaessa

Osaamisen arviointi

ARVIOINNIN KOHDE	ARVIOINTIKRITEERI T		
	Tyydyttävä T1	Hyvä H2	Kiitettävä K3
	Opiskelija		
Viestintä- ja vuorovaikutustilanteissa toimiminen	kertoo lyhyesti itsestään ja työstään, esim. tunnistaa työkaluja, ammattinimikkeitä ja työtehtäviä	vastaa yksinkertaisiin kysymyksiin käsiteltäessä omaa työympäristöä ja häntä itseään, kun puhekumppani puhuu hitaasti ja selkeästi	esittää yksinkertaisia kysymyksiä ja vastaa käsiteltäessä omaa työympäristöä ja häntä itseään, kun puhekumppani puhuu selkeästi, sekä pyytää tarvittaessa selvennystä
	viestii suullisesti esimerkiksi esittäytyessään arkipäivän ja työelämän tutuissa tilanteissa	osallistuu keskusteluun, kun keskustelukumppani puhuu hitaasti ja käyttää selkeitä rakenteita	selviytyy työelämän tavanomaisissa palvelutilanteissa
Tekstien tuottaminen	kirjoittaa ohjattuna työhönsä liittyviä lyhyitä tekstejä	kirjoittaa työhönsä liittyviä lyhyitä tekstejä	kirjoittaa sujuvasti tavanomaisia viestejä ja työhönsä liittyviä tekstejä sekä täyttää työhönsä liittyviä asiakirjoja
Monikielisessä ja -kulttuurisessa ympäristössä toimiminen	on tietoinen opiskelemaisensa kielen ja sen edustaman kulttuurin merkityksestä	käyttää kieltä monikielisessä tai -kulttuurisessa ympäristössä	soveltaa työssään vieraan kielen ja kulttuurin tietoaan ja taitojaan
Kielen oppimisen kehittäminen	tunnistaa omat kielen oppimisstrategiansa.	arvioi kielen oppimisen tapojaan, niiden vahvuuksia ja heikkouksia.	vahvistaa oppimistaan kokeilemalla uusia kielen oppimisen tapoja.

Osaamisen tunnustamisessa lukion B1-kurssit *Nuori ja hänen maailmansa* ja *Opiskelu, työ ja yhteiskunta* vastaavat tavoitteiltaan *Svenska PRO* -osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita.

YHTEISET TUTKINNON OSAT

OSA-ALUEEN OPETUKSEN TOTEUTTAMINEN, OPPIMISEN SEURANTAKOhteet JA OSAAMISEN ARVIONTI

Tutkinnon osan nimi: 3.1. Viestintä- ja vuorovaikutusosaaminen

Osa-alue ja laajuus (osp): 3.2.2.1 Svenska PRO, Toinen kotimainen kieli, ruotsi, valinnainen tai vapaasti valittava osa-alue, 2 osp

Oppimisympäristö: Oppilaitos ja osittain verkkoympäristö

Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista:

- lukio-opintojensa perusteella: osaamisen tunnustamisessa lukion B1-kurssit *Nuori ja hänen maailmansa ja Opiskelu, työ ja yhteiskunta* vastaavat tavoitteiltaan Svenska PRO -osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita.
- aiempien opintojensa tai muun todetun osaamisensa perusteella.
- Arvosana hyvä H2 vastaa Kielten oppimisen, opettamisen ja arvioinnin yhteisen eurooppalaisen viitekehyksen kuvausasteikolla kuullun ja tekstin ymmärtämisessä kielitaidon taitotasoa A2.2 ja puhumisessa ja kirjoittamisessa taitotasoa A2.1.

Osaamistavoitteet	Opiskeltava sisältö ja toteutus	Oppimisen seurantakohteet
- osaa käyttää ruotsin kieltä työtehtävissään ja työhön liittyvissä suullisissa ja kirjallisissa vuorovaikutustilanteissa - ymmärtää ruotsin kielen merkityksen Pohjanmaan ja muilla ruotsin- tai kaksikielisillä alueilla sekä pohjoismaisissa työelämäyhteyksissä toimittaessa	Osa-alueen opinnot toteutetaan toisen opiskeluvuoden aikana. Sisältöalueet: - oman alan suulliset ja kirjalliset vuorovaikutustilanteet - oman alan perus- ja erityissanastot sekä sanonnat - hakee itsenäisesti tietoa työhönsä ja ammattiinsa liittyvistä lähteistä - saa valmiuksia toimia omassa ammatissaan pohjoismaisessa ympäristössä. Opiskelu toteutetaan lähiopetuksena, johon voi sisältyä monimuoto- tai verkko-opetusta	Opiskelija 1. Viesti itsenäisesti ruotsiksi oman ammatinsa suullisissa ja kirjallisissa vuorovaikutustilanteissa. 2.. Hyödyntää erilaisia ruotsinkielisiä, omaan alaansa liittyviä tietolähteitä, mukaan lukien sähköiset materiaalit. Kaikkia oppimisen osa-alueita seurataan monimuotoisesti eri tasoilla.

Osaamisen arviointi: -

- kirjalliset ja / tai suulliset kokeet, oppimistehtävät

3.1.3.1 English PRO, Vieras kieli, A – kieli (englanti), Valinnainen tai vapaasti valittava osa-alue

Osaamistavoitteet 2 osp

Opiskelija

- osaa viestiä ja toimia kirjallisesti ja suullisesti englanninkielisissä vuorovaikutustilanteissa kulttuurin erityispiirteitä ymmärtäen
- osaa käyttää englannin kieltä osana omaa ammattitaitoaan
- ymmärtää jatkuvan kielitaidon kehittämisen merkityksen elämänsä eri vaiheissa

Osaamisen arviointi

ARVIOINNIN KOHDE	ARVIOINTIKRITEERIT		
	Tyydyttävä T1	Hyvä H2	Kiitettävä K3
	Opiskelija		
Viestintä- ja vuorovaikutustilanteissa toimiminen	Kertoo arjestaan, itsestään ja työstään yksinkertaisin lausein, esim. esittäytyessään tai työelämän ennakoitavissa olevissa ja tutuissa tilanteissa.	Esittää ja vastaa kysymyksiin tilanteeseen sopivalla ja tyypillisellä tavalla, kun käsitellään omaa työympäristöä ja häntä itseään, ja kun puhekumppani puhuu hitaasti ja selkeästi	Esittää ja vastaa kysymyksiin luontevasti ja luovasti käyttäen omaksumaansa kielitaitoa tilanteissa joissa käsitellään omaa työympäristöä ja häntä itseään, sekä pyytää tarvittaessa selvennystä esim. palvelutilanteissa.
Tekstien tuottaminen	Kirjoittaa ohjattuna työhönsä liittyviä lyhyitä tekstejä.	Kirjoittaa kohtalaisen sujuvasti ja itsenäisesti työhönsä liittyviä lyhyitä ja tyypillisiä tekstejä.	Kirjoittaa sujuvasti ja itsenäisesti tavanomaisia viestejä ja työssä tarvittavia tekstejä sekä täyttää työhönsä liittyviä asiakirjoja.
Monikielisessä ja -kulttuurisessa ympäristössä toimiminen	On tietoinen opiskelemansa kielen ja sen edustaman kulttuurin merkityksestä	Käyttää kieltä monikielisessä tai -kulttuurisessa ympäristössä	Soveltaa aktiivisesti työssään vieraan kielen ja kulttuurin tietojaan ja taitojaan
Kielen oppimisen kehittäminen	Tunnistaa omat kielen oppimisstrategiansa.	Arvioi kielen oppimisen tapojaan, niiden vahvuuksia ja heikkouksia.	Vahvistaa oppimistaan kokeilemalla uusia kielen oppimisen tapoja.

Osaamisen tunnustamisessa lukion A-kielen kurssi *Viestintä ja vapaa-aika* (ENA2) vastaa tavoitteiltaan *Vieras kieli, A-kieli* -osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita.

YHTEISET TUTKINNON OSAT

OSA-ALUEEN OPETUKSEN TOTEUTTAMINEN, OPPIMISEN SEURANTAKOhteet JA Osaamisen ARVIONTI

Tutkinnon osan nimi: 3.1.3 Vieraat kielet

Osa-alue ja laajuus (osp): 3.1.3.1 English PRO, Vieras kieli, A-kieli (englanti), 2 osp, valinnainen tai vapaasti valittava osa-alue

Oppimisympäristö: Oppilaitos ja osittain verkkoympäristö

Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista

- lukio-opintojensa perusteella: osaamisen tunnustamisessa lukion A-kielen kurssi *Viestintä ja vapaa-aika* (ENA2) vastaa tavoitteiltaan *Vieras kieli, A-kieli* -osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita.

- aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella.

Arvosana hyvä H2 vastaa Kielten oppimisen, opettamisen ja arvioinnin yhteisen eurooppalaisen viitekehyksen kuvausasteikolla kuullun ja tekstin ymmärtämisessä kielitaidon taitotasoa B1.1. ja puhumisessa ja kirjoittamisessa taitotasoa B1.1.

Osaamistavoitteet	Opiskeltava sisältö ja toteutus	Oppimisen seurantakohteet
- osaa viestiä ja toimia kirjallisesti ja suullisesti englanninkielisissä vuorovaikutustilanteissa kulttuurin erityispiirteitä ymmärtäen - osaa käyttää englannin kieltä osana omaa ammattitaitoaan - ymmärtää jatkuvan kielitaidon kehittämisen merkityksen elämänsä eri vaiheissa	Osa-alueen opinnot toteutetaan toisen opiskeluvuoden aikana. Sisältöalueet: - monipuoliset oman alan suulliset ja kirjalliset vuorovaikutustilanteet - oman alan perus- ja erityissanastot, termit ja fraasit - itsenäinen tiedonhaku työhön ja ammatin liittyvistä lähteistä - toimiminen omassa ammatissa monikulttuurisessa ja monikielisessä ympäristössä. Opiskelu toteutetaan pääsääntöisesti lähiopetuksena, osittain verkko- ja/tai monimuoto-opetuksena.	Opiskelija - Viestii itsenäisesti ja aloitteellisesti englanniksi oman ammatinsa suullisissa ja kirjallisissa vuorovaikutustilanteissa. - Hyödyntää itsenäisesti erilaisia englanninkielisiä, omaan alaansa liittyviä tietolähteitä, mukaan lukien sähköiset materiaalit. - Toimii itsenäisesti monikielisessä ja monikulttuurisessa ympäristössä, jossa yhteisenä kielenä on englanti. Em. seurannassa käytetään erilaisia menetelmiä ja tapoja.

Osaamisen arviointi:

- kirjallinen ja/tai suullinen koe ja/tai oppimistehtävät.

3.1.2.2 Italiano per tutti! Italiaa kaikille!

Osaamistavoitteet, 1 osp

Opiskelija

- osaa italian kielellä tarvittavat sanastot ja fraasit perusvuorovaikutustilanteisiin arkipäivän viestinnässä
- osaa kertoa italian kielellä jonkin verran lähielämänpiirinsä asioista ja tapahtumista
- osaa soveltaa hankkimaansa kielitaitoa helpoissa oman ammattialansa työskentely- ja viestintätilanteissa
- osaa käyttää sanakirjaa ja sähköisiä tietolähteitä apuvälineinä oman ammattialansa tiedonetsinnässä
- ymmärtää jonkin verran italialaisen kielialueen kulttuurisia erityispiirteitä

Osaamisen arviointi

ARVIOINNIN KOHDE	ARVIOINTIKRITEERIT		
	Tyydyttävä T1	Hyvä H2	Kiitettävä K3
	Opiskelija		
Italian kielen suullinen ja kirjallinen yksinkertainen perusviestintä arkipäivässä ja työtehtävissä.	Viestii sanatasolla erittäin lyhyesti arki- ja työelämän tilanteissa. Osaa esim. tervehtiä ja kertoa tärkeimmät henkilötiedot.	Kysyy ja vastaa lausetasolla yksinkertaisimpiin ja tavanomaisiin kysymyksiin kun käsitellään omaa arkielämää ja työympäristöä.	Kykenee ylläpitämään lyhyttä keskustelua keskustelukumppanin kanssa, joka puhuu selkeästi ja hitaasti ennakoitavissa olevissa työelämän ja arkielämän tilanteissa.
Työhön ja työturvallisuuteen liittyvien perussanojen omaksuminen.	Hallitsee lähinnä yksittäiset sanat itsestä ja työstä, esim. tärkeimmät työkalut, varoitukset ja ammattinimikkeet.	Hallitsee tyypilliset, työn toiminnalliset ja työtä kuvaavat lyhyehköt lauseet, esim. aivan tyypillisimmät asiakaspalvelufraasit tai muutaman sanan viestit työtovereille.	Kykenee osallistumaan lausetasolla ammatissa tarvittaviin pidempiin mutta tavanomaisiin vuorovaikutustilanteisiin, ja soveltamaan oppimaansa muuttuvissa tilanteissa. Hakee tarvittaessa tietoa eri tietolähteistä.
Italialaisen kielialueen kulttuuristen erityispiirteiden havainnointi ja omaksuminen.	Tunnistaa joitakin aivan selvimpiä piirteitä italialaisen kielialueen kulttuurista.	Tunnistaa jonkin verran enemmän eroja italialaisen kielialueen kulttuurin ja oman kielialueensa kulttuurin välillä.	Käyttää italian kieltä arki- ja työympäristössä oman osaamisensa laajuudessa kielen kulttuurin edellyttämällä tavalla.

Osaamisen tunnustamisessa lukion B-kielen kurssi IAB31 *Hyvää päivää, hauska tutustua* vastaa tavoitteiltaan *Vieras kieli, A-kieli* -osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita.

YHTEISET TUTKINNON OSAT/ OSA-ALUEEN OPETUKSEN TOTEUTTAMINEN JA OPPIMISEN SEURANTAKOhteet

Tutkinnon osan nimi: 3.1. Viestintä- ja vuorovaikutusosaaminen

Osa-alue ja laajuus (osp): 3.1.2.2 Italiano per tutti! Italiaa kaikille! 1 osp, valinnainen tai vapaasti valittava osa-alue

Oppimisympäristö: Oppilaitos / verkkoympäristö

Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista:

- lukio-opintojensa perusteella: Osaamisen tunnustamisessa lukion B-kielen kurssi IAB31 *Hyvää päivää, hauska tutustua* vastaa tavoitteiltaan *Vieras kieli, A-kieli* -osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita

- aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella.

- Arvosana hyvä H2 vastaa Kielten oppimisen, opettamisen ja arvioinnin yhteisen eurooppalaisen viitekehyksen kuvausasteikolla kuullun ja tekstin ymmärtämisessä kielitaidon taitotasoa A.1.2. ja puhumisessa ja kirjoittamisessa taitotasoa A.1.1

Osaamistavoitteet	Opiskeltava sisältö ja toteutus	Oppimisen seurantakohteet
- osaa italian kielellä tarvittavat sanastot ja fraasit perusvuorovaikutustilanteisiin arkipäivän viestinnässä - osaa kertoa italian kielellä jonkin verran lähielämänpiirinsä asioista ja tapahtumista - osaa soveltaa hankkimaansa kielitaitoa helpoissa oman ammattialansa työskentely- ja viestintätilanteissa - osaa käyttää sanakirjaa ja sähköisiä tietolähteitä apuvälineinä oman ammattialansa tiedonetsinnässä - ymmärtää jonkin verran italialaisen kielialueen kulttuurisia erityispiirteitä	Osa-alueen opinnot toteutetaan toisen opiskeluvuoden aikana. Sisältöalueet: - italian kielen ääntämisen perusteita - italian kielen peruskieliopin rakenteita - omasta lähielämänpiiristä kertominen - omaan ammattiin liittyviä kaikkein keskeisimpiä sanoja Opiskelu toteutetaan lähiopetuksena tai monimuoto-opetuksena	1. Italian kielen suullinen ja kirjallinen yksinkertainen perusviestintä arkipäivässä ja työtehtävissä. 2. Työhön ja työturvallisuuteen liittyvien perussanojen omaksuminen. 3. Italialaisen kielialueen kulttuuristen erityispiirteiden havainnointi ja omaksuminen. Em. seurannassa käytetään erilaisia menetelmiä ja tapoja.
Osaamisen arviointi: kirjallinen ja/tai suullinen koe ja/tai harjoitustehtävät		

3.1.2.3 Eins, zwei, drei! Saksan perusteet

Osaamistavoitteet, 1 osp

Opiskelija

- osaa saksan kielen peruskäsitteitä kuten lukusanat ja kellonajat
- osaa viestiä saksan kielellä yksinkertaisissa arkipäivän vuorovaikutustilanteissa kuten tervehtiminen, hyvästely, esittäytyminen
- osaa kertoa saksan kielellä jonkin verran itsestään ja perheestään

Osaamisen arviointi

ARVIOINNIN KOHDE	ARVIOINTIKRITÉERIT		
	Tyydyttävä T1	Hyvä H2	Kiitettävä K3
	Opiskelija		
Saksan kielen peruskäsitteiden kuten lukusanojen ja kellonaikojen tunteminen.	-tuntee saksan kielen peruskäsitteitä kuten lukusanat ja kellonajat.	-käyttää saksan kielen peruskäsitteitä kuten lukusanat ja kellonajat.	-käyttää sujuvasti saksan kielen peruskäsitteitä kuten lukusanat ja kellonajat ja osaa myös soveltaa oppimaansa muuttuvissa tilanteissa.
Viestiminen saksan kielellä yksinkertaisissa arkipäivän vuorovaikutustilanteissa.	- pystyy lyhyesti vastaamaan keskustelukumppanilleen, pystyy auttavasti kommunikoimaan suullisesti yksinkertaisissa arkielämän vuorovaikutustilanteissa, jos puhekumppani puhuu hitaasti ja käyttää yksinkertaista, keskeistä sanastoa.	- pystyy vastaamaan keskustelukumppanilleen ja kommunikoimaan suullisesti yksinkertaisissa arkielämän vuorovaikutustilanteissa.	- viestii sujuvasti saksan kielellä yksinkertaisissa arkipäivän vuorovaikutustilanteissa, osaa myös soveltaa oppimaansa keskeistä arkipäivän sanastoa muuttuvissa tilanteissa.
Itsestään ja perheestään kertominen	- pystyy lyhyesti kertomaan itsestään ja perheestään saksan kielellä.	-pystyy kertomaan itsestään ja perheestään saksan kielellä.	-kertoo sujuvasti itsestään ja perheestään saksan kielellä ja osaa soveltaa oppimaansa sanastoa muuttuvissa tilanteissa.
Oman alan perussanaston tunteminen	-pystyy auttavasti tunnistamaan alansa perussanastoa	-pystyy auttavasti ymmärtämään alansa perussanastoa	-ymmärtää jonkin verran alansa perussanastoa

Osaaminen voidaan tunnustaa lukio-opintojensa perusteella: lukion valinnaisen Saksan kieli kurssi SAB3 1, Hyvää päivää, hauska tutustua -perusteella tai aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella.

YHTEISET TUTKINNON OSAT/ OSA-ALUEEN OPETUKSEN TOTEUTTAMINEN JA OPPIMISEN SEURANTAKOhteet

Tutkinnon osan nimi: 3.1 Viestintä- ja vuorovaikutusosaaminen

Osa-alue ja laajuus (osp): 3.1.2.3 Eins, zwei, drei! Saksan perusteet, 1 osp, valinnainen tai vapaasti valittava osa-alue

Oppimisympäristö: Oppilaitos

Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista: - lukio-opintojensa perusteella: osaamisen tunnustamisessa lukion valinnaisen Saksan kieli kurssi SAB3 1, Hyvää päivää, hauska tutustua –kurssi vastaa valinnaisia tai vapaasti valittavia osaamistavoitteita. - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella.		
Osaamistavoitteet	Opiskeltava sisältö ja toteutus	Oppimisen seurantakohteet
• osaa saksan kielen peruskäsitteitä kuten lukusanat ja kellonajat • osaa viestiä saksan kielellä yksinkertaisissa arkipäivän vuorovaikutustilanteissa kuten tervehtiminen, hyvästely, esittäytyminen • osaa kertoa saksan kielellä jonkin verran itsestään ja perheestään • osaa jonkin verran oman alansa perussanastoa saksan kielellä	Osa-alueen opinnot toteutetaan toisen opiskeluvuoden aikana. Sisältöalueet: - saksan kielen peruskäsitteet - saksan kielen ääntäminen - itsestään kertominen Opiskelu toteutetaan lähiopetuksena, tai monimuoto-opetuksena Oppimisen arviointi: - työskentelyn aktiivisuus ja säännöllisyys - lähiopetuksessa läsnäolo.	1. Ymmärtää ja ilmaisee saksaksi lukusanoja ja kellonaikoja. 2. Viestii saksan kielellä yksinkertaisissa arkipäivän vuorovaikutustilanteissa. 3. Kertoo itsestään ja perheestään. 4. Ymmärtää jonkin verran oman alansa perussanastoa. Em. seurannassa käytetään erilaisia menetelmiä ja tapoja.
Osaamisen arviointi: - kirjallinen tai suullinen koe ja/tai harjoitustehtävät.		

3.1.2.4 Privet! Venäjän perusteet

Osaamistavoitteet, 1 osp

Opiskelija

- osaa venäjän kielen peruskäsitteitä kuten kyrilliset aakkoset, lukusanat ja kellonajat
- osaa viestiä venäjän kielellä yksinkertaisissa arkipäivän vuorovaikutustilanteissa kuten tervehtiminen, hyvästely, esittäytyminen
- osaa kertoa venäjän kielellä jonkin verran itsestään ja perheestään

Osaamisen arviointi

ARVIOINNIN KOHDE	ARVIOINTIKRITEERIT		
	Tyydyttävä T1	Hyvä H2	Kiitettävä K3
	Opiskelija		
Venäjän kielen peruskäsitteiden kuten kyrillisten aakkosten, lukusanojen ja kellonaikojen tunteminen.	-tuntee venäjän kielen peruskäsitteitä kuten lukusanat ja kellonajat. - osaa lukea ja tuettuna kirjoittaa kyrillisillä aakkosilla kirjoitettua tekstiä	-käyttää venäjän kielen peruskäsitteitä kuten lukusanat ja kellonajat. - osaa lukea ja kirjoittaa kyrillisillä aakkosilla kirjoitettua tekstiä	-käyttää sujuvasti venäjän kielen peruskäsitteitä kuten lukusanat ja kellonajat ja osaa myös soveltaa oppimaansa muuttuvissa tilanteissa. - osaa sujuvasti lukea ja kirjoittaa kyrillisillä aakkosilla kirjoitettua tekstiä
Viestiminen venäjän kielellä yksinkertaisissa arkipäivän vuorovaikutustilanteissa.	- pystyy lyhyesti vastaamaan keskustelukumppanilleen, pystyy auttavasti kommunikoimaan suullisesti yksinkertaisissa arkielämän vuorovaikutustilanteissa, jos puhekumppani puhuu hitaasti ja käyttää yksinkertaista, keskeistä sanastoa.	- pystyy vastaamaan keskustelukumppanilleen ja kommunikoimaan suullisesti yksinkertaisissa arkielämän vuorovaikutustilanteissa.	- viestii sujuvasti venäjän kielellä yksinkertaisissa arkipäivän vuorovaikutustilanteissa, osaa myös soveltaa oppimaansa keskeistä arkipäivän sanastoa muuttuvissa tilanteissa.
Itsestään ja perheestään kertominen	- pystyy lyhyesti kertomaan itsestään ja perheestään venäjän kielellä.	-pystyy kertomaan itsestään ja perheestään venäjän kielellä.	-kertoo sujuvasti itsestään ja perheestään venäjän kielellä ja osaa soveltaa oppimaansa sanastoa muuttuvissa tilanteissa.
Oman alan perussanaston tunteminen	-pystyy auttavasti tuettuna tunnistamaan alansa perussanastoa	-pystyy auttavasti ymmärtämään alansa perussanastoa	-ymmärtää jonkin verran alansa perussanastoa

Osaaminen voidaan tunnustaa lukio-opintojensa perusteella: lukion valinnaisen venäjän kieli kurssin VEB31, *Hyvää päivää, hauska tutustua* perusteella tai aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella.

YHTEISET TUTKINNON OSAT/ OSA-ALUEEN OPETUKSEN TOTEUTTAMINEN JA OPPIMISEN SEURANTAKOhteet

Tutkinnon osan nimi: 3.1 Viestintä- ja vuorovaikutusosaaminen, 11 osp

Osa-alue ja laajuus (osp): 3.1.2.4 Privet! Venäjän perusteet, 1 osp, valinnainen tai vapaasti valittava osa-alue

Oppimisympäristö: Oppilaitos

Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista:

- lukio-opintojensa perusteella: lukion valinnaisen venäjän kieli kurssin VEB31, *Hyvää päivää, hauska tutustua* osa-alueen valinnaisia tai vapaasti valittavia osaamistavoitteita.
- aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella.

Osaamistavoitteet	Opiskeltava sisältö ja toteutus	Oppimisen seurantakohteet
- osaa tunnistaa venäjän kielen erot verrattuna omaan äidinkieleensä - osaa lukea ja kirjoittaa kyrillisillä aakkosilla - osaa venäjän kielen peruskäsitteitä kuten tervehdykset, esittäytyminen, kuulumiset, lukusanat, viikonpäivät ja kuukaudet - osaa venäjän kielen ääntämisen perusteet - osaa lyhyesti kertoa itsestään ja ammattialastaan venäjäksi - osaa jonkin verran oman alansa peruskäsitteitä venäjäksi	Osa-alueen opinnot toteutetaan toisen opiskeluvuoden aikana. Sisältöalueet: - venäjän kielen peruskäsitteet - venäjän kielen ääntäminen - itsestään ja ammatistaan kertominen - oman alan peruskäsitteitä venäjäksi Opiskelu toteutetaan lähiopetuksena, tai monimuoto-opetuksena.	- Taiteen ja kulttuurin tunnistaminen ja hyödyntäminen havainnoiden ja hyödyntäen tuotannossa kulttuurista omaleimaisuutta. - Oma tuottaminen ja tulkitseminen tuottaen aineistoja ja esityksiä hyödyntäen kulttuurisia eroja rikastaen omaa tuotostaan etsimällä aineistolla. - Kulttuuriperinnön soveltaminen Soveltaen kulttuurisia ja taiteen ilmentymiä omassa työssään itsenäisesti ja työryhmien jäsenenä - Kestävän kehityksen periaatteiden noudattaminen sitoutuneesti huomioiden ekologiset, sosiaaliset, taloudelliset ja kulttuuriset osatekijät työssä ja työyhteisössä. - Suunnitteluprosessin toteuttaminen. Em. seurannassa käytetään erilaisia menetelmiä ja tapoja.

Osaamisen arviointi:

- kirjallinen tai suullinen koe ja/tai harjoitustehtävät.

TUTKINNON OSAN ARVIOINTISUUNNITELMA

Tutkinnon osa

3.2 Matemaattis-luonnontieteellinen osaaminen, 9 osp

ARVIOINNIN KESKEISET ASIAT	Toteutus
1. Kuvaus osaamisen tunnustamisen toteuttamisesta	Ennen uuden tutkinnon osan tai sen osa-alueen aloittamista opettaja selvittää opiskelijoille sen tavoitteet ja osaamistavoitteet, jotta opiskelija saisi käsityksen siitä, onko tutkinnon osassa sellaista osaamista, jota hänellä jo on. Tämän perusteella opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista ja tunnustamista koko tutkinnon osasta, sen osa-alueesta tai osa-alueen osasta. Osaamisen tunnustamisesta ja tunnustamisesta vastaava opettaja tekee osaamisen tunnustamisen ja tunnustamisen. Hän haastattelee opiskelijaa olemassa olevan osaamisen selvittämiseksi. Tarvittaessa opiskelijalle annetaan mahdollisuus näyttää vaadittava osaaminen. Opettaja merkitsee osaamisen tunnustamisen arviointipäätöksen Wilmaan tai tutkinnon osan tai sen osa-alueen oppimisen seuranta kohteisiin ja tekee osaamisen tunnustamispäätöksen. 3.2.1. Matematiikka, 3 osp, pakollinen osa-alue: Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista sekä pakollisiin että valinnaisiin osa-alueisiin: - lukio-opintojensa perusteella: lukion kurssit <i>Lausekkeet ja yhtälöt</i> (MAB1), <i>Geometria</i> (MAB2) ja <i>Talousmatematiikka</i> (MAB7), tai <i>Funktiot ja yhtälöt</i> (MAA1) ja toinen seuraavista lukion kursseista <i>Polynomifunktiot</i> (MAA2) tai <i>Geometria</i> (MAA3) vastaavat tavoitteiltaan <i>Matematiikka</i> –osa-alueen pakollisia osaamistavoitteita. - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella. Valinnaiset osa-alueet: 3.2.1.1 Talous- ja tilastomatematiikka, 2 osp Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista sekä pakollisiin että valinnaisiin osa-alueisiin: - lukio-opintojensa perusteella: lukion kurssit <i>Lausekkeet ja yhtälöt</i> (MAB1), <i>Geometria</i> (MAB2) ja <i>Talousmatematiikka</i> (MAB7), tai <i>Funktiot ja yhtälöt</i> (MAA1) ja toinen seuraavista lukion kursseista <i>Polynomifunktiot</i> (MAA2) tai <i>Geometria</i> (MAA3) vastaavat tavoitteiltaan <i>Matematiikka</i> –osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita. - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella. 3.2.1.2 Lausekkeet ja yhtälöt, 1 osp Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista sekä pakollisiin että valinnaisiin osa-alueisiin: - lukio-opintojensa perusteella: lukion kurssit <i>Lausekkeet ja yhtälöt</i> (MAB1), <i>Geometria</i> (MAB2) ja <i>Talousmatematiikka</i> (MAB7), tai <i>Funktiot ja yhtälöt</i> (MAA1) ja toinen seuraavista lukion kursseista <i>Polynomifunktiot</i> (MAA2) tai <i>Geometria</i> (MAA3) vastaavat tavoitteiltaan <i>Matematiikka</i> –osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita. - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella. 3.2.1.3 Matemaattiset menetelmät, 2 osp Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista sekä pakollisiin että valinnaisiin osa-alueisiin:

ARVIOINNIN KESKEISET ASIAT	Toteutus
	- lukio-opintojensa perusteella: lukion kurssi <i>Matemaattisia malleja I</i> (MAB3), <i>Matemaattinen analyysi</i> (MAB4), <i>Tilastot ja todennäköisyys</i> (MAB5), <i>Matemaattisia malleja II</i> (MAB6), <i>Matemaattisia malleja III</i> (MAB8) tai <i>Analyttinen geometria</i> (MAA4), <i>Vektorit</i> (MAA5), <i>Todennäköisyys ja tilastot</i> (MAA6), <i>Derivaatta</i> (MAA7), <i>Juuri- ja logaritmifunktiot</i> (MAA8), <i>Trigonometriset funktiot ja lukujonot</i> (MAA9), <i>Integraalilaskenta</i> (MAA10), <i>Lukuteoria ja logiikka</i> (MAA11) tai <i>Numeerisia ja algebrallisia menetelmiä</i> (MAA12) vastaa tavoitteitaan <i>Matematiikka</i>-osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita. - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella. 3.2.2. Fysiikka ja kemia, 2 osp, pakollinen osa-alue: Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista sekä pakollisiin että valinnaisiin osa-alueisiin: - lukio-opintojensa perusteella: lukion kurssit <i>Fysiikka luonnontieteenä</i> (FY1) ja <i>Ihmissen ja elinympäristön kemia</i> (KE1) vastaavat tavoitteiltaan <i>Fysiikka ja kemia –osa-alueen</i> pakollisia osaamistavoitteita. - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella. Valinnaiset osa-alueet: 3.2.2.1 Energia ja ympäristö, 2 osp Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista sekä pakollisiin että valinnaisiin osa-alueisiin: - lukio-opintojensa perusteella: lukion opetussuunnitelman perusteissa ei ole kurssia, joka vastaisi tavoitteiltaan <i>Energia ja ympäristö</i> -osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita. - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella. 3.2.2.2 Kestävä kehitys, 2 osp Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista sekä pakollisiin että valinnaisiin osa-alueisiin: - lukio-opintojensa perusteella: lukion opetussuunnitelman perusteissa ei ole kurssia, joka vastaisi tavoitteiltaan <i>Kestävä kehitys</i> -osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita. - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella. 3.2.3. Tieto- ja viestintätekniikka sekä sen hyödyntäminen, 1 osp, pakollinen osa-alue: Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista sekä pakollisiin että valinnaisiin osa-alueisiin: - lukio-opintojensa perusteella: lukion opetussuunnitelman perusteissa ei ole pakollista kurssia, joka vastaisi tavoitteiltaan <i>Tieto- ja viestintätekniikka ja sen hyödyntäminen</i> –osa-alueen pakollisia osaamistavoitteita. - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella. Valinnaiset osa-alueet: 3.2.3.1 Suunnitteluohjelmat, 2 osp Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista sekä pakollisiin että valinnaisiin osa-alueisiin: - lukio-opintojensa perusteella: lukion opetussuunnitelman perusteissa ei ole pakollista kurssia, joka vastaisi tavoitteiltaan <i>Suunnitteluohjelmat</i> –osa-alueen valinnaisia

ARVIOINNIN KESKEISET ASIAT	Toteutus
	osaamistavoitteita. - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella. 3.2.3.2 Sovellusohjelmat, 2 osp Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista sekä pakollisiin että valinnaisiin osa-alueisiin: - lukio-opintojensa perusteella: lukion opetussuunnitelman perusteissa ei ole pakollista kurssia, joka vastaisi tavoitteiltaan <i>Sovellusohjelmat</i> –osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita. - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella. 3.2.3.3 Viestintälaitteet, 1 osp Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista sekä pakollisiin että valinnaisiin osa-alueisiin: - lukio-opintojensa perusteella: lukion opetussuunnitelman perusteissa ei ole pakollista kurssia, joka vastaisi tavoitteiltaan <i>Viestintälaitteen</i> –osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita. - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella.
2. Oppimisen arviointi	Oppimisen arviointi on opiskelijan tukemista ja ohjaamista ammattitaitovaatimusten ja tavoitteiden saavuttamisessa (ohjaava ja kannustava arviointi), oppimisen etenemisen seuraamista sekä opiskelijan itsearviointitaidon kehittämistä. Tähän tutkinnon osaan kuuluvat alla mainitut osa-alueet, joista on laadittu erilliset oppimisen suunnitelmat. Pakolliset osa-alueet: • Matematiikka, 3 osp • Fysiikka ja kemia, 2 osp • Tieto- ja viestintätekniikka sekä sen hyödyntäminen, 1 osp Valinnaiset osa-alueet: • Talous- ja tilastomatematiikka, 2 osp • Lausekkeet ja yhtälöt, 1 osp • Matemaattiset menetelmät, 2 osp • Energia ja ympäristö, 2 osp • Kestävä kehitys, 2 osp • Suunnitteluohjelmat, 2 osp • Sovellusohjelmat, 2 osp • Viestintälaitteet, 1 osp Opettaja kirjaa oppimisen seurantakohteiden arviointipäätöksen tutkinnonosittain / osa-alueittain Wilmaan ennen opiskelijan osaamisen arviointia.
3. Työssäoppimisen /työpaikalla tapahtuvan opiskelun arviointi	Opiskelijalla on mahdollisuus opiskella tutkinnon osa, tutkinnon osan osa-alue tai osa-alueen osa työssäoppimisen yhteydessä, jos asiasta sovitaan erikseen tutkinnon osan osa-alueen opettajan tai opettajien ja opiskelijan kesken. Oppimisen tavoitteet/seurantakohteet käydään yhdessä läpi opiskelijan ja osa-alueen opettajan kanssa työssäoppimisesta sovittaessa. Työssäoppimista ohjaavaa opettajaa informoidaan asiasta. Osa-alueen opettaja on yhteydessä työssäoppimista ohjaavaan opettajaan ja

ARVIOINNIN KESKEISET ASIAT	Toteutus
	opiskelijaan työssäoppimisjakson aikana ja varmistaa opiskelijan tavoitteiden mukaisen oppimisen. Oppimisen arviointipäätöksen tekee osa-alueen opettaja ja merkitsee sen Wilmaan.
4. Tutkinnon osan arvosanan muodostaminen	3.2.1. Matematiikka 3.2.2. Fysiikka ja kemia 3.2.3. Tieto- ja viestintätekniikka sekä sen hyödyntäminen Osa-alueen opettaja päättää osa-alueen arvosanasta ja kirjaa osaamisen arvioinnin Wilmaan. Kun kaikki tutkinnon osan osa-alueiden arvosanat on annettu, määritetään tutkinnon osan arvosana osaamispisteiden perusteella painottaen. Tutkinnon osan arvosanasta päättävät ne opettajat, jotka ovat antaneet osa-alueiden arvosanat. Osa-alueen arvosana dokumentoidaan Wilmaan.

YHTEISET TUTKINNON OSAT/ OSA-ALUEEN OPETUKSEN TOTEUTTAMINEN JA OPPIMISEN SEURANTAKOHEET

Tutkinnon osan nimi: 3.2 Matemaattis-luonnontieteellinen osaaminen, 9 osp

Osa-alue ja laajuus (osp): 3.2.1 Matematiikka, 3 osp, pakollinen osa-alue

Oppimisympäristö: Oppilaitos/Verkkoympäristö

Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista: - lukio-opintojensa perusteella: osaamisen tunnustamisessa lukion kurssit <i>Lausekkeet ja yhtälöt</i> (MAB1), <i>Geometria</i> (MAB2) ja <i>Talousmatematiikka</i> (MAB7), tai <i>Funktiot ja yhtälöt</i> (MAA1) ja toinen seuraavista lukion kursseista <i>Polynomifunktiot</i> (MAA2) tai <i>Geometria</i> (MAA3) vastaavat tavoitteitaan <i>Matematiikka</i>-osa-alueen pakollisia osaamistavoitteita. - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella.		
Osaamistavoitteet	Opiskeltava sisältö ja toteutus	Oppimisen seurantakoheet
• osaa peruslaskutoimitukset, prosenttilaskennan ja mittayksiköiden muunnokset oman alan ja arkielämän edellyttämässä laajuudessa, • osaa laskea pinta-aloja ja tilavuuksia, • osaa soveltaa geometriaa oman alan tehtävien vaatimassa laajuudessa ja hahmottaa tilaa ja muotoja kolmiulotteisesti, • osaa käyttää sopivia matemaattisia menetelmiä oman alan ongelmien ratkaisussa, • osaa arvioida tulosten oikeellisuutta ja suuruusluokkaa, • osaa käyttää matemaattisten ongelmien ratkaisussa apuna laskinta, tietokonetta ja tarvittaessa muita matematiikan apuvälineitä.	Osa-alueen opinnot toteutetaan ensimmäisen opiskeluvuoden aikana. Sisältöalueet: - peruslaskutoimitukset, - prosenttilaskenta, - mittayksiköt, - geometria. Opiskelu toteutetaan lähiopetuksena, verkko-opetuksena tai monimuoto-opetuksena.	1. Peruslaskutoimitusten hallitseminen 2. Prosenttilaskennan hallitseminen 3. Mittayksiköiden muunnosten hallitseminen 4. Geometrian soveltaminen 5. Laskimen ja tietokoneen käyttö ongelmien ratkaisussa
Osaamisen arviointi: - Kirjallinen koe		

3.2.1.1 Talous- ja tilastomatematiikka, 2 osp

Osaamistavoitteet

Opiskelija

- osaa muodostaa ja laatii *omaan alaan liittyviä* yhtälöitä, lausekkeita, taulukoita ja piirroksia
- osaa ratkaista *työssä* tarpeellisia matemaattisia tehtäviä yhtälöillä, päättelämällä tai kuvaajien avulla
- osaa arvioida tulosten oikeellisuutta ja suuruusluokkaa
- osaa soveltaa arki- ja työelämässä tarvittavaa talousmatematiikkaa, kuten kannattavuus-, kustannus-, verotus- ja lainalaskelmia
- osaa kerätä ja ryhmitellä *omaan alaan* liittyvää tietoa.

Osaamisen arviointi

ARVIOINNIN KOHDE	ARVIOINTIKRITEERIT		
	Tyydyttävä T1	Hyvä H2	Kiitettävä K3
	Opiskelija		
Yhtälöiden, lausekkeiden, taulukoiden ja piirrosten käyttäminen alakohtaisissa tehtävissä	käyttää ohjeen mukaan yhtälöitä, lausekkeita, taulukoita ja piirroksia alakohtaisissa tehtävissä	käyttää yhtälöitä, lausekkeita, taulukoita ja piirroksia alakohtaisissa tehtävissä	käyttää soveltaen yhtälöitä, lausekkeita, taulukoita ja piirroksia alakohtaisissa tehtävissä
Talousmatematiikan soveltaminen	tekee yksinkertaisia kustannus- ja kannattavuusvertailuja käyttäen talousmatematiikkaa	tekee kustannus- ja kannattavuusvertailuja käyttäen talousmatematiikkaa	tekee kustannus- ja kannattavuusvertailuja käyttäen talousmatematiikkaa ja tekee vertailujen pohjalta perusteltuja johtopäätöksiä
Matemaattisten tulosten oikeellisuuden varmistaminen	varmistaa yksinkertaisten laskelmien oikeellisuuden	varmistaa laskelmien oikeellisuuden	varmistaa monipuolisten laskelmien oikeellisuuden ja suuruusluokan
Tiedon kerääminen ja ryhmitteleminen	kerää graafista ja taulukoitua tietoa eri lähteistä.	kerää ja ryhmittelee tietoa tarpeen mukaan, käyttäen lähteenä tilastoja, taulukoita ja graafisia esityksiä.	kerää tietoa monipuolisesti ja soveltaen ja käyttäen tiedonlähteenä tilastoja, taulukoita ja graafisia esityksiä ja ryhmittelee niiden pohjalta tietoa erilaisiin tarpeisiin.

Osaamisen tunnustamisessa lukion kurssit *Lausekkeet ja yhtälöt* (MAB1), *Geometria* (MAB2) ja *Talousmatematiikka* (MAB7), tai *Funktiot ja yhtälöt* (MAA1) ja toinen seuraavista lukion kursseista

Polynomifunktiot (MAA2) tai *Geometria* (MAA3) vastaavat tavoitteiltaan *Matematiikka*-osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita.

YHTEISET TUTKINNON OSAT/ OSA-ALUEEN OPETUKSEN TOTEUTTAMINEN JA OPPIMISEN SEURANTAKOhteet

Tutkinnon osan nimi: 3.2 Matemaattis-luonnontieteellinen osaaminen, 9 osp

Osa-alue ja laajuus (osp): 3.2.1.1 Talous- ja tilastomatematiikka, 2 osp, valinnainen tai vapaasti valittava osa-alue

Oppimisympäristö: Oppilaitos/Verkkoympäristö

Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista:

- lukio-opintojensa perusteella: osaamisen tunnustamisessa lukion kurssit *Lausekkeet ja yhtälöt* (MAB1), *Geometria* (MAB2) ja *Talousmatematiikka* (MAB7), tai *Funktiot ja yhtälöt* (MAA1) ja toinen seuraavista lukion kurseista *Polynomifunktiot* (MAA2) tai *Geometria* (MAA3) vastaavat tavoitteitaan *Matematiikka*-osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita.
- aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella.

Osaamistavoitteet	Opiskeltava sisältö ja toteutus	Oppimisen seurantakohteet
- osaa muodostaa ja laatii <i>omaan alaan liittyviä</i> yhtälöitä, lausekkeita, taulukoita ja piirroksia - osaa ratkaista työssä tarpeellisia matemaattisia tehtäviä yhtälöillä, päättämällä tai kuvaajien avulla - osaa arvioida tulosten oikeellisuutta ja suuruusluokkaa - osaa soveltaa arki- ja työelämässä tarvittavaa talousmatematiikkaa, kuten kannattavuus-, kustannus-, verotus- ja lainalaskelmia - osaa kerätä ja ryhmitellä <i>omaan alaan</i> liittyvää tietoa.	Osa-alueen opinnot toteutetaan toisen opiskeluvuoden aikana. Sisältöalueet: - talousmatematiikka - indeksit - valuutat - korkolaskut - osamaksukauppa - kulutusluotot - verotus - tilastot - peruskäsitteet - taulukointi ja luokittelu - tunnusluvut - graafinen esittäminen Opiskelu toteutetaan lähiopetuksena, verkko-opetuksena tai monimuoto-opetuksena.	1. Talouslaskelmien tuottaminen 2. Tilastollisen aineiston analysointi 3. Laskimen ja tietokoneen käyttö ongelmien ratkaisussa

Osaamisen arviointi:

- Kirjallinen koe tai kirjallinen koe ja harjoitustyö

3.2.1.2 Lausekkeet ja yhtälöt, 1 osp

Osaamistavoitteet

Opiskelija

- osaa ilmaista muuttujien välisiä riippuvuuksia matemaattisilla lausekkeilla
- osaa muodostaa ja laatii *omaan alaan liittyviä* yhtälöitä, lausekkeita, taulukoita ja piirroksia
- osaa ratkaista *työssä* tarpeellisia matemaattisia tehtäviä yhtälöillä, pääättelemällä tai kuvaajien avulla
- osaa arvioida tulosten oikeellisuutta ja suuruusluokkaa

Osaamisen arviointi

ARVIOINNIN KOHDE	ARVIOINTIKRITEERIT		
	Tyydyttävä T1	Hyvä H2	Kiitettävä K3
	Opiskelija		
Matemaattisten lausekkeiden käyttäminen	käyttää yksinkertaisia matemaattisia lausekkeita	muodostaa ja käyttää yksinkertaisia matemaattisia lausekkeita	muodostaa ja käyttää matemaattisia lausekkeita
Yhtälöiden, lausekkeiden, taulukoiden ja piirrosten käyttäminen alakohtaisissa tehtävissä	käyttää ohjeen mukaan yhtälöitä, lausekkeita, taulukoita ja piirroksia alakohtaisissa tehtävissä	käyttää yhtälöitä, lausekkeita, taulukoita ja piirroksia alakohtaisissa tehtävissä	käyttää soveltaen yhtälöitä, lausekkeita, taulukoita ja piirroksia alakohtaisissa tehtävissä
Matemaattisten tulosten oikeellisuuden varmistaminen	varmistaa yksinkertaisten laskelmien oikeellisuuden	varmistaa laskelmien oikeellisuuden	varmistaa monipuolisten laskelmien oikeellisuuden ja suuruusluokan

Osaamisen tunnustamisessa lukion kurssit *Lausekkeet ja yhtälöt* (MAB1), *Geometria* (MAB2) ja *Talousmatematiikka* (MAB7), tai *Funktiot ja yhtälöt* (MAA1) ja toinen seuraavista lukion kursseista *Polynomifunktiot* (MAA2) tai *Geometria* (MAA3) vastaavat tavoitteiltaan *Matematiikka*-osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita.

YHTEISET TUTKINNON OSAT/ OSA-ALUEEN OPETUKSEN TOTEUTTAMINEN JA OPPIMISEN SEURANTAKOhteet

Tutkinnon osan nimi: 3.2 Matemaattis-luonnontieteellinen osaaminen, 9 osp

Osa-alue ja laajuus (osp): 3.2.1.2 Lausekkeet ja yhtälöt, 1 osp, valinnainen tai vapaasti valittava osa-alue

Oppimisympäristö: Oppilaitos/Verkkoympäristö

Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista:

- lukio-opintojensa perusteella: osaamisen tunnustamisessa lukion kurssit *Lausekkeet ja yhtälöt* (MAB1), *Geometria* (MAB2) ja *Talousmatematiikka* (MAB7), tai *Funktiot ja yhtälöt* (MAA1) ja toinen seuraavista lukion kurseista *Polynomifunktiot* (MAA2) tai *Geometria* (MAA3) vastaavat tavoitteitaan *Matematiikka*-osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita.
- aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella.

Osaamistavoitteet	Opiskeltava sisältö ja toteutus	Oppimisen seurantakohteet
- osaa ilmaista muuttujien välisiä riippuvuuksia matemaattisilla lausekkeilla, - osaa muodostaa ja laatia omaan alaan liittyviä yhtälöitä, lausekkeita, taulukoita ja piirroksia, - osaa ratkaista työssä tarpeellisia matemaattisia tehtäviä yhtälöillä, päättelämällä tai kuvaajien avulla, - osaa arvioida tulosten oikeellisuutta ja suuruusluokkaa.	Osa-alueen opinnot toteutetaan ensimmäisen tai toisen opiskeluvuoden aikana. Sisältöalueet: - algebran perusteet - yhtälöt ja niiden soveltaminen omalla alalla - 1. asteen yhtälö - epäyhtälö - yhtälöpari - 2. asteen yhtälö Opiskelu toteutetaan lähiopetuksena, verkko-opetuksena tai monimuoto-opetuksena.	1. Lausekkeiden muodostaminen ja käsittely 2. Yhtälöiden ratkaiseminen

Osaamisen arviointi:

- Kirjallinen koe

3.2.1.3 Matemaattiset menetelmät, 2 osp

Osaamistavoitteet

Opiskelija

- osaa muodostaa reaalimaailman ilmiöistä säännönmukaisuuksia ja riippuvuuksia sekä kuvata niitä matemaattisilla malleilla
- osaa ratkaista erilaisin menetelmin yhtälöitä
- osaa arvioida tulosten oikeellisuutta ja suuruusluokkaa
- osaa käyttää matemaattisten ongelmien ratkaisussa apuna laskinta, tietokonetta ja tarvittaessa muita matematiikan apuvälineitä.

Osaamisen arviointi

ARVIOINNIN KOHDE	ARVIOINTIKRITEERIT		
	Tyydyttävä T1	Hyvä H2	Kiitettävä K3
	Opiskelija		
Reaalimaailman ilmiöiden säännönmukaisuuksien ja riippuvuuksien tunnistaminen ja mallintaminen	muodostaa yksinkertaisia lausekkeita ja yhtälöitä reaalimaailman säännönmukaisuuksista ja riippuvuuksista	muodostaa lausekkeita ja yhtälöitä reaalimaailman säännönmukaisuuksista ja riippuvuuksista	muodostaa monipuolisesti lausekkeita ja yhtälöitä reaalimaailman säännönmukaisuuksista ja riippuvuuksista sekä laajentaa käsitystään yhteiskunnassa tarvittavasta matematiikasta
Yhtälöiden ratkaiseminen	ratkaisee yksinkertaisia yhtälöitä joillakin tuntemillaan menetelmillä	ratkaisee erilaisia yhtälöitä tuntemillaan menetelmillä	täydentää kattavasti yhtälöiden ratkaisutaitojaan ja soveltaa taitojaan erilaisiin ongelmiin
Matemaattisten tulosten oikeellisuuden varmistaminen	varmistaa yksinkertaisten laskelmien oikeellisuuden	varmistaa laskelmien oikeellisuuden	varmistaa monipuolisten laskelmien oikeellisuuden ja suuruusluokan
Laskimen ja muiden apuvälineiden käyttäminen	käyttää laskinta ja muita apuvälineitä ongelmien ratkaisemiseen.	käyttää sujuvasti laskinta ja muita apuvälineitä ongelmien ratkaisemiseen.	hyödyntää monipuolisesti ja tehokkaasti laskimen ja muiden apuvälineiden ominaisuuksia ongelmien ratkaisemiseen.

Osaamisen tunnustamisessa lukion kurssi *Matemaattisia malleja I* (MAB3), *Matemaattinen analyysi* (MAB4), *Tilastot ja todennäköisyys* (MAB5), *Matemaattisia malleja II* (MAB6), *Matemaattisia malleja III* (MAB8) tai *Analyttinen geometria* (MAA4), *Vektorit* (MAA5), *Todennäköisyys ja tilastot* (MAA6), *Derivaatta* (MAA7), *Juuri-*

ja logaritmifunktiot (MAA8), Trigonometriset funktiot ja lukujonot (MAA9), Integraalilaskenta (MAA10), Lukuteoria ja logiikka (MAA11) tai Numeerisia ja algebrallisia menetelmiä (MAA12) vastaa tavoitteitaan Matematiikka-osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita.

YHTEISET TUTKINNON OSAT/ OSA-ALUEEN OPETUKSEN TOTEUTTAMINEN JA OPPIMISEN SEURANTAKOhteet

Tutkinnon osan nimi: 3.2 Matemaattis-luonnontieteellinen osaaminen, 9 osp

Osa-alue ja laajuus (osp): 3.2.1.3 Matemaattiset menetelmät, 2 osp, valinnainen osa-alue

Oppimisympäristö: Oppilaitos/Verkkoympäristö

Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista:

- lukio-opintojensa perusteella: osaamisen tunnustamisessa lukion kurssi Matemaattisia malleja I (MAB3), Matemaattinen analyysi (MAB4), Tilastot ja todennäköisyys (MAB5), Matemaattisia malleja II (MAB6), Matemaattisia malleja III (MAB8) tai Analyttinen geometria (MAA4), Vektorit (MAA5), Todennäköisyys ja tilastot (MAA6), Derivaatta (MAA7), Juuri- ja logaritmifunktiot (MAA8), Trigonometriset funktiot ja lukujonot (MAA9), Integraalilaskenta (MAA10), Lukuteoria ja logiikka (MAA11) tai Numeerisia ja algebrallisia menetelmiä (MAA12) vastaa tavoitteitaan *Matematiikka*-osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita.
- aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella.

Osaamistavoitteet	Opiskeltava sisältö ja toteutus	Oppimisen seurantakohteet
- osaa muodostaa reaali maailman ilmiöistä säännönmukaisuuksia ja riippuvuuksia sekä kuvata niitä matemaattisilla malleilla, - osaa ratkaista erilaisin menetelmin yhtälöitä, - osaa arvioida tulosten oikeellisuutta ja suuruusluokkaa, - osaa käyttää matemaattisten ongelmien ratkaisussa apuna laskinta, tietokonetta ja tarvittaessa muita matematiikan apuvälineitä.	Osa-alueen opinnot toteutetaan toisen tai kolmannen opiskeluvuoden aikana. Sisältöalueet: - matemaattisten mallien muodostaminen reaali maailman ilmiöistä, - erilaisten yhtälöiden ratkaisumenetelmät. Opiskelu toteutetaan lähiopetuksena, verkko-opetuksena tai monimuoto-opetuksena.	1. Matemaattisten mallien muodostaminen 2. Yhtälöiden ratkaiseminen 3. Laskimen ja tietokoneen käyttö ongelmien ratkaisussa

Osaamisen arviointi:

- Kirjallinen koe

3.2.2 Fysiikka ja kemia

Pakolliset osaamistavoitteet, 2 osp

Opiskelija

- osaa soveltaa *oman alan* kannalta keskeisiä fysiikan käsitteitä, ilmiöitä ja lainalaisuuksia
- osaa ottaa työssään huomioon *oman alan* kannalta keskeisiä kemian ilmiöitä ja aineiden erityisominaisuuksia
- osaa säilyttää, käyttää ja hävittää *omalla alalla* tarvittavia aineita.

Osaamisen arviointi

ARVIOINNIN KOHDE	ARVIOINTIKRITEERIT		
	Tyydyttävä T1	Hyvä H2	Kiitettävä K3
	Opiskelija		
Fysiikan käsitteiden, ilmiöiden ja lainalaisuuksien soveltaminen	tuntee fysiikan käsitteitä ja lainalaisuuksia niin, että pystyy työtehtävissään ottamaan huomioon niihin liittyvät ilmiöt, mutta tarvitsee joissakin kohdin ohjausta	tuntee fysiikan käsitteitä ja lainalaisuuksia niin, että pystyy työtehtävissään ottamaan huomioon niihin liittyvät ilmiöt	tuntee fysiikan käsitteitä ja lainalaisuuksia niin, että pystyy työtehtävissään itsenäisesti ottamaan huomioon niihin liittyvät ilmiöt
Kemiallisten aineiden ja niiden ominaisuuksien huomioon ottaminen työssä	ottaa huomioon työssään käytettävien tavallisimpien kemiallisten aineiden ominaisuudet, reaktiot ja ympäristöriskit niin, ettei vaaranna omaa, muiden eikä ympäristön turvallisuutta, mutta tarvitsee jonkin verran ohjausta	ottaa huomioon työssään käytettävien tavallisimpien kemiallisten aineiden ominaisuudet, reaktiot ja ympäristöriskit niin, ettei vaaranna omaa, muiden eikä ympäristön turvallisuutta	ottaa omatoimisesti huomioon työssään käytettävien tavallisimpien kemiallisten aineiden ominaisuudet, reaktiot ja ympäristöriskit niin, ettei vaaranna omaa, muiden eikä ympäristön turvallisuutta ja opastaa muitakin turvalliseen työskentelyyn
Kemikaalien säilyttäminen, käsittely ja hävittäminen	käsittelee, säilyttää ja hävittää oikein työtehtävissään tarvittavia kemikaaleja, mutta tarvitsee osin ohjausta.	käsittelee, säilyttää ja hävittää oikein työtehtävissään tarvittavia kemikaaleja.	käsittelee, säilyttää ja hävittää oikein työtehtävissään tarvittavia kemikaaleja toimien itsenäisesti ja sujuvasti.

Osaamisen tunnustamisessa lukion kurssit *Fysiikka luonnontieteenä* (FY1) ja *Ihmissen ja elinympäristön kemia* (KE1) korvaavat *Fysiikka ja kemia* -tutkinnon osan osaamistavoitteet yhteisissä tutkinnon osissa.

Valinnaiset osaamistavoitteet, 3 osp

Opiskelija

- osaa soveltaa *oman alan* kannalta keskeisiä mekaniikan, lämpöopin ja sähköopin peruskäsitteitä ja lainalaisuuksia ja ottaa ne huomioon työssään
- osaa valmistaa *alalla* tarvittavia ainesekoiksi
- osaa tehdä kokeellisia havaintoja ja mittauksia *oman alan* kannalta keskeisistä fysikaalisista ja kemiallisista ilmiöistä
- osaa kerätä, käsitellä ja analysoida tekemiään kokeellisia havaintoja ja mittauksia
- osaa arvioida saamiensa kokeellisten havaintojen ja mittaustulosten luotettavuutta, tarkkuutta ja mielekkyyttä.

Osaamisen arviointi

ARVIOINNIN KOHDE	ARVIOINTIKRITEERIT		
	Tyydyttävä T1	Hyvä H2	Kiitettävä K3
	Opiskelija		
Lämpöopin, mekaniikan ja sähköopin lainalaisuuksien tunteminen ja huomioon ottaminen työssä	tuntee lämpöopin, mekaniikan ja sähköopin lainalaisuuksia niin, että ottaa työtehtävissään huomioon niihin liittyvät ilmiöt, mutta tarvitsee joissakin kohdin ohjausta	tuntee lämpöopin, mekaniikan ja sähköopin lainalaisuuksia niin, että ottaa työtehtävissään huomioon niihin liittyvät ilmiöt	tuntee lämpöopin, mekaniikan ja sähköopin lainalaisuuksia niin, että ottaa työtehtävissään itsenäisesti huomioon niihin liittyvät ilmiöt
Aineseosten valmistaminen	laskee ohjattuna pitoisuuksia ja aineiden määriä myös reaktioyhtälöiden avulla sekä hankkii ohjeen mukaan tietoa kemikaalien käyttöturvallisuustiedotteista	laskee pitoisuuksia ja aineiden määriä myös reaktioyhtälöiden avulla sekä hankkii tietoa kemikaalien käyttöturvallisuustiedotteista	laskee itsenäisesti ja joustavasti pitoisuuksia ja aineiden määriä myös reaktioyhtälöiden avulla erilaisissa työtilanteissa eri tietolähteistä hankkimansa tiedon mukaan
Havainnointi ja mittaaminen	toteuttaa mittaukset ja kokeellisen havainnoinnin käyttäen tavallisimpia menetelmiä ja -välineitä ohjatussa työtilanteessa	toteuttaa mittaukset ja kokeellisen havainnoinnin käyttäen tavallisimpia menetelmiä ja -välineitä omatoimisesti	käyttää mittauksiin ja kokeelliseen havainnointiin sopivimpia menetelmiä ja välineitä sujuvasti ja toteuttaa työnsä järjestelmällisesti ja huolellisesti

Mittaustulosten kerääminen, käsittely ja analysointi	kerää mittaus- ja kokeellisen työskentelyn tulokset, esittää ne mahdollisilla kuvaajilla ja taulukoilla ja laskee niistä lopullisen tuloksen, mutta tarvitsee joissakin asioissa ohjausta	kerää mittaus- ja kokeellisen työskentelyn tulokset, esittää ne kuvaajilla ja taulukoilla ja laskee niistä lopullisen tuloksen analysoinnin jälkeen	kerää itsenäisesti mittaus- ja kokeellisen työskentelyn tulokset, esittää ne kuvaajilla ja taulukoilla ja laskee niistä lopullisen tuloksen analysoinnin jälkeen
Mittaustulosten luotettavuuden, tarkkuuden ja mielekkyyden arviointi	arvioi mittaustulosten luotettavuutta ja määrittelee joitakin virhetekijöitä sekä ilmoittaa tuloksen oikealla tarkkuudella, mutta tarvitsee ajoittain ohjausta.	arvioi mittaustulosten luotettavuutta ja määrittelee virhetekijöitä sekä ilmoittaa tuloksen oikealla tarkkuudella.	arvioi itsenäisesti mittaustulosten luotettavuutta ja määrittelee virhetekijät sekä ilmoittaa tuloksen oikealla tarkkuudella.

Osaamisen tunnustamisessa lukion kurssit *Fysiikka luonnontieteenä* (FY1), *Lämpö* (FY2) ja *Ihmissen ja elinympäristön kemia* (KE1) korvaavat *Fysiikka ja kemia* -tutkinnon osan osaamistavoitteet yhteisissä tutkinnon osissa.

YHTEISET TUTKINNON OSAT/ OSA-ALUEEN OPETUKSEN TOTEUTTAMINEN JA OPPIMISEN SEURANTAKOhteet

Tutkinnon osan nimi: 3.2 Matemaattis-luonnontieteellinen osaaminen, 9 osp

Osa-alue ja laajuus (osp): 3.2.2 Fysiikka ja kemia, 2 osp, pakollinen osa-alue

Oppimisympäristö: Oppilaitos/Verkkoympäristö

Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista:

- lukio-opintojensa perusteella: osaamisen tunnustamisessa lukion kurssit *Fysiikka luonnontieteenä* (FY1) ja *Ihmissen ja elinympäristön kemia* (KE1) korvaavat *Fysiikka ja kemia* -tutkinnon osan osaamistavoitteet yhteisissä tutkinnon osissa.

- aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella.

Osaamistavoitteet	Opiskeltava sisältö ja toteutus	Oppimisen seurantakohteet
- osaa soveltaa oman alan kannalta keskeisiä fysiikan käsitteitä, ilmiöitä ja lainalaisuuksia - osaa ottaa työssään huomioon oman alan kannalta keskeisiä kemian ilmiöitä ja aineiden erityisominaisuuksia - osaa säilyttää, käyttää ja hävittää omalla alalla tarvittavia aineita.	Osa-alueen opinnot toteutetaan ensimmäisen opiskeluvuoden aikana. Sisältöalueet: - mekaniikka - sähköoppi - mittaukset - ympäristöasiat, jätteiden käsittely - valo-oppi - materiaalien kehitys - kemian ja fysiikan perusilmiöiden soveltaminen arjessa - kemiallisten aineiden turvallinen käsittely ja hävittäminen - lämpöoppi Opiskelu toteutetaan lähiopetuksena, verkko-opetuksena tai monimuoto-opetuksena.	- Fysiikan käsitteiden, ilmiöiden ja lainalaisuuksien soveltaminen - Kemiallisten aineiden ja niiden ominaisuuksien huomioon ottaminen työssä sekä Kemikaalien säilyttäminen, käsittely ja hävittäminen Em. seurannassa käytetään erilaisia menetelmiä ja tapoja.
Osaamisen arviointi: Kirjallinen koe tai kurssin lopputyö		

3.2.2.1 Energia ja ympäristö, 2osp, valinnainen tai vapaasti valittava opintojakso

Osaamistavoitteet, 2osp

Opiskelija

- tietää energiantuotannon ja- siirron ympäristövaikutuksia paikallisella sekä globaalisella tasolla
- tuntee uusiutuvien energialähteiden varat ja potentiaalit sekä muut vaikutukset
- osaa toimia oikein tekemällä energiaan liittyviä päätöksiä mm. lämmitysmuodon kodinkoneiden valinnassa
- ymmärtää miten energian käyttö ja kulutus eri teollisuuden sektoreilla vaikuttavat ympäristöön
- tuntee energiankulutuksen koskevia haasteita omassa elämässään sekä pystyy vaikuttamaan energian asialliseen kulutukseen päästöjen vähentämiseksi
- tietää, miten voisi vähentää energiankulutusta asumisessa, liikkumisessa sekä työssä
- tietää mitä on energiantodistuksen kriteerit ja miten ne savutetaan

Osaamisen arviointi

ARVIOINNIN KOHDE	ARVIOINTIKRITEERIT		
	Tyydyttävä T1	Hyvä H2	Kiitettävä K3
	Opiskelija		
Energiantuotannon ja – siirron ympäristövaikutuksia paikallisella sekä globaalisella tasolla	- tuntee tärkeimmät sähkön tuotannon energialähteet Suomessa	- tuntee energiantuotantomuotojen ympäristövaikutukset - ymmärtää energian käytön tarpeet eri teollisuuden sektoreilla Suomessa	-osaa analysoida energian tuotannosta ja siirrosta aiheuttavia monenlaisia ympäristövaikutuksia - ymmärtää energiaan liittyvät globaalit haasteet
Uusiutuvien energialähteiden varat ja potentiaalit sekä muut vaikutukset	- tietää uusiutuvien energian eri muotoja	- ymmärtää fossiilisten sekä uusiutuvien polttoaineiden globaalit varannot - tietää uusiutuviin energian eri muotoihin hyötyjä sekä haittoja	- ymmärtää uusiutuvien energiaan liittyvät globaalit haasteet ja pystyy ne analysoimaan eri näkökulmasta

Energian liittyviä päätöksiä arjessa sekä työelämässä	- ymmärtää miten jätteiden kierrätys vaikuttaa raaka aineiden sekä energiansäästön	- tuntee eri lämmitysmuodot ja niiden ympäristövaikutukset sekä energiankulutus	- soveltaa osaamistaan esimerkkitapauksissa - osaa tarkastella tuotteen elinkaarianalyysi energian kulutuksen osalta
Energian käyttö ja kulutus eri teollisuuden sektoreilla ja niiden vaikutus ympäristöön	- tuntee tärkeimmät sähkön tuotannon energialähteet Suomessa	- tunnistaa energian käyttökohteet sekä Suomessa että maailmanlaajuisesti	-osaa analysoida energian tuotannosta ja siirrosta aiheuttavia monenlaisia ympäristövaikutuksia - tunnistaa energian käyttökohteet sekä Suomessa että maailmanlaajuisesti
Energiankulutuksen koskevia haasteita omassa elämässä sekä tapoja toimia energian asiallisen kulutuksen päästöjen vähentämiseksi	- tietää miten toimia vastuullisena kuluttajana valitsemalla energiansäästäviä kodinkoneita ja työvälineitä	- ymmärtää miten jätteiden kierrätys ja veden säästö vaikuttaa energiankulutukseen	- ymmärtää energiaan liittyvät globaalit haasteet ja pysty ne analysoimaan eri näkökulmasta
Energiankulutusta vähentäminen asumisessa, liikkumisessa sekä työssä	-osaa laskea eri laitteiden sähkönkulutuksen kustannukset	- tietää sähkölaiteisin hyötysuhteen vaikuttavat tekijät - tiedä passiivitalon rakenne periaatteet	- soveltaa osaamistaan eri elämän tilanteessa energian koskevien päätöskien tekemisissä
Energiatodistus työkaluna rakennusten energiatehokkuuden	- tietää mitä on energiantodistus ja sen kriteerit	- tuntee energiatodistusvaatimukset ja keinot niiden saavuttamiseksi	- tietää ympäristöministeriön asetus rakennuksen energiatodistuksesta

Lukion opetussuunnitelman perusteissa ei ole kurssia, joka vastaisi tavoitteiltaan *Energia ja ympäristö* -osa-alueen valinnaisia tai vapaasti valittavia osaamistavoitteita.

YHTEISET TUTKINNON OSAT/ OSA-ALUEEN OPETUKSEN TOTEUTTAMINEN JA OPPIMISEN SEURANTAKOhteet

Tutkinnon osan nimi: 3.2 Matemaattis-luonnontieteellinen osaaminen

Osa-alue ja laajuus (osp): 3.2.2.1 Energia ja ympäristö, 2osp, valinnainen tai vapaasti valittava osa-alue

Oppimisympäristö: Oppilaitos / verkkoympäristö

Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista:		
- lukio-opintojensa perusteella: lukion opetussuunnitelman perusteissa ei ole kurssia, joka vastaisi tavoitteiltaan <i>Energia ja ympäristö</i> -osa-alueen valinnaisia tai vapaasti valittavia osaamistavoitteita. - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella.		
Osaamistavoitteet	Opiskeltava sisältö ja toteutus	Oppimisen seurantakohteet
- osaa analysoida energian tuotannosta ja siirrosta aiheuttavia monenlaisia ympäristövaikutuksia - tuntee uusiutuvien energialähteiden varat ja potentiaalit sekä muut vaikutukset - tiedä energiantuotanto ja -käyttö ympäristövaikutuksia alallisella ja paikallisella sekä globaalisella tasolla - osaa toimia oikein tekemällä energiaan liittyviä päätöksiä mm. lämmitysmuodon kodinkoneiden valinnassa	Osa-alueen opinnot toteutetaan ensimmäinen tai toinen opiskeluvuoden aikana Sisältöalueet: - miten energia ja ympäristö sidoksissa toisiinsa - energiatodistus - veden ja energian säästö - lämmitysmuodot - sähkönkulutus ja kustannukset - liikenne ja hiilidioksidipäästöt - energianpolitiikan lähtökohtia - energiatehokkuus - energian tuotanto ja siirto - energiankulutuksen kasvu - energianvaarat - paikallisia energiantuottavia laitoksia	Opiskelija 1.Osaa antaa esimerkkejä elämästä ja energiantehokkuudesta 2.Tietää mitä on energiantodistuksen taustalla ja miten kriteereitä savutetaan 3.Tietää mitä on lämmitysmuodot ja osaa valita oikean muodon energian kulutuksen pienentämisen sen pienentämiseksi 4.Osaa lajitella oikein sekä ymmärtää keskeisten tuotteiden elinkaaren ajatellun energian kulutusta ottaen huomion 5.Tuntee lähialueen energian valmistavia laitoksia 6.Osaa analysoida maailmanlaajuisia energiatuotannon ongelmia ja tietää niiden syitä

• havainnoi energiakulutuksen koskevia haasteita omassa elämässä sekä pysty vaikutta energian asiallisen kulutuksen päästöjen vähentämiseksi • tiedä miten voisi vähentää energiankulutusta asumisessa, liikkumisessa sekä työssä • tietää mitä on energiantodistuksen kriteerit ja miten ne savutetaan	Opiskelu toteutetaan lähiopetuksena, verkko-opetuksena tai monimuoto-opetuksena.	7.Osaa edistää energian ja veden kulutuksen optimointia 8.Osaa tehdä oikeita päätöksiä valitsemalla esim. sopivan lämmitysmuodon, kodinkoneen, kuljetus sekä liikkumisen tapoja 9.Osaa toimia oikein jätteiden synnyn ehkäisemiseksi ja tietä miten se vaikutta energian kulutuksen 10.Ymmärtää uusiutuvien sekä fossiilisten poltonaineiden globaalit varannot Em. seurannassa käytetään erilaisia menetelmiä ja tapoja
Osaamisen arviointi: - kirjallinen tai suullinen koe ja/tai harjoitustehtävät		

3.2.2.2 Kestävä kehitys, 2osp, valinnainen tai vapaasti valittava opintojakso

Osaamistavoitteet ,2osp

Opiskelija

- tuntee perusasiat kestävän kehityksen ekologisesta, taloudellisesta, sosiaalisesta ja kulttuurisesta ulottuvuudesta sekä ymmärtää, että vasta niiden samanaikainen toteuttaminen tekee kehityksestä kestävän
- tietää mitä on ympäristöpassin taustalla ja miten kehitetään ympäristöpassitoimintamalli
- tietää mitä ympäristömerkki kertoo tuotteen tai palvelun vaikutuksista ympäristöön sekä mitä on merkinnän tavoitteena
- osaa toimia sekä yksityis-, että työelämässä niin, että energian ja veden kulutus pienenee
- tietää Suomen että globaalinen vesistöjen tilanne
- ymmärtää miten jätteiden kierrätys vaikuttaa energiankulutukseen ja pystyy omaksumaan kestävän kehityksen edellyttämiä toimintatapoja

Arviointi

Arvioinnin kohteet	Arviointikriteerit		
	Tyydyttävä T1	Hyvä H2	Kiitettävä K3
	Opiskelija		
Kestävän kehityksen arvot ja haasteet	-osaa antaa esimerkkejä elämästä ja kestävän kehityksen toiminnasta	- osaa analysoida maailmanlaajuisia ympäristöuhkia ja tietää niiden syitä	- tietää mitä ympäristöriskejä ihmisen toiminta aiheuttaa ja pystyy toimimaan oikein -osaa tarkastella niitä monista näkökulmista (ekologinen, taloudellinen, sosiaalinen, kulttuurinen)
Ympäristöpassi - ympäristöosaava ammattilainen kestävän kehityksen edistäjänä	- tietää mitä on ympäristöpassin taustalla ja miten kehitetään ympäristöpassitoimintamalli	- osaa vertailla ja valita erilaisia elintarvikkeiden raaka-aineita niiden ympäristövaikutuksen perustella	- soveltaa osaamistaan esimerkkitapauksissa

Energian ja veden kulutus sekä säästö kestävä kehityksen perusteena	- tietää mitä on vesijalanjälki - osaa toimia yksityis-, että työelämässä niin, että energian kulutus pienenee	-osaa edistää energian ja veden kulutuksen optimointia	- tietää mitä on vesijalanjälki ja osaa valita oikean toiminta muodon sen pienentämiseksi - osaa toimia sekä yksityis- että työelämässä niin, että energian kulutus pienenee - osaa tehdä energian tuotannon analyysi ja sen ympäristön kuormitus globaalisella tasolla
Jätteiden lajittelu ja hyötykäyttö osana kestävä kehitystä	- osaa lajitella oikein - tietää toimia oikein biojätteiden määrään vähentämiseksi	- osaa toimia oikein jätteiden synnyn ehkäisemiseksi - tietää miten eri alojen ongelmajätteet käsitellään	- ymmärtää keskeisten tuotteiden elinkaaren ajattelun - ymmärtää miten jätteiden kierrätys vaikuttaa energiankulutukseen
Ympäristömerkit ja viralliset ympäristömerkit	- tietää mitä ympäristömerkki kertoo tuotteen tai palvelun vaikutuksista ympäristöön sekä mitä on merkinnän tavoitteena	-osaa tunnista Suomessa tavattavia ulkomaisia ympäristömerkkejä - osaa selittää Ekoenergia- merkin myöntäminen kriteereitä	- osaa selittää miksi tuotteiden ympäristömerkit auttavat kuluttajaa ja miksi ympäristömerkkejä kannattaa suosia
Vesistöjen tilanne Suomessa sekä globaalisella tasolla	- tietää mitä on Suomen vesistöjen tilanne	- tietää mitä on veden sekä Suomen että globaalin tilanne	- osaa tehdä veden tarve ja kulutuksen analyysi ja sen ympäristön kuormitus sekä paikallisella että globaalisella tasolla

Lukion opetussuunnitelman perusteissa ei ole kurssia, joka vastaisi tavoitteiltaan *Kestävä kehitys* -osa-alueen valinnaisia tai vapaasti valittavia osaamistavoitteita.

YHTEISET TUTKINNON OSAT/ OSA-ALUEEN OPETUKSEN TOTEUTTAMINEN JA OPPIMISEN SEURANTAKOhteet

Tutkinnon osan nimi: 3.2 Matemaattis- luonnontieteellinen osaaminen

Osa-alue ja laajuus (osp): 3.2.2.2 Kestävä kehitys , 2 osp, valinnainen tai vapaasti valittava osa-alue

Oppimisympäristö: Oppilaitos / verkkoympäristö

Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista:

- lukio-opintojensa perusteella: lukion opetussuunnitelman perusteissa ei ole kurssia, joka vastaisi tavoitteiltaan *Kestävä kehitys* -osa-alueen valinnaisia tai vapaasti valittavia osaamistavoitteita.
- aiempien opintojensa perusteella.

Osaamistavoitteet	Opiskeltava sisältö ja toteutus	Oppimisen seurantakohteet
- tuntee perusasiat kestävän kehityksen ekologisesta, taloudellisesta, sosiaalisesta ja kulttuurisesta ulottuvuudesta sekä ymmärtää, että vasta niiden samanaikainen toteuttaminen tekee kehityksestä kestävän - tietää mitä on ympäristöpassin taustalla ja miten kehitetään ympäristöpassitoimintamalli - tietää mitä ympäristömerkki kertoo tuotteen tai palvelun vaikutuksista ympäristöön sekä mitä on merkinnän tavoitteena - osaa toimia sekä yksityis-, että työelämässä niin, että energian ja veden kulutus pienenee - tietää Suomen että globaalinen vesistöjen tilanne - ymmärtää miten jätteiden kierrätys vaikuttaa energiankulutukseen ja pystyy omaksumaan kestävän kehityksen edellyttämiä toimintatapoja	Osa-alueen opinnot toteutetaan ensimmäinen tai toisen opiskeluvuoden aikana Sisältöalueet: - kestävän kehityksen toiminta - ympäristöpassitoimintamalli - vesijaalanjälki - elinkaarianalyysi - ympäristömerkkejä - ekologisesti kestävämpi talo/ - passiivitalo - energian ja veden kulutus Opiskelu toteutetaan lähiopetuksena, verkko-opetuksena tai monimuoto-opetuksena.	Opiskelija - Osaa antaa esimerkkejä elämästä ja kestävän kehityksen toiminnasta - Tietää mitä on ympäristöpassin taustalla ja miten kehitetään ympäristöpassitoimintamalli - Tietää mitä on vesijaalanjälki ja osaa valita oikean toiminta muodon sen pienentämiseksi sekä tietää mitä on Suomen vesistöjen tilanne - Osaa lajitella oikein sekä ymmärtää keskeisten tuotteiden elinkaaren ajatellun - Osaa luokitella tunnistaa kotimaisia sekä virallisia ympäristömerkkejä - Tietää mitä tarkoittaa ekologisesti kestävämpi talo - Osa analysoida maailmanlaajuisia ympäristöuhkia ja tietää niiden syitä - Osa edistää energian ja veden kulutuksen optimointia sekä vähentää biojätteiden määrää - Tietää mitä ympäristöriskejä ihmisen toiminta aiheuttaa ja pystyy toimimaan oikein - Osaa tehdä oikeita päätöksiä

		valitsemalla esim. sopivan lämmitysmuodon, kodinkoneen, kuljetus sekä liikkumisen tapoja 11.Osaa toimia oikein jätteiden synnyn ehkäisemiseksi. 12.Tietää mitä on passiivitalo sekä miksi kannattaa se rakentaa? 13.Osaa vertailla ja valita erilaisia elintarvikkeiden raaka-aineita niiden ympäristövaikutuksen perustella 14.Tunnista oman alan ongelmajätteet ja osaa toimia niiden kanssa asianmukaisesti Em. seurannassa käytetään erilaisia menetelmiä ja tapoja
Osaamisen arviointi: - kirjallinen tai suullinen koe ja/tai harjoitustehtävät		

3.2.3 Tieto- ja viestintätekniikka sekä sen hyödyntäminen

Pakolliset osaamistavoitteet, 1 osp

Opiskelija

- osaa käyttää yleisimpiä tieto- ja viestintätekniikan sovelluksia ja hyödyntää niiden käyttöön tarkoitettuja ohjeita ja oppaita
- osaa suojata verkkoidentiteettiään ja yksityisyyttään
- osaa toimia tekijänoikeus-, tietoturva- ja tietosuojaohjeiden ja -määräysten mukaisesti
- osaa tiedostojen eri säilytys- ja lähetysmuodot.

Osaamisen arviointi

ARVIOINNIN KOHDE	ARVIOINTIKRITEERIT		
	Tyydyttävä T1	Hyvä H2	Kiitettävä K3
	Opiskelija		
Tieto- ja viestintätekniikan sovellusten käyttäminen	käyttää tarvitsemiaan sovelluksia mutta tarvitsee ajoittain ohjausta	käyttää sujuvasti tarvitsemiaan sovelluksia	käyttää sovelluksia monipuolisesti eri tilanteiden ja tarpeiden mukaan
Ohjeiden ja oppaiden käyttäminen	käyttää ohjeita ja oppaita, mutta tarvitsee ajoittain ohjausta	käyttää sujuvasti ohjeita ja oppaita	käyttää sujuvasti ohjeita ja oppaita ja ratkaisee niiden avulla erilaisia ongelmia
Verkkoidentiteetin ja yksityisyyden suojaaminen	luo ohjattuna verkkoidentiteetin sekä arvioi sen käyttöön liittyviä riskejä ja suojautumismenetelmiä	luo verkkoidentiteetin sekä arvioi sen käyttöön liittyviä riskejä ja suojautumismenetelmiä	luo verkkoidentiteetin, arvioi sen käyttöön liittyviä riskejä ja valitsee laitteisiin ja käyttötapoihin sopivat suojautumismenetelmät
	valitsee ohjattuna tilanteeseen sopivan verkkoyhteyden suojaustason	valitsee tilanteeseen sopivan verkkoyhteyden suojaustason	valitsee erilaisiin tilanteisiin sopivan verkkoyhteyden suojaustason
	osaa valita turvallisen tavan maksuliikenteelle kotimaassa	osaa valita turvallisen tavan koti- ja ulkomaiselle maksuliikenteelle	osaa valita tilanteeseen sopivan turvallisen tavan koti- ja ulkomaiselle maksuliikenteelle
Ohjeiden ja määräysten noudattaminen	noudattaa toiminnassaan tekijänoikeus-, tietoturva- ja tietosuojaohteita ja -	noudattaa itsenäisesti tekijänoikeus-, tietoturva- ja tietosuojaohteita ja -määräyksiä	noudattaa itsenäisesti tekijänoikeus-, tietoturva- ja tietosuojaohteita ja -määräyksiä, pitää

	määräyksiä, mutta tarvitsee ajoittain ohjausta		tietojaan ajan tasalla ja ohjaa tarvittaessa muita
	noudattaa verkkokäytön etikettiä	noudattaa verkkokäytön etikettiä	noudattaa verkkokäytön etikettiä
Tiedostojen säilyttäminen ja lähettäminen	osaa käyttää yleisimpiä tiedostojen säilytys- ja lähetysmuotoja.	valitsee tarkoituksenmukaiset tiedostojen säilytys- ja lähetysmuodot.	valitsee tarkoituksenmukaiset tiedostojen säilytys- ja lähetysmuodot huomioiden tietoturvan.

Lukion opetussuunnitelman perusteissa ei ole pakollista kurssia, joka vastaisi tavoitteiltaan *Tieto- ja viestintätekniikka ja sen hyödyntäminen* -osa-alueen pakollisia osaamistavoitteita.

YHTEISET TUTKINNON OSAT/ OSA-ALUEEN OPETUKSEN TOTEUTTAMINEN JA OPPIMISEN SEURANTAKOhteet

Tutkinnon osan nimi: 3.2 Matemaattis-luonnontieteellinen osaaminen, 9 osp

Osa-alue ja laajuus (osp): 3.2.3 Tieto- ja viestintätekniikka sekä sen hyödyntäminen, 1 osp (0,67 ov), pakollinen osa-alue

Oppimisympäristö: Oppilaitos/Verkkoympäristö

Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista:

- lukion opetussuunnitelman perusteissa ei ole pakollista kurssia, joka vastaisi tavoitteiltaan *Tieto- ja viestintätekniikan ja sen hyödyntäminen* -osa-alueen pakollisia osaamistavoitteita,
- aiempien opintojensa perusteella.

Osaamistavoitteet	Opiskeltava sisältö ja toteutus	Oppimisen seurantakohteet
• Osaa käyttää yleisimpiä tieto- ja viestintätekniikan sovelluksia ja hyödyntää niiden käyttöön tarkoitettuja ohjeita ja oppaita, • osaa suojata verkkoidentiteettiään ja yksityisyyttään, • osaa toimia tekijänoikeus-, tietoturva- ja tietosuojaohjeiden ja -määräysten mukaisesti, • osaa tiedostojen eri säilytys- ja lähetysmuodot.	Osa-alueen opinnot voidaan toteuttaa missä tahansa vaiheessa opintoja. Sisältöalueet: - tieto- ja viestintätekniikan sovellusten käyttäminen - ohjeiden ja oppaiden käyttäminen - verkkoidentiteetin ja yksityisyyden suojaaminen - ohjeiden ja määräysten noudattaminen - tiedostojen säilyttäminen ja lähettäminen. Opiskelu toteutetaan lähiopetuksena, verkko-opetuksena tai monimuoto-opetuksena.	1. Harjoitustehtävät (työvälineohjelmat) 2. Oman tietokoneen tietoturva-asetusten tarkistaminen 3. Ohjelmistolisenssien käyttöalueiden hallitseminen 4. Tiedostojen säilytys- ja lähetysmuotojen hallitseminen
Osaamisen arviointi: - Konekoe		

3.2.3.1 Suunnitteluohjelmat, 2 osp

Osaamistavoitteet

Opiskelija

- osaa perehtyä erilaisten tietojärjestelmien sovelluksiin, joita voidaan hyödyntää *omalla ammattialalla*
- osaa ratkaista yleisimpiin tieto- ja viestintätekniikan sovelluksiin liittyviä ongelmia

Osaamisen arviointi

ARVIOINNIN KOHDE	ARVIOINTIKRITEERIT		
	Tyydyttävä T1	Hyvä H2	Kiitettävä K3
	Opiskelija		
Ammattialakohtaisten tietojärjestelmäsovellusten hyödyntäminen	hakee tietoa itselleen uusista ammattialalla käytettävistä tietojärjestelmäsovelluksista	hakee tietoa ammattialalle kehitteillä olevista tietojärjestelmäsovelluksista	hakee tietoa aktiivisesti ammattialalla tapahtuvasta tietojärjestelmäsovellusten kehittämisestä

Lukion opetussuunnitelman perusteissa ei ole pakollista kurssia, joka vastaisi tavoitteiltaan *Tieto- ja viestintätekniikka ja sen hyödyntäminen* -osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita.

YHTEISET TUTKINNON OSAT/ OSA-ALUEEN OPETUKSEN TOTEUTTAMINEN JA OPPIMISEN SEURANTAKOhteet

Tutkinnon osan nimi: 3.2 Matemaattis-luonnontieteellinen osaaminen, 9 osp

Osa-alue ja laajuus (osp): 3.2.3.1 Suunnitteluohjelmat, 2 osp, valinnainen tai vapaasti valittava osa-alue

Oppimisympäristö: Oppilaitos/Työpaikka/Verkkoympäristö

Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista:

- lukion opetussuunnitelman perusteissa ei ole pakollista kurssia, joka vastaisi tavoitteiltaan *Tieto- ja viestintätekniikan ja sen hyödyntäminen* -osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita,
- aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella.

Osaamistavoitteet	Opiskeltava sisältö ja toteutus	Oppimisen seurantakohteet
- osaa perehtyä erilaisten tietojärjestelmien sovelluksiin, joita voidaan hyödyntää <i>omalla ammattialalla</i> - osaa ratkaista yleisimpiin tieto- ja viestintätekniikan sovelluksiin liittyviä ongelmia	Osa-alueen opinnot toteutetaan toisen opiskeluvuoden aikana. Sisältöalueet: - omalla ammattialalla hyödynnettävien suunnitteluohjelmien käyttö: - käyttöönotto, - hyödyntäminen, - päivittäminen, - tietoturva, - ongelmatilanteiden ratkaiseminen. Opiskelu toteutetaan lähiopetuksena, työssäoppimalla, verkko-opetuksena tai monimuoto-opetuksena.	- Ohjelmien käyttöönotto - Ohjelmien hyödyntäminen - Ohjelmien päivittäminen - Tietoturvasta huolehtiminen
Osaamisen arviointi: - Konekoe ja/tai portfolio ja/tai työnäyte		

3.2.3.2 Sovellusohjelmat, 2 osp

Osaamistavoitteet

Opiskelija

- osaa perehtyä erilaisten tietojärjestelmien sovelluksiin, joita voidaan hyödyntää *omalla ammattialalla*
- osaa ratkaista yleisimpiin tieto- ja viestintätekniikan sovelluksiin liittyviä ongelmia

Osaamisen arviointi

ARVIOINNIN KOHDE	ARVIOINTIKRITEERIT		
	Tyydyttävä T1	Hyvä H2	Kiitettävä K3
	Opiskelija		
Ammattialakohtaisten tietojärjestelmäsovellusten hyödyntäminen	hakee tietoa itselleen uusista ammattialalla käytettävistä tietojärjestelmäsovelluksista	hakee tietoa ammattialalle kehitteillä olevista tietojärjestelmäsovelluksista	hakee tietoa aktiivisesti ammattialalla tapahtuvasta tietojärjestelmäsovellusten kehittämisestä

Lukion opetussuunnitelman perusteissa ei ole pakollista kurssia, joka vastaisi tavoitteiltaan *Tieto- ja viestintätekniikka ja sen hyödyntäminen* -osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita.

YHTEISET TUTKINNON OSAT/ OSA-ALUEEN OPETUKSEN TOTEUTTAMINEN JA OPPIMISEN SEURANTAKOhteet

Tutkinnon osan nimi: 3.2 Matemaattis-luonnontieteellinen osaaminen, 9 osp

Osa-alue ja laajuus (osp): 3.2.3.2 Sovellusohjelmat, 2 osp, valinnainen tai vapaasti valittava osa-alue

Oppimisympäristö: Oppilaitos/Työpaikka/Verkkoympäristö

Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista:

- lukion opetussuunnitelman perusteissa ei ole pakollista kurssia, joka vastaisi tavoitteiltaan *Tieto- ja viestintätekniikan ja sen hyödyntäminen* -osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita,
- aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella.

Osaamistavoitteet	Opiskeltava sisältö ja toteutus	Oppimisen seurantakohteet
- osaa perehtyä erilaisten tietojärjestelmien sovelluksiin, joita voidaan hyödyntää <i>omalla ammattialalla</i> - osaa ratkaista yleisimpiin tietojärjestelmien sovelluksiin liittyviä ongelmia	Osa-alueen opinnot toteutetaan toisen opiskeluvuoden aikana. Sisältöalueet: - omalla ammattialalla hyödynnettävien tietojärjestelmäsovellusten käyttö: - käyttöönotto, - hyödyntäminen, - päivittäminen, - tietoturva, - ongelmatilanteiden ratkaiseminen. Opiskelu toteutetaan lähiopetuksena, työssäoppimalla, verkko-opetuksena tai monimuoto-opetuksena.	- Ohjelmien käyttöönotto - Ohjelmien hyödyntäminen - Ohjelmien päivittäminen - Tietoturva huolehtiminen
Osaamisen arviointi: Konekoe ja/tai portfolio ja/tai työnäyte		

3.2.3.3 Viestintälaitteet, 1 osp

Osaamistavoitteet

Opiskelija

- osaa ottaa käyttöön uusia tieto- ja viestintätekniikan laitteita ja sovelluksia
- osaa toimia sähköisissä medioissa oman osaamisensa kehittämiseksi ja jakamiseksi
- osaa hyödyntää digitaalisia materiaaleja *ammattillisen kasvun* kuvaamisessa sekä osaamisensa ja ammattitaitonsa markkinoinnissa.

Osaamisen arviointi

ARVIOINNIN KOHDE	ARVIOINTIKRITEERIT		
	Tyydyttävä T1	Hyvä H2	Kiitettävä K3
	Opiskelija		
Laitteiden ja sovellusten käyttöön ottaminen	ottaa käyttöön itselleen uusia laitteita ja sovelluksia mutta tarvitsee ajoittain ohjausta	ottaa sujuvasti käyttöön itselleen uusia laitteita ja sovelluksia	ottaa sujuvasti käyttöön itselleen uusia laitteita ja sovelluksia ja pystyy tarvittaessa opastamaan muita
Sähköisen median hyödyntäminen	hakee alaansa liittyvää tietoa, toimii tv-verkkoja hyödyntävissä verkostoissa ja arvioi löytämänsä tiedon käyttöarvoa, mutta tarvitsee ajoittain ohjausta	hakee alaansa liittyvää tietoa, toimii tv-verkkoja hyödyntävissä verkostoissa ja arvioi löytämänsä tietoa kriittisesti	hakee monipuolisesti alaansa liittyvää tietoa ja toimii aktiivisesti tv-verkkoja hyödyntävissä verkostoissa ja arvioi löytämänsä tietoa kriittisesti
Digitaalisen materiaalin hyödyntäminen	käyttää digitaalisia materiaaleja osaamisensa ja ammattitaitonsa kuvaamiseen tarvitessa ajoittain ohjausta.	käyttää digitaalisia materiaaleja osaamisensa ja ammattitaitonsa kuvaamiseen ja hyödyntää niitä työnsä haussa.	kuvaaa ammatillista osaamistaan monipuolisesti digitaalisilla materiaaleilla ja hyödyntää niitä tehokkaasti työnsä haussa.

Lukion opetussuunnitelman perusteissa ei ole pakollista kurssia, joka vastaisi tavoitteiltaan *Tieto- ja viestintätekniikka ja sen hyödyntäminen* -osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita.

YHTEISET TUTKINNON OSAT/ OSA-ALUEEN OPETUKSEN TOTEUTTAMINEN JA OPPIMISEN SEURANTAKOhteet

Tutkinnon osan nimi: 3.2 Matemaattis-luonnontieteellinen osaaminen, 9 osp

Osa-alue ja laajuus (osp): 3.2.3.3 Viestintälaitteet, 1 osp, valinnainen tai vapaasti valittava osa-alue

Oppimisympäristö: Oppilaitos/Työpaikka/Verkkoympäristö

Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista:

- lukion opetussuunnitelman perusteissa ei ole pakollista kurssia, joka vastaisi tavoitteiltaan *Tieto- ja viestintätekniikan ja sen hyödyntäminen* -osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita,
- aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella.

Osaamistavoitteet	Opiskeltava sisältö ja toteutus	Oppimisen seurantakohteet
- osaa ottaa käyttöön uusia tieto- ja viestintätekniikan laitteita ja sovelluksia - osaa toimia sähköisissä medioissa oman osaamisensa kehittämiseksi ja jakamiseksi - osaa hyödyntää digitaalisia materiaaleja <i>ammattillisen kasvun</i> kuvaamiseksi sekä osaamisensa ja ammattitaitonsa markkinoinnissa	Osa-alueen opinnot toteutetaan toisen opiskeluvuoden aikana. Sisältöalueet: - uusien laitteiden ja sovellusten käyttöönottoaminen, - sähköinen media ja sen hyödyntäminen, - sähköinen portfolio. Opiskelu toteutetaan lähiopetuksena, verkko-opetuksena tai monimuoto-opetuksena.	1. Uusien laitteiden käyttöönottoaminen 2. Sähköisen median hyödyntäminen 3. Sähköisen portfolion toteuttaminen

Osaamisen arviointi:

- Konekoe ja/tai portfolio ja/tai työnäyte

TUTKINNON OSAN ARVIOINTISUUNNITELMA

Tutkinnon osa

3.3 Yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittava osaaminen, 8 osp

ARVIOINNIN KESKEISET ASIAT	Toteutus
1. Kuvaus osaamisen tunnustamisen toteuttamisesta	Ennen uuden tutkinnon osan tai sen osa-alueen aloittamista opettaja selvittää opiskelijoille osaamistavoitteet, jotta opiskelija saisi käsityksen siitä, onko tutkinnon osassa sellaista osaamista, jota hänellä jo on. Tämän perusteella opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista ja tunnustamista koko tutkinnon osasta, sen osa-alueesta tai osa-alueen osasta. Osaamisen tunnustamisesta ja tunnustamisesta vastaava opettaja tekee osaamisen tunnustamisen ja tunnustamisen. Hän haastattelee opiskelijaa osaamistavoitteisiin perustuvan olemassa olevan osaamisen selvittämiseksi. Tarvittaessa opiskelijalle annetaan mahdollisuus näyttää vaadittava osaaminen. Opettaja merkitsee osaamisen tunnustamisen arviointipäätöksen Wilmaan tai tutkinnon osan tai sen osa-alueen oppimisen seurantakohteisiin ja tekee osaamisen tunnustamispäätöksen. 3.3.1 Yhteiskuntataidot, 1 osp, pakollinen osa-alue: Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista sekä pakollisiin että valinnaisiin osa-alueisiin: - lukio-opintojensa perusteella: osaamisen tunnustamisessa lukion kurssit <i>Yhteiskuntatieto</i> (YH1) ja <i>Taloustieto</i> (YH2) vastaavat tavoitteiltaan <i>Yhteiskuntataidot</i> – osa-alueen pakollisia osaamistavoitteita - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella. Valinnaiset osa-alueet: 3.3.1.1 Oma talous, 2 osp Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista sekä pakollisiin että valinnaisiin osa-alueisiin: - lukio-opintojensa perusteella: lukion opetussuunnitelman perusteissa ei ole kurssia, joka vastaisi tavoitteiltaan <i>Oma talous</i> –osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella. 3.3.1.2 Kansalaisen lakitieto, 2 osp Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista sekä pakollisiin että valinnaisiin osa-alueisiin: - lukio-opintojensa perusteella: osaamisen tunnustamisessa lukion kurssi <i>Kansalaisen lakitieto</i> vastaa tavoitteiltaan <i>Kansalaisen lakitieto</i> -osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita. - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella. 3.3.1.3 Kuluttajatieto, 1 osp Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista sekä pakollisiin että valinnaisiin osa-alueisiin: - lukio-opintojensa perusteella: lukion opetussuunnitelman perusteissa ei ole kurssia, joka vastaisi tavoitteiltaan <i>Kuluttajatieto</i> –osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella. 3.3.2 Työelämätaidot, 1 osp, pakollinen osa-alue: Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista sekä pakollisiin että valinnaisiin osa-alueisiin:

ARVIOINNIN KESKEISET ASIAT	Toteutus
	- lukio-opintojensa perusteella: lukion opetussuunnitelman perusteissa ei ole kurssia, joka vastaisi tavoitteiltaan <i>Työelämätaidot</i> –osa-alueen pakollisia osaamistavoitteita - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella. Valinnaiset osa-alueet: 3.3.2.1 Työelämän pelisäännöt, 2 osp Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista sekä pakollisiin että valinnaisiin osa-alueisiin: - lukio-opintojensa perusteella: lukion opetussuunnitelman perusteissa ei ole kurssia, joka vastaisi tavoitteiltaan <i>Työelämän pelisäännöt</i> –osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella. 3.3.3 Yrittäjyys ja yritystoiminta, 1 osp, pakollinen osa-alue: Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista sekä pakollisiin että valinnaisiin osa-alueisiin: - lukio-opintojensa perusteella: lukion opetussuunnitelman perusteissa ei ole kurssia, joka vastaisi tavoitteiltaan <i>Yrittäjyys ja yritystoiminta</i> –osa-alueen pakollisia osaamistavoitteita. - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella. Valinnaiset osa-alueet: 3.3.3.1 Yritystoiminnan suunnittelu, 2 osp Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista sekä pakollisiin että valinnaisiin osa-alueisiin: - lukio-opintojensa perusteella: lukion opetussuunnitelman perusteissa ei ole kurssia, joka vastaisi tavoitteiltaan <i>Yritystoiminnan suunnittelu</i> –osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita. - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella. 3.3.4. Työkyvyn ylläpitäminen, liikunta ja terveystieto, 2 osp, pakollinen osa-alue: Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista sekä pakollisiin että valinnaisiin osa-alueisiin: - lukio-opintojensa perusteella: lukion kurssit <i>Taitoa ja kuntoa</i> (LI1) tai <i>Liikuntaa yhdessä ja erikseen</i> (LI2) ja <i>Terveystieteen perusteet</i> (TE1) vastaavat tavoitteiltaan Työkyvyn ylläpitäminen, liikunta ja terveystieto –osa-alueen pakollisia osaamistavoitteita. - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella. Valinnaiset osa-alueet: 3.3.4.1 Liikunta 2, 2 osp Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista sekä pakollisiin että valinnaisiin osa-alueisiin: - lukio-opintojensa perusteella: lukion syventävät ja soveltavat kurssit, joiden nimissä mainitaan kuntoliikunta ja/tai maila- ja pallopelit, vastaavat tavoitteiltaan <i>Työkyvyn ylläpitäminen, liikunta ja terveystieto</i> -osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita. - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella. 3.3.4.2 Liikunta 3, 2 osp Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista sekä pakollisiin että valinnaisiin osa-alueisiin: - lukio-opintojensa perusteella: lukion syventävät ja soveltavat kurssit, joiden nimissä mainitaan fyysisen kunnon kehittäminen ja/tai palloilu ja/tai ”virkisty liikunnasta”, vastaavat tavoitteiltaan <i>Työkyvyn ylläpitäminen, liikunta ja terveystieto</i> -osa-alueen

ARVIOINNIN KESKEISET ASIAT	Toteutus
	valinnaisia osaamistavoitteita. - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella. 3.3.4.3 Liikunta 4, 1 osp Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista sekä pakollisiin että valinnaisiin osa-alueisiin: - lukio-opintojensa perusteella: lukion syventävät ja soveltavat kurssit, joiden nimissä mainitaan fyysisen kunnon kehittäminen ja/tai perusliikunta ja/tai maila- ja pallopelit, vastaavat tavoitteiltaan Työkyvyn ylläpitäminen, liikunta ja terveystieto -osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita. - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella. 3.3.4.4 Terveystieto 2, 2 osp Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista sekä pakollisiin että valinnaisiin osa-alueisiin: - lukio-opintojensa perusteella: lukion syventävät ja soveltavat kurssit, joiden nimissä mainitaan kuntosaliohjelmien suunnittelu ja/tai ergonomia, vastaavat tavoitteiltaan Työkyvyn ylläpitäminen, liikunta ja terveystieto -osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita. - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella.
2. Oppimisen arviointi	Oppimisen arviointi on opiskelijan tukemista ja ohjaamista ammattitaitovaatimusten ja tavoitteiden saavuttamisessa (ohjaava ja kannustava arviointi), oppimisen etenemisen seuraamista sekä opiskelijan itsearviointitaidon kehittämistä. Tähän tutkinnon osaan kuuluvat alla mainitut osa-alueet, joista on laadittu erilliset oppimisen suunnitelmat. Pakolliset osa-alueet: • Yhteiskuntataidot 1 osp • Työelämätaidot 1 sp • Yrittäjyys ja yritystoiminta 1 osp • Työkyvyn ylläpitäminen, liikunta ja terveystieto 2 osp Valinnaiset osa-alueet: • Oma talous, 2 osp • Kansalaisen lakitieto, 2 osp • Kuluttajatieto, 1 osp • Työelämän pelisäännöt, 2 osp • Yritystoiminnan suunnittelu, 2 osp • Liikunta 2, 2 osp • Liikunta 3, 2 osp • Liikunta 4, 1 osp • Terveystieto 2, 2 osp Opettaja kirjaa oppimisen seurantakohteiden arviointipäätöksen tutkinnonosittain / osa-alueittain Wilmaan ennen opiskelijan osaamisen arviointia.
3. Työssäoppimisen /työpaikalla tapahtuvan opiskelun arviointi	Opiskelijalla on mahdollisuus opiskella tutkinnon osa, tutkinnon osan osa-alue tai osa-alueen osa työssäoppimisen yhteydessä, jos asiasta sovitaan erikseen tutkinnon osan osa-alueen opettajan tai opettajien ja opiskelijan kesken.

ARVIOINNIN KESKEISET ASIAT	Toteutus
	Oppimisen tavoitteet/seurantakohteet käydään yhdessä läpi opiskelijan ja osa-alueen opettajan kanssa työssäoppimisesta sovittaessa. Työssäoppimista ohjaavaa opettajaa informoidaan asiasta. Osa-alueen opettaja on yhteydessä työssäoppimista ohjaavaan opettajaan ja opiskelijaan työssäoppimisjakson aikana ja varmistaa opiskelijan tavoitteiden mukaisen oppimisen. Oppimisen arviointipäätöksen tekee osa-alueen opettaja ja merkitsee sen Wilmaan.
4. Tutkinnon osan arvosanan muodostaminen	3.3.1 Yhteiskuntataidot 3.3.2 Työelämätaidot 3.3.3 Yrittäjyys ja yritystoiminta 3.3.4. Työkyvyn ylläpitäminen, liikunta ja terveystieto Osa-alueen opettaja päättää osa-alueen arvosanasta ja kirjaa osaamisen arvioinnin Wilmaan. Kun kaikki tutkinnon osan osa-alueiden arvosanat on annettu, määritetään tutkinnon osan arvosana osaamispisteiden perusteella painottaen. Tutkinnon osan arvosanasta päättävät ne opettajat, jotka ovat antaneet osa-alueiden arvosanat. Osa-alueen arvosana dokumentoidaan Wilmaan.

3.3.1 Yhteiskuntataidot

Pakolliset osaamistavoitteet, 1 osp

Opiskelija

- osaa toimia kansalaisena ja osallistua yhteiskunnalliseen päätöksentekoon
- osaa toimia tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden periaatteita noudattaen
- osaa suunnitella ja hoitaa omaa talouttaan sekä arvioida siihen liittyviä riskejä
- hyödyntää sosiaalista mediaa aktiivisen osallistumisen keinona
- osaa käyttää yhteiskunnan tarjoamia palveluja ja toimia kuluttajana.

Osaamisen arviointi

ARVIOINNIN KOHDE	ARVIOINTIKRITEERIT		
	Tyydyttävä T1	Hyvä H2	Kiitettävä K3
	Opiskelija		
Kansalaisena toimiminen ja yhteiskunnalliseen päätöksentekoon osallistuminen	tietää kansalaisen perusoikeuksia ja velvollisuuksia Suomessa ja osaa kertoa niistä	tietää kansalaisen perusoikeuksia ja velvollisuuksia Suomessa ja osaa kertoa niistä	tuntee kansalaisen perusoikeudet ja velvollisuudet Suomessa ja arvioi niitä suhteessa muiden maiden vastaaviin
	seuraa yhteiskunnallista päätöksentekoa	seuraa yhteiskunnallista päätöksentekoa ja ilmaisee omia mielipiteitään tarpeelliseksi kokemistaan asioista	seuraa aktiivisesti yhteiskunnallista päätöksentekoa ja osallistuu siihen eri tavoin
	osallistuu opiskelijoiden tai muiden tahojen järjestämään toimintaan ja vaikuttaa yhteisölliseen toimintaan omalta osaltaan	osallistuu opiskelijakunnan tai muiden tahojen järjestämään toimintaan ja vaikuttaa päätöksentekoon omalta osaltaan	osallistuu opiskelijakunnan tai muiden tahojen järjestämään toimintaan ja vaikuttaa aktiivisesti asioita koskevaan päätöksentekoon
Tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden periaatteiden noudattaminen	toimii asianmukaisesti erilaisten ihmisten kanssa myös monikulttuurisissa työyhteisöissä	toimii muita ihmisiä arvostavalla tavalla, kohtelee yhdenvertaisesti työtovereitaan ja asiakkaitaan mahdollisesta erilaisuudesta huolimatta	edistää omalta osaltaan työyhteisön hyväksyvää ilmapiiriä ja puuttuu asianmukaisesti mahdolliseen kiusaamiseen tai häirintään

Oman talouden ja raha-asioiden suunnitteleminen ja hoitaminen	tekee ohjattuna suunnitelman menoistaan ja tuloistaan tietäen luoton ottamisen ehdot, seuraukset ja riskit	tekee suunnitelman menoistaan ja tuloistaan ennakoiden tulevia tapahtumia sekä tietäen luoton ottamisen ehdot, seuraukset ja riskit	tekee itsenäisesti ja vastuullisesti suunnitelman menoistaan ja tuloistaan ennakoiden tulevia tapahtumia sekä tietäen luoton ottamisen ehdot, seuraukset ja riskit
Sosiaalisen median hyödyntäminen	käyttää ohjattuna sosiaalista mediaa oman ja /tai edustamansa yhteisön tai yrityksen asian edistämiseen	käyttää sosiaalista mediaa oman ja /tai edustamansa yhteisön tai yrityksen asian edistämiseen	käyttää sosiaalista mediaa monipuolisesti oman ja /tai edustamansa yhteisön tai yrityksen asian edistämiseen
Yhteiskunnan palvelujen käyttäminen ja kuluttajana toimiminen	käyttää opiskelijan tarvitsemia palveluja ja ymmärtää, miten palvelut yhteiskunnassa rahoitetaan	käyttää monipuolisesti ja harkiten opiskelijan tarvitsemia palveluja ja ymmärtää, miten palvelut yhteiskunnassa rahoitetaan	käyttää itsenäisesti ja valintoja tehden opiskelijan tarvitsemia palveluja ja ymmärtää, miten palvelut yhteiskunnassa rahoitetaan
	tuntee kuluttajan oikeuksia ja velvollisuuksia sekä tietää, mistä saa apua kuluttaja-asioissa.	hakee tuotteista ja palveluista tutkittua tietoa eri lähteitä käyttämällä sekä tietää, mistä saa tietoa ja apua kuluttaja-asioissa.	hakee tuotteista ja palveluista tutkittua tietoa eri lähteitä käyttämällä sekä osaa arvioida tiedonlähteiden luotettavuutta.

Osaamisen tunnustamisessa lukion kurssit *Yhteiskuntatieto* (YH1) ja *Taloustieto* (YH2) vastaavat tavoitteiltaan *Yhteiskuntataidot* -osa-alueen pakollisia osaamistavoitteita.

YHTEISET TUTKINNON OSAT

OSA-ALUEEN OPETUKSEN TOTEUTTAMINEN, OPPIMISEN SEURANTAKOHEET JA OSAAMISEN ARVIONTI

Tutkinnon osan nimi: 3.3 Yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittava osaaminen

Osa-alue ja laajuus (osp): 3.3.1 Yhteiskuntataidot, 1 osp, pakollinen osa-alue

Oppimisympäristö: Oppilaitos / verkkoympäristö

Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista:

- lukio-opintojensa perusteella: osaamisen tunnustamisessa lukion kurssit *Yhteiskuntatieto* (YH1) ja *Taloustieto* (YH2) vastaavat tavoitteiltaan *Yhteiskuntataidot* –osa-alueen pakollisia osaamistavoitteita
- aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella.

Osaamistavoitteet	Opiskeltava sisältö ja toteutus	Oppimisen seurantakoheet
- osaa toimia kansalaisena ja osallistua yhteiskunnalliseen päätöksentekoon - osaa toimia tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden periaatteita noudattaen - osaa suunnitella ja hoitaa omaa talouttaan sekä arvioida siihen liittyviä riskejä - hyödyntää sosiaalista mediaa aktiivisen osallistumisen keinona - osaa käyttää yhteiskunnan tarjoamia palveluja ja toimia kuluttajana	Osa-alueen opinnot toteutetaan ensimmäisen opiskeluvuoden aikana. Sisältöalueet: - kansalaisen perusoikeudet ja velvollisuudet - yhteiskunnallisen päätöksenteon järjestelmä - oman talouden hallinta - sosiaalinen media - kuluttajapalveluiden käyttö. Opiskelu toteutetaan lähiopetuksena, verkko-opetuksena tai monimuoto-opetuksena.	Opiskelija 1. Osoittaa ymmärtävänsä ja seuraavansa yhteiskunnallista päätöksenteko ja selvittää omat osallistumismahdollisuutensa yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. 2. Osoittaa pyrkivänsä tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteuttamiseen. 3. Suunnittelee omaa talouttaan. 4. Osaa hyödyntää sosiaalista mediaa. 5. Perehtyy yhteiskunnan palvelujen käyttämiseen ja kuluttajana toimimiseen. Em. seurannassa käytetään erilaisia menetelmiä ja tapoja.

Osaamisen arviointi:

- kirjallinen tai suullinen koe ja/tai harjoitustehtävät.

3.3.1.1 Oma talous

Osaamistavoitteet, 2 osp

Opiskelija

- osaa suunnitella ja hoitaa omaa talouttaan sekä arvioida siihen liittyviä riskejä
- tietää mitä kaikkea omaan kotiin muuttaminen ja itsenäisesti asuminen vaatii ja mitä kustannuksia siitä syntyy
- osaa seurata yhteiskunnallista keskustelua ja taloutta koskevaa uutisointia
- osaa selvittää kansantalouden peruskäsitteitä ja sen keskeisempiä toimijoita sekä arvioida niiden merkityksen kansantaloudelle

Osaamisen arviointi

ARVIOINNIN KOHDE	ARVIOINTIKRITEERIT		
	Tyydyttävä T1	Hyvä H2	Kiitettävä K3
	Opiskelija		
Oman talouden suunnittelu ja hoitaminen	tietää oman talouden suunnitteluun ja hoitamiseen liittyvistä tekijöistä ja mahdollisista riskeistä sekä luoton ottamisen seurauksista ja riskeistä	osaa suunnitella ja hoitaa omaa talouttaan ja arvioida niihin liittyviä mahdollisia riskejä sekä tietää luoton ottamisen seurauksista ja riskeistä	suunnittelee ja hoitaa itsenäisesti omaa talouttaan ja osaa arvioida niihin liittyviä mahdollisia riskejä sekä tietää luoton ottamisen seuraukset ja riskit
	tietää miten harkitseva ja hintatietoinen kuluttaja toimii ja tuntee säästämisen ja sijoittamisen periaatteet	osaa toimia harkitsevana ja hintatietoisena kuluttajana ja tietää miten voi säästää ja sijoittaa	osaa tehdä järkeviä kulutuspäätöksiä ja valintoja ja toimii hintatietoisena kuluttajana sekä tietää miten voi säästää ja sijoittaa
Omaan kotiin muuttaminen ja itsenäinen asuminen	selvittää ohjatusti omaan kotiin muuttamisen ja itsenäisesti asumisen velvoitteita ja kustannuksia	selvittää monipuolisesti omaan kotiin muuttamisen ja itsenäisesti asumisen velvoitteita ja kustannuksia	selvittää itsenäisesti omaan kotiin muuttamisen ja itsenäisesti asumisen velvoitteita ja kustannuksia
Yhteiskunnallisen ja taloutta koskevan keskustelun seuraaminen	seuraa jonkin tietolähteen avulla yhteiskunnallista ja taloutta koskevaa uutisointia	seuraa eri tietolähteistä yhteiskunnallista ja taloutta koskevaa uutisointia	seuraa aktiivisesti eri tietolähteistä yhteiskunnallista ja taloutta koskevaa uutisointia

Kansantalouden peruskäsitteet	tietää esimerkkejä kansantalouden peruskäsitteistä ja keskeisistä toimijoista	selvittää kansantalouden peruskäsitteitä ja keskeisiä toimijoita	selvittää kansantalouden peruskäsitteitä ja keskeisiä toimijoita ja ymmärtää niiden merkityksen ja niiden väliset riippuvuussuhteet
-------------------------------	---	--	---

Lukion opetussuunnitelman perusteissa ei ole kurssia, joka vastaisi tavoitteiltaan *Oma talous*-osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita.

YHTEISET TUTKINNON OSAT/ OSA-ALUEEN OPETUKSEN TOTEUTTAMINEN JA OPPIMISEN SEURANTAKOhteet

Tutkinnon osan nimi: 3.3. Yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittava osaaminen

Osa-alue ja laajuus (osp): 3.3.1.1. Oma talous, 2 osp, valinnainen tai vapaasti valittava osa-alue

Oppimisympäristö: Oppilaitos / verkkoympäristö

- **Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista:**
- lukion opetussuunnitelman perusteissa ei ole kurssia, joka vastaisi tavoitteiltaan *Oma talous*-osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita.
- aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella.

Osaamistavoitteet	Opiskeltava sisältö ja toteutus	Oppimisen seurantakohteet
• osaa suunnitella ja hoitaa omaa talouttaan sekä arvioida siihen liittyviä riskejä • tietää mitä kaikkea omaan kotiin muuttaminen ja itsenäisesti asuminen vaatii ja mitä kustannuksia siitä syntyy • osaa seurata yhteiskunnallista keskustelua ja taloutta koskevaa uutisointia • osaa selvittää kansantalouden peruskäsitteitä ja sen keskeisimpiä toimijoita sekä arvioida niiden merkityksen kansantaloudelle.	Osa-alueen opinnot toteutetaan toisen opiskeluvuoden aikana. Sisältöalueet: - oman talouden hoitaminen - kuluttajakäyttäytyminen - säästäminen ja sijoittaminen - lainat, pikavipit, korot - maksuhäiriöt - muutto omaan kotiin - taloutta koskeva uutisointi - kansantalouden peruskäsitteet Opiskelu toteutetaan lähiopetuksena, verkko-opetuksena tai monimuoto-opetuksena.	Opiskelija 1. Osaa suunnitella ja hoitaa omaa talouttaan ja arvioida siihen liittyviä riskejä 2. Osaa toimia harkitsevana ja hintatietoisena kuluttajana 3. Tietää miten voi säästää ja sijoittaa 4. Tietää erilaisista lainoista ja koroista 5. Tietää miksi maksuhäiriö syntyy ja mitkä ovat sen seuraukset 6. Tietää minkälaisia kustannuksia omaan kotiin muuttamisesta syntyy 7. Osaa seurata taloutta koskevaa uutisointia 8. Osaa selvittää kansantalouden peruskäsitteitä ja sen keskeisempiä toimijoita sekä arvioida niiden merkityksen kansantaloudelle Em. seurannassa käytetään erilaisia menetelmiä ja tapoja.
Osaamisen arviointi: - kirjallinen tai suullinen koe ja/tai harjoitustehtävät.		

3.3.1.2 Kansalaisen lakitieto

Osaamistavoitteet, 2 osp

Opiskelija

- tuntee yksilön oikeusturvajärjestelmän keskeisen sisällön sekä yhteiskunnan normijärjestelmän,
- tuntee oikeutensa ja velvollisuutensa vuokra- ja velkasuhteessa,
- tuntee keskeisen perhelainsäädännön,
- tuntee asunnon ostamisen ja kiinteistökaupan oikeudelliset periaatteet,
- tuntee hallintomenettelyn sekä viranomaisten oikeudet ja velvollisuudet suhteessa kansalaisiin,
- tuntee vahingonkorvausvastuun,
- tuntee rikosoikeudellisen vastuunsa ja keskeisen rikoslainsäädännön sekä ymmärtää asemansa yhteiskunnan lakia noudattavana jäsenenä ja täysivaltaisena kansalaisena.

Osaamisen arviointi

ARVIOINNIN KOHDE	ARVIOINTIKRITEERIT		
	Tyydyttävä T1	Hyvä H2	Kiitettävä K3
	Opiskelija		
Yksilön oikeusturvajärjestelmän keskeisen sisällön sekä yhteiskunnan normijärjestelmän tunteminen.	- osaa tarvittaessa pyytää neuvoja viranomaisilta omaan oikeusturvaansa liittyvissä asioissa.	- pyytää tarvittaessa neuvoja viranomaisilta omaan oikeusturvaansa liittyvissä asioissa ja tuntee yhteiskunnan tarjoamat oikeusapupalvelut.	- pyytää tarvittaessa neuvoja viranomaisilta omaan oikeusturvaansa liittyvissä asioissa ja käyttää tarvittaessa apunaan yhteiskunnan tarjoamia oikeusapupalveluja sekä huolehtii oikeusturvastaan.
Oikeuksien ja velvollisuuksien tunteminen vuokra- ja velkasuhteessa.	- ymmärtää velkasuhteen merkityksen sekä osaa tehdä vuokrasopimuksen.	- ymmärtää velkasuhteen oikeudellisen merkityksen.	- tuntee velkasuhteen oikeudellisen merkityksen ja seuraukset
		- osaa tehdä vuokrasopimuksen ja tuntee vuokralaisen oikeudellisen aseman.	- tekee vuokrasopimuksen ja tuntee vuokralaisen ja vuokraajan oikeudellisen aseman.
Perhe ja perintö	- ymmärtää perhelainsäädännön	- tunnistaa perhelainsäädännön	- osaa eritellä esimerkein eri

	keskeisen sisällön	tarjoamat toimintamahdollisuudet eri elämäntilanteissa.	toimintatapoja perhelainsäädännön tarjoamien vaihtoehtoisten mahdollisuuksien perusteella.
Asunnon ostamisen ja kiinteistökaupan oikeudellisten periaatteiden tunteminen.	- tietää keskeisimmät ostajan oikeudet asuntokaupassa.	- tietää ostajan oikeudet asuntokaupassa.	- soveltaa asunto- ja kiinteistökauppaa koskevia säädöksiä erilaisissa esimerkki-tapauksissa
Hallintomenettelyn sekä viranomaisten oikeuksien ja velvollisuuksien tunteminen.	- tuntee hyvän hallinnon tärkeimmät periaatteet.	- tuntee hyvän hallinnon periaatteet.	- tuntee hyvän hallinnon periaatteet.
		- tuntee viranomaisten oikeudet ja velvollisuudet suhteessa kansalaisiin.	- tuntee viranomaisten oikeudet ja velvollisuudet suhteessa kansalaisiin. - soveltaa tietoja esimerkki-tapauksissa
Rikosoikeudellisen vastuun ja keskeisen rikoslainsäädännön tunteminen sekä lakien noudattamisen ymmärtäminen.	- osaa elää yhteiskunnan lakia noudattavana jäsenenä.	- tuntee keskeisen rikoslainsäädännön ja noudattaa lakia.	- tuntee keskeisen rikoslainsäädännön ja noudattaa lakia. - tuntee rikosoikeudellisen vastuunsa. - ymmärtää asemansa yhteiskunnan lakia noudattavana jäsenenä ja täysivaltaisena kansalaisena.

Vahingonkorvausvastuun yleiset periaatteet.	- tietää vahingonkorvausvastuun keskeiset periaatteet.	- tietää vahingonkorvausvastuun sisällön ja merkityksen kansalaisena ja työntekijänä.	- soveltaa ja arvioi vahingon aiheuttamisen seurauksia omassa elämässään, ammatissaan ja työsuhteessaan.
---	--	---	--

Osaamisen tunnustamisessa lukion kurssi *Kansalaisen lakitieto* vastaa tavoitteiltaan *Kansalaisen lakitieto* -osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita.

YHTEISET TUTKINNON OSAT/ OSA-ALUEEN OPETUKSEN TOTEUTTAMINEN JA OPPIMISEN SEURANTAKOhteet

Tutkinnon osan nimi:	3.3 Yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittava osaaminen
Osa-alue ja laajuus (osp):	3.3.1.2 Kansalaisen lakitieto, 2 osp, valinnainen tai vapaasti valittava osa-alue
Oppimisympäristö:	Oppilaitos / verkkoympäristö

Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista:

- lukio-opintojensa perusteella: osaamisen tunnustamisessa lukion kurssi *Kansalaisen lakitieto* vastaa tavoitteiltaan *Kansalaisen lakitieto* -osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita.
- aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella.

Osaamistavoitteet	Opiskeltava sisältö ja toteutus	Oppimisen seurantakohteet
- tuntee yksilön oikeusturvajärjestelmän keskeisen sisällön sekä yhteiskunnan normijärjestelmän - tuntee oikeutensa ja velvollisuutensa vuokra- ja velkasuhteessa, - tuntee keskeisen perhelainsäädännön - tuntee asunnon ostamisen ja kiinteistökaupan oikeudelliset periaatteet - tuntee hallintomenettelyn sekä viranomaisten oikeudet ja velvollisuudet suhteessa kansalaisiin - tuntee vahingonkorvausvastuun - tuntee rikosoikeudellisen vastuunsa ja keskeisen rikoslainsäädännön sekä ymmärtää asemansa yhteiskunnan lakia noudattavana jäsenenä ja täysivaltaisena kansalaisena.	Osa-alueen opinnot toteutetaan toisen opiskeluvuoden aikana. Sisältöalueet: - oikeusturva - vuokrasuhde - perhe ja perintö - velkasuhde - hyvä hallinto - tietosuoja - vahingonkorvausvastuu. Opiskelu toteutetaan lähiopetuksena, verkko-opetuksena tai monimuoto-opetuksena. Oppimisen arviointi: - työskentelyn aktiivisuus ja säännöllisyys - lähiopetuksessa läsnäolo.	Opiskelija 1. Tuntee yksilön oikeusturvajärjestelmän keskeisen sisällön sekä yhteiskunnan normijärjestelmän. 2. Tuntee oikeudet ja velvollisuudet vuokra- ja velkasuhteessa. 3. Tuntee keskeisen perhelainsäädännön. 4. Tuntee asunnon ostamisen ja kiinteistökaupan oikeudellisten periaatteet. 5. Tuntee hyvän hallinnon periaatteet. 6. Tuntee rikosoikeudellisen vastuunsa, keskeisen rikoslainsäädännön ja noudattaa lakeja. 7. Tuntee vahingonkorvausjärjestelmän. Em. seurannassa käytetään erilaisia menetelmiä ja tapoja.

Osaamisen arviointi:

- kirjallinen tai suullinen koe ja/tai harjoitustehtävät.

3.3.1.3 Kuluttajätieto

Osaamistavoitteet, 1 osp

Opiskelija

- tuntee kuluttajansuojalait, oikeutensa ja velvollisuutensa kuluttajana, asiakaspalvelijana, yrittäjänä ja yrityksen työntekijänä,
- tuntee verkkokaupan säännöt
- *toimii työssään ja kansalaisena kuluttajien oikeuksien, velvollisuuksien ja vastuun mukaisesti,*
- toimii kuluttajana ja työntekijänä kansantaloutta ja kestävästä kehitystä edistävästi,
- tietää kuluttajansuojaviranomaiset ja valitusmenettelyt ja osaa tarpeen vaatiessa hyödyntää näitä palveluja,
- *tuntee tuoteturvallisuuslain, tuotevastuulain ja muun kuluttajan asemaan ja turvallisuuteen vaikuttavan lainsäädännön,*
- tuntee ylivelkaantumisen ongelman ja sen seuraukset.

Osaamisen arviointi

ARVIOINNIN KOHDE	ARVIOINTIKRITEERIT		
	Tyydyttävä T1	Hyvä H2	Käytettävä K3
	Opiskelija		
Kuluttajansuojalakien, kuluttajan, asiakaspalvelijan, yrittäjän ja yrityksen työntekijän kuluttajansuojaa koskevien oikeuksien ja velvollisuuksien tunteminen.	- tuntee kuluttajansuojalain mukaiset toimenpiteet, joihin kuluttaja ja elinkeinonharjoittaja ovat oikeutettuja.	- tuntee kuluttajansuojalain mukaiset toimenpiteet, joihin kuluttaja ja elinkeinonharjoittaja ovat oikeutettuja ja osaa puolustaa omia oikeuksiaan kuluttajana ja yhteiskunnan jäsenenä.	- toimii erilaisissa elämäntilanteissa kuluttajansuojalakien mukaisesti asiakkaana, asiakaspalvelijana, yrittäjänä tai yrityksen työntekijänä.
Verkkokaupan sääntöjen tunteminen.	- tuntee verkkokaupan yleiset pelisäännöt	- tuntee verkkokaupan yleiset pelisäännöt ja omat oikeutensa ja velvoitteensa myyjänä ja asiakkaana.	- soveltaa osaamistaan esimerkkitapauksissa.
Omassa työssään ja kansalaisena kuluttajien oikeuksien, velvollisuuksien ja vastuun mukaisesti toimiminen.	- noudattaa omassa työssään keskeisiä kuluttajan asemaa koskevia määräyksiä. - kääntyy tarvittaessa kuluttajaviranomaisten puoleen omia oikeuksiaan	- noudattaa omassa työssään kuluttajan asemaa koskevia määräyksiä. - kykenee puolustamaan omia	- noudattaa ja soveltaa omassa työssään kuluttajan asemaa koskevia määräyksiä. - puolustaa omia oikeuksiaan kuluttajana ja yhteiskunnan jäsenenä.

	ja velvollisuuksiaan koskevassa asiassa.	oikeuksiaan kuluttajana ja yhteiskunnan jäsenenä.	
Toiminta kuluttajana ja työntekijänä kansantaloutta ja kestävä kehitystä edistävästi.	- tuntee keskeisimmät kestävä kehitystä edistävät periaatteet.	- osaa tehdä sellaisia valintoja omassa työssään ja kuluttajana, jotka palvelevat kestävä kehitystä.	- tekee sellaisia valintoja omassa työssään ja kuluttajana, jotka palvelevat kestävä kehitystä ja ovat koko kansatalouden kannalta edullisia.
Kuluttajansuojaorganisaation tunteminen ja hyödyntäminen.	- tuntee keskeisimmät kuluttajansuojaviranomaiset ja osaa tarvittaessa tehdä kuluttajavalituksen.	- tuntee kuluttajansuojaorganisaation keskeiset toimijat ja osaa hyödyntää järjestelmää kuluttajana ja työntekijänä.	- tuntee kuluttajansuojaorganisaation ja osaa hyödyntää sitä tarpeen vaatiessa.
Tuoteturvallisuuslain, tuotevastuulain ja muun kuluttajan asemaan ja turvallisuuteen vaikuttavan lainsäädännön tunteminen.	- tuntee oman ammatinsa kannalta keskeisimmät kuluttajan terveyteen ja turvallisuuteen vaikuttavat tuoteturvallisuuslain ja tuotevastuulain määräykset. - tuntee keskeisimmät hintamerkintälain määräykset.	- tuntee oman ammatinsa kannalta kuluttajan terveyteen ja turvallisuuteen vaikuttavat tuoteturvallisuuslain ja tuotevastuulain määräykset. - tuntee hintamerkintälain määräykset.	- soveltaa tuoteturvallisuuslain, tuotevastuulain, hintamerkintälain ja muiden kuluttajan terveyteen, turvallisuuteen ja asemaan vaikuttavia lakeja omassa työssään ja ammatissaan.
Ylivelkaantumisen ongelman ja sen seurauksien tunteminen.	- ymmärtää, mitä velka on.	- ymmärtää velan oton merkityksen ja ylivelkaantumisen seuraukset omassa elämässään.	- ymmärtää velan oton merkityksen ja ylivelkaantumisen seuraukset omassa elämässään, työntekijänä, yrittäjänä ja kansalaisena.

Lukion opetussuunnitelman perusteissa ei ole kurssia, joka vastaisi tavoitteiltaan *Kuluttajatieto*-osa-alueen valinnaisia valittavia osaamistavoitteita.

YHTEISET TUTKINNON OSAT/ OSA-ALUEEN OPETUKSEN TOTEUTTAMINEN JA OPPIMISEN SEURANTAKOhteet

Tutkinnon osan nimi:	3.3 Yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittava osaaminen
Osa-alue ja laajuus (osp):	3.3.1.3 Kuluttajatieto, 1 osp, valinnainen tai vapaasti valittava osa-alue
Oppimisympäristö:	Oppilaitos / verkkoympäristö

Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista:

- lukio-opintojensa perusteella: lukion opetussuunnitelman perusteissa ei ole kurssia, joka vastaisi tavoitteiltaan *Kuluttajatieto*-osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita.
- aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella.

Osaamistavoitteet	Opiskeltava sisältö ja toteutus	Oppimisen seurantakohteet
- tuntee kuluttajansuojalait, oikeutensa ja velvollisuutensa kuluttajana, asiakaspalvelijana, yrittäjänä ja yrityksen työntekijänä, - tuntee verkkokaupan säännöt - toimii työssään ja kansalaisena kuluttajien oikeuksien, velvollisuuksien ja vastuun mukaisesti, - toimii kuluttajana ja työntekijänä kansantaloutta ja kestävää kehitystä edistävasti, - tietää kuluttajansuojaviranomaiset ja valitusmenettelyt ja osaa tarpeen vaatiessa hyödyntää näitä palveluja, - tuntee tuoteturvallisuuslain, tuotevastuulain ja muun kuluttajan asemaan ja turvallisuuteen vaikuttavan lainsäädännön, - tuntee ylivelkaantumisen ongelman ja sen seuraukset.	Osa-alueen opinnot toteutetaan toisen opiskeluvuoden aikana. Sisältöalueet: - kaupankäynnin säännöt - verkkokauppa - kuluttajaviiranomaiset - kestävä kehitys - tuotevastuu ja tuoteturvallisuus - työntekijän vastuu kuluttaja-asioissa - ylivelkaantuminen. Opiskelu toteutetaan lähiopetuksena, verkko-opetuksena tai monimuoto-opetuksena. Oppimisen arviointi: - työskentelyn aktiivisuus ja säännöllisyys - lähiopetuksessa läsnäolo.	Opiskelija - Tuntee kuluttajansuojalakien, kuluttajan, asiakaspalvelijan, yrittäjän ja yrityksen työntekijän kuluttajansuojaa koskevat oikeudet ja velvollisuudet. - Tuntee verkkokaupan säännöt. - Toimii omassa työssään ja kansalaisena kuluttajien oikeuksien, velvollisuuksien ja vastuun mukaisesti - Toimii kuluttajana ja työntekijänä kansantaloutta ja kestävää kehitystä edistävasti - Tuntee ja hyödyntää kuluttajansuojaorganisaatiota . - Noudattaa tuoteturvallisuuslain, tuotevastuulain ja muiden kuluttajan asemaan ja turvallisuuteen vaikuttavien lakien määräyksiä omassa työssään . - Tietää ylivelkaantumisen ongelman ja sen seuraukset. Em. seurannassa käytetään erilaisia menetelmiä ja tapoja.

Osaamisen arviointi:

- kirjallinen tai suullinen koe ja/tai harjoitustehtävät.

3.3.2 Työelämätaidot

Pakolliset osaamistavoitteet, 1 osp

Opiskelija

- osaa hakea itselleen työpaikkaa
- osaa kuvata työsopimusjärjestelmää ja työsopimuksen keskeiset asiat
- osaa perehtyä työpaikan toimintaan ja työtehtäviin sekä huolehtia työturvallisuudesta
- osaa työskennellä työpaikassa ja kehittää osaamistaan.

Osaamisen arviointi

ARVIOINNIN KOHDE	ARVIOINTIKRITEERIT		
	Tyydyttävä T1	Hyvä H2	Kiitettävä K3
	Opiskelija		
Työpaikan hakeminen	hakee työpaikkaa ja tekee työhakemuksen sekä CV:n tarviten jonkin verran ohjausta	hakee itsenäisesti työpaikkoja sekä laatii selkeän työhakemuksen ja CV:n	hakee aktiivisesti ja oma-aloitteisesti työpaikkoja tunnistuen omat vahvuutensa
			laatii selkeän ja omaa osaamistaan kuvaavan työpaikkahakemuksen ja CV:n
	toimii työhaastattelussa asiallisesti	toimii työhaastattelussa kohteliaasti ja asiallisesti	toimii työhaastattelussa kohteliaasti ja asiallisesti
	pukeutuu toimialan ja työpaikan mukaisesti	ottaa pukeutumisessa huomioon työpaikan ja toimialan luonteen	ottaa pukeutumisessa huomioon työpaikan ja toimialan erityispiirteet
	tuo esille omaa osaamistaan	tuo selkeästi esille omat vahvuutensa esitellessään osaamistaan	perustelee omaa osaamistaan ja vahvuuksiaan laaja-alaisesti
Median käyttäminen työnhaussa	hakee työpaikkoja koskevia tietoja mediasta	tutustuu työpaikkoihin mediatietoja hyödyntäen	käyttää monipuolisesti mediaa työnhaussa hyödyntäen sosiaalisen median mahdollisuuksia
Työsopimusjärjestelmän, työsopimuksen ja työlainsäädännön sisällön tunteminen	tuntee keskeiset asiat alan työehdoista ja oman alansa työlainsäädännöstä	tuntee oman alan työehdot ja keskeisen työlainsäädännön	tuntee hyvin oman alan työehdot ja keskeisen työlainsäädännön mahdollisuudet työtä kehitettäessä

		varmistaa, että oman työ sopimuksen sisältö on sovitun mukainen	varmistaa, että oman työ sopimuksen sisältö on sovitun mukainen
	tuntee oman työ sopimuksensa sisällön		
	ottaa toiminnassaan huomioon oikeutensa ja velvollisuutensa, mutta tarvitsee ajoittain ohjausta	toimii työssään oikeuksiensa ja velvollisuuksiensa mukaisesti	toimii työssään oikeuksiensa ja velvollisuuksiensa mukaisesti sekä perustelee vastuullisesti toimintaansa
Työpaikan toimintaan ja työhön perehtyminen	hakee tietoa työpaikan toiminnasta ja työtehtävistään	hakee monipuolisesti tietoa työpaikan toiminnasta ja työtehtävistään	hakee itsenäisesti monipuolisesta tietoa työpaikan toiminnasta ja työtehtävistään
	noudattaa työstä annettuja turvallisuusohjeita	noudattaa työstä annettuja turvallisuusohjeita	soveltaa ja kehittää työstä annettuja turvallisuusohjeita
Työyhteisössä toimiminen	noudattaa annettuja työaikoja ja sovittuja toimintatapoja	noudattaa annettuja työaikoja, sovittuja toimintatapoja ja toimii joustavasti erilaisissa työtilanteissa	noudattaa annettuja työaikoja ja sovittuja toimintatapoja ja toimii joustavasti työyhteisön erilaisissa muuttuvissa tilanteissa
	huolehtii työssä vaaditusta suoja- ym. vaatetuksestaan	huolehtii työssä vaaditusta suoja- ym. vaatetuksestaan	huolehtii työssä vaaditusta suoja- ym. vaatetuksestaan
	työskentelee osana työryhmää ja erilaisten ihmisten kanssa, mutta tarvitsee ajoittain ohjausta.	työskentelee luontevasti osana työyhteisöään erilaisten ihmisten ja ryhmien kanssa.	työskentelee luontevasti osana työyhteisöään erilaisten ihmisten ja ryhmien kanssa ja esittää kehittämisideoita työyhteisön ja -ryhmän käyttöön.

Lukion opetussuunnitelman perusteissa ei ole kurssia, joka vastaisi tavoitteiltaan *Työelämätaidot*-osa-alueen pakollisia osaamistavoitteita.

YHTEISET TUTKINNON OSAT

OSA-ALUEEN OPETUKSEN TOTEUTTAMINEN, OPPIMISEN SEURANTAKOHEET JA OSAAMISEN ARVIOINTI

Tutkinnon osan nimi: 3.3 Yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittava osaaminen

Osa-alue ja laajuus (osp): 3.3.2 Työelämätaidot, 1 osp, pakollinen osa-alue

Oppimisympäristö: Oppilaitos / verkkoympäristö

Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista:

- lukio-opintojensa perusteella: lukion opetussuunnitelman perusteissa ei ole kurssia, joka vastaisi tavoitteiltaan *Työelämätaidot* –osa-alueen pakollisia osaamistavoitteita
- aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella.

Osaamistavoitteet	Opiskeltava sisältö ja toteutus	Oppimisen seurantakoheet
- osaa hakea itselleen työpaikkaa - osaa kuvata työsopimusjärjestelmää ja työsopimuksen keskeiset asiat - osaa perehtyä työpaikan toimintaan ja työtehtäviin sekä huolehtia työturvallisuudesta - osaa työskennellä työpaikassa ja kehittää osaamistaan	Osa-alueen opinnot toteutetaan toisen opiskeluvuoden aikana. Sisältöalueet: - työnhaku - työlainsäädäntö - työpaikan käytänteet Opiskelu toteutetaan lähiopetuksena, verkko-opetuksena tai monimuoto-opetuksena.	Opiskelija 1. Osaa toimia ja hyödyntää mediaa työnhakutilanteissa 2. Tuntee työsopimusjärjestelmän, työsopimuksen ja työlainsäädännön keskeisen sisällön 3. Tuntee työpaikan käytänteet ja työturvallisuusvaatimukset 4. Osaa toimia omassa työyhteisössään vaatimusten mukaisesti. Em. seurannassa käytetään erilaisia menetelmiä ja tapoja.

Osaamisen arviointi:

- kirjallinen tai suullinen koe ja/tai harjoitustehtävät.

3.3.2.1 Työelämän pelisäännöt

Osaamistavoitteet, 2 osp

Opiskelija

- tuntee suomalaisen työ kulttuurin
- tuntee työelämän työntekijälle asettamat odotukset
- tuntee oman alansa alustaidot ja esimiestyön
- tuntee alansa työturvallisuusvaatimukset ja työsuojelun organisaation
- tuntee oman alansa työehtosopimuskäytännön
- tuntee työriitojen ratkaisujärjestelmän
- tuntee työttömyysturvajärjestelmän
- tuntee yhteistoimintamenettelyn.

Osaamisen arviointi

ARVIOINNIN KOHDE	ARVIOINTIKRITEERIT		
	Tyydyttävä T1	Hyvä H2	Kiitettävä K3
	Opiskelija		
Perehtyy suomalaiseen työ kulttuuriin ja sen vaatimuksiin	tietää suomalaisen työ kulttuurin keskeisen sisällön ja vaatimukset omassa ammatissaan ja työsuhteessa.	osaa soveltaa suomalaisen työ kulttuurin vaatimuksia omaan toimintaansa.	soveltaa ja toimii suomalaisen työ kulttuurin mukaisesti omassa ammatissaan ja työssään.
	tietää esim. tasa-arvon, yhdenvertaisuuden, työaikojen noudattamisen merkityksen työelämässä.	osaa soveltaa esim. tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja työaikoja työelämässä.	soveltaa ja noudattaa esim. tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja työaikoja työelämässä.
Tunnistaa työelämän työntekijälle asettamat odotukset ja osaa toimia niiden mukaisesti	tietää työntekijälle asetetut odotukset	toimii ja käyttäytyy työelämän odotusten mukaisesti ja tunnistaa omat vahvuutensa työntekijänä	toimii ja käyttäytyy työelämän odotusten mukaisesti omassa ammatissaan, hallitsee sen erityisvaatimukset ja tunnistaa omat vahvuutensa
Alustaidot ja esimiestyö	tunnistaa alaisen ja esimiehen roolit	toimii oman roolinsa mukaisesti omassa työssään	toimii oman roolinsa mukaisesti omassa työssään ja ymmärtää työpaikkansa muiden toimijoiden roolit
Työturvallisuuden ja työsuojelun tuntemus	tuntee oman alansa keskeiset	tuntee työturvallisuuslain ja	toimii työturvallisuuslain ja

	työturvallisuussäännöt	oman alansa keskeiset työturvallisuussäännöt sekä työsuojelun organisaation.	oman alansa keskeisten työturvallisuussääntöjen mukaisesti sekä osaa hyödyntää työsuojelun organisaatiota omassa toiminnassaan.
Työehtosopimuskäytäntö ja oman alan työehtosopimus	tuntee oman alansa työehtosopimusmenettelyn ja osaa etsiä tietoa oman alansa työehtosopimuksesta	tuntee oman alansa työehtosopimusmenettelyn ja soveltaa oman alansa työehtosopimusta omassa ammatissaan	toimii aktiivisesti työehtosopimuksen soveltamisessa omassa työssään ja ammatissaan
Työriitojen ratkaiseminen	tuntee työriitojen ratkaisujärjestelmän keskeisen sisällön	toimii omassa työssään lakien mukaisesti ja pyrkii turvaamaan työrauhan	soveltaa lakeja ja sopimuksia omassa työssään ja toimii lakien mukaisesti
Työttömyysturvajärjestelmä	tuntee keskeiset työttömyysturvajärjestelmät	tuntee työttömyysturvan eri säädökset ja toimii niiden mukaisesti	toimii työttömyysturvan eri muotoihin sisältyvien säädösten mukaisesti ja osaa soveltaa niitä omassa työssään ja elämässään
Yhteistoimintamenettely työpaikoilla	tuntee yhteistoimintamenettelyn keskeiset säädökset	tuntee yhteistoimintamenettelyn keskeisen sisällön	osaa soveltaa yhteistoimintamenettelyn sisältöjä omassa työssään ja kehittää työyhteisöään yhteistoiminnan avulla

Lukion opetussuunnitelman perusteissa ei ole kurssia, joka vastaisi tavoitteiltaan *Työelämän pelisäännöt*-osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita.

YHTEISET TUTKINNON OSAT/ OSA-ALUEEN OPETUKSEN TOTEUTTAMINEN JA OPPIMISEN SEURANTAKOhteet

Tutkinnon osan nimi: 3.3 Yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittava osaaminen

Osa-alue ja laajuus (osp): 3.3.2.1 Työelämän pelisäännöt, 2 osp, valinnainen tai vapaasti valittava osa-alue

Oppimisympäristö: Oppilaitos / verkkoympäristö

Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista:

- lukio-opintojensa perusteella: lukion opetussuunnitelman perusteissa ei ole kurssia, joka vastaisi tavoitteiltaan *Työelämän pelisäännöt* -osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita.
- aiempien opintojensa perusteella.

Osaamistavoitteet	Opiskeltava sisältö ja toteutus	Oppimisen seurantakohteet
- tuntee suomalaisen työkuulttuurin - tuntee työelämän työntekijälle asettamat odotukset - tuntee oman alansa alaitaidot ja esimiestyön - tuntee alansa työturvallisuusvaatimukset ja työsuojelun organisaation - tuntee oman alansa työehtosopimuskäytännön - tuntee työriitojen ratkaisujärjestelmän - tuntee työttömyysturvajärjestelmän - tuntee yhteistoimintamenettelyn.	Osa-alueen opinnot toteutetaan toisen opiskeluvuoden aikana. Sisältöalueet: - suomalainen työkuulttuuri ja sen osatekijät - työntekijälle asetetut vaatimukset eri ammateissa - alais- ja esimiestaidot - työsuojelu ja sen organisaatio - työehtosopimuskäytäntö ja työriidat - työttömyysturva - yhteistoiminta työpaikoilla.. Opiskelu toteutetaan lähiopetuksena, verkko-opetuksena tai monimuoto-opetuksena.	Opiskelija - Perehtyy suomalaiseen työkuulttuuriin ja sen vaatimuksiin. - Tunnistaa työelämän työntekijälle asettamat odotukset ja toimii niiden mukaisesti. - Osoo sopeutua alaisen ja esimiehen rooleihin. - Toimi työturvallisuuden vaatimusten mukaan ja hyödyntää työsuojelun organisaatiota. - Perehtyy työehtosopimuskäytäntöön ja oman alan työehtosopimukseen. - Tuntee työriitojen ratkaisemisen mekanismin ja toimintatavat. - Tuntee suomalaisen työttömyysturvajärjestelmän ja toimii sen mukaisesti. - Käyttää yhteistoimintamenettelyn suomia mahdollisuuksia työpaikan kehittämisessä. Em. seurannassa käytetään erilaisia menetelmiä ja tapoja.

Osaamisen arviointi:

- kirjallinen tai suullinen koe ja/tai harjoitustehtävät.

3.3.3 Yrittäjyys ja yritystoiminta

Pakolliset osaamistavoitteet, 1 osp

Opiskelija

- osaa arvioida ja tunnistaa oman osaamisensa ja omat vahvuutensa
- osaa ideoida omaa liikeideaa ja sen kehittämismahdollisuuksia
- osaa arvioida mahdollisuuksiaan ryhtyä yrittäjäksi
- osaa selvittää *omia ammatillisia* verkostojaan
- osaa tunnistaa kannattavan liiketoiminnan periaatteet
- osaa arvioida oman yrittäjyyden ja yritystoiminnan merkitystä omalle hyvinvoinnilleen ja Suomen kansantaloudelle.

Osaamisen arviointi

ARVIOINNIN KOHDE	ARVIOINTIKRITEERIT		
	Tyydyttävä T1	Hyvä H2	Kiitettävä K3
	Opiskelija		
Oman osaamisen arvioiminen ja tunnistaminen	arvioi osaamistaan ja selvittää vahvuuksiaan oman alansa toimintaan liittyen, mutta tarvitsee ajoittain ohjausta	arvioi monipuolisesti omaa osaamistaan ja vahvuuksiaan oman alansa toimintaan liittyen	arvioi monipuolisesti ja perustellen omaa osaamistaan ja vahvuuksiaan oman alansa toimintaan liittyen
Oman liikeidean ja sen kehittämismahdollisuuksien ideointi	selvittää ja ideoi yritystoimintaansa liittyviä mahdollisuuksia, yritysmuotoja, keskeisiä palveluja tai tuotteita, mutta tarvitsee ajoittain ohjausta	selvittää ja ideoi yritystoimintaansa liittyviä mahdollisuuksia, yritysmuotoja, keskeisiä palveluja tai tuotteita	selvittää monipuolisesti ja itsenäisesti yritystoimintaansa liittyviä mahdollisuuksia, yritysmuotoja, keskeisiä palveluja tai tuotteita
		kehittää liikeideaa	kehittää ja perustelee liikeidean
Yrittäjäksi ryhtymisen mahdollisuuksien arvioiminen	hankkii tietoa, millä toimenpiteillä ja tukipalveluilla oma yritys voidaan perustaa, mutta tarvitsee ajoittain ohjausta	selvittää monipuolisesti, mitä toimenpiteitä oman yrityksen perustamisessa tarvitaan ja mitä tukipalveluita on käytettävissä	selvittää monipuolisesti ja perustellen, mitä toimenpiteitä oman yrityksen perustamisessa tarvitaan ja mitä tukipalveluita on

			käytettävissä
Omien ammatillisten verkostojen selvittäminen	selvittää oman alansa yhteistyökumppanit ja ammatilliset verkostot ja kuvaa yhteistyön mahdollisuuksia eri tahojen kanssa	selvittää kattavasti oman alansa yhteistyökumppanit ja ammatilliset verkostot ja arvioi yhteistyön mahdollisuuksia eri tahojen kanssa	selvittää monipuolisesti ja itsenäisesti oman alansa yhteistyökumppanit ja ammatilliset verkostot ja arvioi kriittisesti yhteistyön mahdollisuuksia eri tahojen kanssa
Liiketoiminnan periaatteiden selvittäminen	selvittää oman liikeidean pohjalta rahoituslähteet, tuotot ja kustannukset, mutta tarvitsee ajoittain ohjausta	selvittää oman liikeidean pohjalta rahoituslähteet, tuotot ja kustannukset	selvittää kattavasti ja perustellen oman liikeidean pohjalta rahoituslähteet, tuotot ja kustannukset
Oman alan yritystoiminnan merkityksen selvittäminen	selvittää yritystoiminnan riskit ja merkityksen omaan elämäänsä sekä elinkeinoelämän kannalta, mutta tarvitsee ajoittain ohjausta.	selvittää monipuolisesti yritystoiminnan riskit ja merkityksen omaan elämäänsä sekä elinkeinoelämän kannalta.	selvittää yritystoiminnan riskit ja merkityksen omaan elämäänsä sekä
			perustelee oman alan yritystoiminnan merkityksen elinkeinoelämässä ja ennakoii oman alan tulevia kehitysnäkymiä.

Lukion opetussuunnitelman perusteissa ei ole kurssia, joka vastaisi tavoitteiltaan *Yrittävyys ja yritystoiminta* -osa-alueen pakollisia osaamistavoitteita.

YHTEISET TUTKINNON OSAT

OSA-ALUEEN OPETUKSEN TOTEUTTAMINEN, OPPIMISEN SEURANTAKOHEET JA OSAAMISEN ARVIONTI

Tutkinnon osan nimi: 3.3 Yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittava osaaminen

Osa-alue ja laajuus (osp): 3.3.3 Yrittäjyys ja yritystoiminta, 1 osp, pakollinen osa-alue

Oppimisympäristö: Oppilaitos / verkkoympäristö

Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista:

- lukio-opintojensa perusteella: lukion opetussuunnitelman perusteissa ei ole kurssia, joka vastaisi tavoitteiltaan *Yrittäjyys ja yritystoiminta* -osa-alueen pakollisia osaamistavoitteita.
- aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella.

Osaamistavoitteet	Opiskeltava sisältö ja toteutus	Oppimisen seurantakoheet
- osaa arvioida ja tunnistaa oman osaamisensa ja omat vahvuutensa - osaa ideoida omaa liikeideaa ja sen kehittämismahdollisuuksia - osaa arvioida mahdollisuuksiaan ryhtyä yrittäjäksi - osaa selvittää <i>omia ammatillisia</i> verkostojaan - osaa tunnistaa kannattavan liiketoiminnan periaatteet - osaa arvioida oman yrittäjyyden ja yritystoiminnan merkitystä omalle hyvinvoinnilleen ja Suomen kansantaloudelle.	Osa-alueen opinnot toteutetaan ensimmäisen opiskeluvuoden aikana. Sisältöalueet: - omat vahvuudet ja heikkoudet yrittäjänä - oman ammattialan yritystoiminta - yrityksen perustamistoimenpiteet - liikeidea - yritystoiminnan riskit. Opiskelu toteutetaan lähiopetuksena, verkko-opetuksena tai monimuoto-opetuksena.	Opiskelija 1. Arvioi omaa osaamistaan oman ammattialallaan ja osaa tunnistaa omat vahvuutensa yritystoiminnan näkökulmasta. 2. Kehittelee ja arvioi oman ammattialansa yritystoiminnan mahdollisuuksia 3. Selvittää yrityksen perustamisprosessin. 4. Selvittää oman ammattialansa yritystoiminnan yhteistyö- ja verkostoitumismahdollisuuksia. 5. Hahmottelee liikeidean, tulos- ja rahoitussuunnitelman. 6. Selvittää yritystoiminnan riskit. Em. seurannassa käytetään erilaisia menetelmiä ja tapoja.
Osaamisen arviointi: - kirjallinen tai suullinen koe ja/tai harjoitustehtävät.		

3.3.3.1 Yritystoiminnan suunnittelu

Osaamistavoitteet, 2 osp

Opiskelija

- osaa kartoittaa *oman alan* yritystoiminnan kehittämistarpeita
- osaa selvittää oman liiketoiminnan tuloksellisuuden ja oman työpanoksen vaikutuksen siihen toteuttamalla pienen projektin
- osaa tehdä kehittämis ehdotuksia uusista toimintatavoista ja muuttaa omaa toimintaansa
- osaa suunnitella omaa toimintaansa ja ajankäyttöään.

Osaamisen arviointi

ARVIOINNIN KOHDE	ARVIOINTIKRITEERIT		
	Tyydyttävä T1	Hyvä H2	Kiitettävä K3
	Opiskelija		
Alan yritystoiminnan kehittämistarpeiden kartoittaminen	kartoittaa asiakkaiden tarpeiden, kilpailun ja toimintaympäristön muutoksia, mutta tarvitsee ajoittain ohjausta	kartoittaa monipuolisesti asiakkaiden tarpeiden, kilpailun ja toimintaympäristön muutoksia	kartoittaa itsenäisesti ja monipuolisesti asiakkaiden tarpeiden, kilpailun ja toimintaympäristön muutoksia
			ennakoi tulevia kehitysnäkymiä
Liiketoiminnan tuloksellisuuden selvittäminen	selvittää liikeideansa pohjalta, pienimuotoisessa projektissa, tuotot ja kustannukset sekä oman työpanoksensa vaikutuksen, mutta tarvitsee ajoittain ohjausta	selvittää liikeideansa pohjalta, pienimuotoisessa projektissa, tuotot ja kustannukset sekä oman työpanoksensa vaikutuksen	selvittää monipuolisesti liikeideansa pohjalta, pienimuotoisessa projektissa, tuotot ja kustannukset sekä oman työpanoksensa vaikutuksen sekä perustelee toimintansa
Uusien toimintatapojen kehittäminen	tekee kehittämis ehdotuksia uusista toimintatavoista ja muuttaa omaa toimintaansa, mutta tarvitsee ajoittain ohjausta	tekee perusteltuja kehittämis ehdotuksia uusista toimintatavoista ja muuttaa omaa toimintaansa	ennakoi tulevia kehitysnäkymiä ja tekee perusteltuja kehittämis ehdotuksia uusista toimintatavoista sekä muuttaa omaa toimintaansa

Oman toiminnan ja ajankäytön suunnitleminen	suunnittelee tehtävänsä ja niihin tarvittavan työajan pääosin itsenäisesti.	suunnittelee tehtävänsä ja niihin tarvittavan työajan itsenäisesti	suunnittelee tehtävänsä ja niihin tarvittavan työajan itsenäisesti ottaen huomioon tulevat työvaiheet
		reagoi muutostarpeisiin.	reagoi muutostarpeisiin ja tekee työhönsä liittyviä kehittämis ehdotuksia.

Lukion opetussuunnitelman perusteissa ei ole kurssia, joka vastaisi tavoitteiltaan *Yritystoiminnan suunnittelu*-osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita.

YHTEISET TUTKINNON OSAT/ OSA-ALUEEN OPETUKSEN TOTEUTTAMINEN JA OPPIMISEN SEURANTAKOhteet

Tutkinnon osan nimi: 3.3 Yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittava osaaminen

Osa-alue ja laajuus (osp): 3.3.3.1 Yritystoiminnan suunnittelu, 2 osp, valinnainen tai vapaasti valittava osa-alue

Oppimisympäristö: Oppilaitos / verkkoympäristö

Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista:

- lukio-opintojensa perusteella: lukion opetussuunnitelman perusteissa ei ole kurssia, joka vastaisi tavoitteiltaan *Yritystoiminnan suunnittelu*-osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita.
- aiempien opintojensa perusteella.

Osaamistavoitteet	Opiskeltava sisältö ja toteutus	Oppimisen seurantakohteet
- osaa kartoittaa <i>oman alan</i> yritystoiminnan kehittämistarpeita - osaa selvittää oman liiketoiminnan tuloksellisuuden ja oman työpanoksen vaikutuksen siihen toteuttamalla pienen projektin - osaa tehdä kehittämisehdotuksia uusista toimintatavoista ja muuttaa omaa toimintaansa - osaa suunnitella omaa toimintaansa ja ajankäyttöään.	Osa-alueen opinnot toteutetaan toisen opiskeluvuoden aikana. Sisältöalueet: - liikeidean suunnittelu omalle alalle - rahoitussuunnitelma - tulossuunnitelma - liiketoimintasuunnitelma - työsuunnitelman laatiminen. Opiskelu toteutetaan lähiopetuksena, verkko-opetuksena tai monimuoto-opetuksena.	Opiskelija - Selvittää oman alan yritystoiminnan kehittämistarpeita ja -mahdollisuuksia - Selvittää liiketoiminnan tuloksellisuutta ja mahdollisuuksia - Ideoi uusia toimintatapoja omalle alalle - Suunnittelee omaa toimintaa ja ajankäyttöä Em. seurannassa käytetään erilaisia menetelmiä ja tapoja.
Osaamisen arviointi: kirjallinen tai suullinen koe ja/tai harjoitustehtävät.		

Pakolliset osaamistavoitteet, 2 osp**Opiskelija**

- osaa laatia itselleen terveellisiä elämäntapoja, työkykyä ja liikuntaa edistävän suunnitelman ja toimia sen mukaisesti osaa edistää ja ylläpitää opiskelu-, toiminta- ja työkykyään
- osaa ottaa huomioon ravitsemuksen merkityksen terveydelle sekä tupakoinnin ja päihteiden haitta- vaikutukset
- osaa kuvata mielenterveyden, seksuaaliterveyden ja ihmissuhteiden merkityksen ihmisen hyvinvoinnille
- osaa edistää oppilaitosyhteisön hyvinvointia
- osaa kehittää toimintatapojaan ja toimintaympäristönsä turvallisuutta ja terveellisyyttä
- osaa toimia turvallisesti ja ergonomisesti, ehkäistä tapaturmia, toimia ensiaputilanteissa sekä hakea apua.

Osaamisen arviointi

ARVIOINNIN KOHDE	ARVIOINTIKRITEERIT		
	Tyydyttävä T1	Hyvä H2	Kiitettävä K3
	Opiskelija		
Terveellisiä elämäntapoja, työkykyä ja liikuntaa edistävän suunnitelman laatiminen ja sen toteuttaminen	ottaa suunnitelmassaan huomioon liikunnan, terveellisen ravinnon, levon, unen, virkistykseen, ihmissuhteiden ja terveyden väliset yhteydet omien liikuntatottumusten sekä oman opiskelu- ja työkyvyn ylläpitämisessä	ottaa suunnitelmassaan huomioon liikunnan, terveellisen ravinnon, levon, unen, virkistykseen, ihmissuhteiden ja terveyden väliset yhteydet omien liikuntatottumusten sekä oman opiskelu- ja työkyvyn ylläpitämisessä	ottaa suunnitelmassaan monipuolisesti huomioon liikunnan, terveellisen ravinnon, levon, unen, virkistykseen, ihmissuhteiden ja terveyden väliset yhteydet omien liikuntatottumusten sekä oman opiskelu- ja työkyvyn ylläpitämisessä

Ravitsemuksen merkityksen sekä tupakoinnin ja päihteiden haittavaikutusten huomioon ottaminen	hakee tietoja tavallisimmista terveyshaittoista sekä tavallisimmista terveyttä ja opiskelu- ja työkykyä kuormittavista tekijöistä	hakee tietoja terveyshaittoista sekä terveyttä ja opiskelu- ja työkykyä kuormittavista tekijöistä	hakee monipuolista tietoa terveyshaittoista sekä terveyttä ja opiskelu- ja työkykyä kuormittavista tekijöistä
	hakee tietoa ravitsemuksesta ja sen merkityksestä ihmisen terveydelle	hakee tietoa terveellisestä ravitsemuksesta ja sen merkityksestä ihmisen terveydelle	hakee monipuolista tietoa terveellisestä ravitsemuksesta ja sen merkityksestä ihmisen terveydelle ja vertailee ruoka-aineiden ja -tuotteiden sisältöjä

	ottaa tiedot huomioon suunnitelmassaan, mutta tarvitsee ajoittain ohjausta terveyttä edistävän tiedon hankinnassa	ottaa tiedot huomioon suunnitelmassaan	ottaa tiedot kriittisesti huomioon suunnitelmassaan
Suunnitelman toteuttaminen	sitoutuu suunnitelmaan ja toteuttaa sitä, arvioi säännöllisesti suunnitelmaansa ja omaa toimintaansa, tekee suunnitelmaan päivityksiä, mutta tarvitsee siinä ajoittain ohjausta	sitoutuu suunnitelmaan ja toteuttaa sitä, arvioi säännöllisesti suunnitelmaansa ja omaa toimintaansa, hyödyntää arvioinnissa muilta saamaansa palautetta, tekee suunnitelmaan päivityksiä ja arvioi omaa kehittymistään	sitoutuu suunnitelmaan ja toteuttaa sitä, arvioi säännöllisesti ja kriittisesti suunnitelmaansa ja omaa toimintaansa, hyödyntää arvioinnissa muilta saamaansa palautetta, tekee suunnitelmaan päivityksiä ja arvioi omaa kehittymistään
Opiskelu-, toiminta- ja työkyvyn edistäminen ja ylläpitäminen liikunnan avulla	käyttää liikunnan harrastamiseen tarvittavia motorisia perustaitoja	käyttää ja soveltaa liikunnan harrastamiseen tarvittavia motorisia perustaitoja monipuolisesti	käyttää liikunnan harrastamiseen tarvittavia motorisia perustaitoja ja liikunnan lajitaitoja monipuolisesti
	pitää yllä fyysistä toimintakykyään ja osallistuu liikuntatilanteisiin annettujen ohjeiden mukaan ja noudattaa reilun pelin periaatteita	pitää yllä fyysistä toimintakykyään ja osallistuu liikuntatilanteisiin aktiivisesti reilun pelin periaatteita noudattaen	seuraa, arvioi ja pitää yllä fyysistä toimintakykyään sekä osallistuu liikuntatilanteisiin aktiivisesti edistään reilun pelin periaatteita
	noudattaa turvallisuutta liikunnassa	toimii liikuntatilanteissa turvallisesti sekä itsenäisesti että ryhmässä	edistää toiminnallaan ryhmän turvallisuutta

Mielenterveyden, seksuaaliterveyden ja ihmissuhteiden merkityksen kuvaaminen	selvittää mielenterveyden, seksuaaliterveyden ja ihmissuhteiden merkitystä ihmisen hyvinvoinnille	selvittää mielenterveyden, seksuaaliterveyden ja ihmissuhteiden merkitystä ihmisen hyvinvoinnille	selvittää monipuolisesti mielenterveyden, seksuaaliterveyden ja ihmissuhteiden merkitystä ihmisen hyvinvoinnille
	tuo esille, minkälaisilla toimenpiteillä edellä mainittuja asioita voidaan edistää, mutta tarvitsee ajoittain ohjausta	tuo esille ja pohtii, minkälaisilla toimenpiteillä edellä mainittuja asioita voidaan edistää	arvioi, minkälaisilla toimenpiteillä edellä mainittuja asioita voidaan edistää

Oppilaitosyhteisön hyvinvoinnin ja osallisuuden edistäminen	toimii opiskelijaryhmän jäsenenä hyvinvointia edistävasti ja osallistuu opiskelijoille järjestettyihin liikunta- ja muihin tapahtumiin sekä tilaisuuksiin	toimii aktiivisesti opiskelijaryhmän jäsenenä hyvinvointia edistävasti sekä suunnittelee ja osallistuu opiskelijoiden järjestämiin liikunta- ja muihin tapahtumiin sekä tilaisuuksiin	toimii aktiivisesti opiskelijaryhmän jäsenenä sekä suunnittelee ja osallistuu opiskelijoiden järjestämiin liikunta- ja muihin tapahtumiin ja tilaisuuksiin hyvinvointia edistävasti
Terveyden, turvallisuuden ja työkyvyn huomioon ottaminen	toimii sovittujen terveyttä ja turvallisuutta edistävien toimintaohjeiden mukaisesti, mutta tarvitsee ajoittain ohjausta	toimii sovittujen terveyttä ja turvallisuutta edistävien toimintaohjeiden mukaisesti yhteistyössä muiden kanssa	toimii sovittujen terveyttä ja turvallisuutta edistävien toimintaohjeiden mukaisesti yhteistyössä muiden kanssa ja arvioi toimintatapojen kehittämistarpeita
Tapaturmien ehkäiseminen, ensiavun antaminen sekä ergonominen toimiminen	ennakoi mahdollisia tapaturmariskejä liikuntatilanteissa	ehkäisee toiminnallaan liikuntatapaturmien syntymistä	toimii huolellisesti ja ennaltaehkäisee liikuntatapaturmien syntymistä
	osaa hakea ja antaa ensiapua tavallisimmissa ensiapua vaativissa tilanteissa	osaa hakea ja antaa ensiapua	osaa hakea ja antaa ensiapua
	ottaa toiminnassaan huomioon oman ammatin kuormittavuustekijät ja toimii ergonomisesti.	ottaa toiminnassaan huomioon oman ammatin kuormittavuustekijät ja toimii ergonomisesti.	ottaa toiminnassaan huomioon oman ammatin kuormittavuustekijät ja työskentelee erilaisissa ympäristöissä ergonomisesti.

Osaamisen tunnustamisessa lukion kurssit *Taitoa ja kuntoa* (LI1) tai *Liikuntaa yhdessä ja erikseen* (LI2) ja *Terveyden perusteet* (TE1) vastaavat tavoitteiltaan *Työkyvyn ylläpitäminen, liikunta ja terveystieto* -osa-alueen pakollisia osaamistavoitteita.

Valinnaiset osaamistavoitteet, 3 osp

Opiskelija

- osaa kuvata väestön terveyseroja ja tavallisimpien kansansairauksien riskitekijöitä ja niiden ennalta- ehkäisyä
- osaa arvioida fyysiseen, sosiaaliseen ja psyykkiseen toimintakykyyn vaikuttavia tekijöitä omassa elämäntavassaan ja toimintaympäristössään
- osaa tarvittaessa käyttää sosiaali- ja terveydenhuoltopalveluja
- osaa hyödyntää terveystietoa
- osaa edistää ryhmän jäsenenä ryhmän toimintaa ja osallistua työ- ja opiskelukyvyn sekä hyvinvoin- nin edistämiseen.

Osaamisen arviointi

ARVIOINNIN KOHDE	ARVIOINTIKRITEERIT		
	Tyydyttävä T1	Hyvä H2	Kiitettävä K3
	Opiskelija		
Väestön terveyserojen ja tavallisimpien kansansairauksien riskitekijöiden huomioon ottaminen	hakee tietoa tavallisimmista terveyshaitoista, toimintakykyä kuormittavista tekijöistä ja kansansairauksista, mutta tarvitsee ajoittain ohjausta	hakee tietoa terveyshaitoista, toimintakykyä kuormittavista tekijöistä ja kansansairauksista	hakee monipuolisesti tietoa terveyshaitoista, toimintakykyä kuormittavista tekijöistä ja kansansairauksista
			arvioi kriittisesti saamaansa tietoa
Fyysiseen, sosiaaliseen ja psyykkiseen toimintakykyyn vaikuttavien tekijöiden huomioon ottaminen	hakee tietoa fyysiseen, sosiaaliseen ja psyykkiseen toimintakykyyn vaikuttavista tekijöistä	hakee monipuolista tietoa fyysiseen, sosiaaliseen ja psyykkiseen toimintakykyyn vaikuttavista tekijöistä	hakee monipuolista tietoa fyysiseen, sosiaaliseen ja psyykkiseen toimintakykyyn vaikuttavista tekijöistä
	perustelee tiedolla liikunta- ja hyvinvointisuunnitelmansa ratkaisuja	arvioi tiedon merkitystä ja perustelee liikunta- ja hyvinvointisuunnitelmansa ratkaisuja	arvioi kriittisesti tiedon merkitystä ja perustelee liikunta- ja hyvinvointisuunnitelmansa ratkaisuja
	tarvitsee ajoittain ohjausta suunnitelman toteuttamisessa	toimii suunnitelmansa mukaisesti	toteuttaa suunnitelmaansa johdonmukaisesti

144

Tiedon hakeminen sosiaali- ja terveydenhuoltopalveluista	hakee tarvittaessa tietoa sosiaali- ja terveydenhuoltopalveluista, mutta tarvitsee ajoittain ohjausta sopivan palvelun löytämisessä	hakee tietoa sosiaali- ja terveydenhuoltopalvelujen tarjonnasta luotettavista tietolähteistä	hakee itsenäisesti tietoa sosiaali- ja terveydenhuoltopalvelujen tarjonnasta luotettavista tietolähteistä
--	---	--	---

			ohjaa muita opiskelijoita hankkimaan tietoa palveluista
Terveysliikunnan hyödyntäminen	hyödyntää omassa toiminnassaan yleisimpiä kunto- ja terveysliikuntamuotoja, mutta tarvitsee ajoittain yksilöllistä ohjausta	hyödyntää omassa toiminnassaan erilaisia kunto- ja terveysliikuntamuotoja ja seuraa omaa edistymistään	hyödyntää omassa toiminnassaan suunnitelmallisesti erilaisia kunto- ja terveysliikuntamuotoja ja seuraa kriittisesti omaa edistymistään ja muuttaa tarvittaessa suunnitelmaansa
Ryhmän toiminnan ja hyvinvoinnin edistäminen	osallistuu aktiivisesti ryhmän jäsenenä liikunta- tai muuhun tapahtumaan.	osallistuu aktiivisesti ryhmän jäsenenä liikunta- tai muuhun tapahtumaan ja kannustaa myös muita osallistumaan.	osallistuu aktiivisesti liikunta- ja muihin tapahtumiin
			ottaa osallistuessaan huomioon muiden osallistujien erilaisuuden ja kiinnostuksen kohteet.

Osaamisen tunnustamisessa lukion kurssit *Kuntoliikunta* (LI5) ja *Nuoret, terveys ja arkielämä* (TE2) vastaavat tavoitteiltaan *Työkyvyn ylläpitäminen, liikunta ja terveystieto* -osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita.

YHTEISET TUTKINNON OSAT

OSA-ALUEEN OPETUKSEN TOTEUTTAMINEN, OPPIMISEN SEURANTAKOhteet JA OSAAMISEN ARVIONTI

Tutkinnon osan nimi: 3.3 Yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittava osaaminen

Osa-alue ja laajuus (osp): 3.3.4 Työkyvyn ylläpitäminen, liikunta ja terveystieto

Oppimisympäristö: Oppilaitos / verkkoympäristö

Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista:

- Lukio-opintojensa perusteella: *Taitoa ja kuntoa* (LI1) tai *Liikuntaa yhdessä ja erikseen* (LI2) ja *Terveystieteen perusteet* (TE1) vastaavat tavoitteiltaan *Työkyvyn ylläpitäminen, liikunta ja terveystieto* -osa-alueen pakollisia osaamistavoitteita
- aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella.

Osaamistavoitteet	Opiskeltava sisältö ja toteutus	Oppimisen seurantakohteet
- osaa laatia itselleen terveellisiä elämäntapoja, työkykyä ja liikuntaa edistävän suunnitelman ja toimia sen mukaisesti; osaa edistää ja ylläpitää opiskelu-, toiminta- ja työkykyään - osaa ottaa huomioon ravitsemuksen merkityksen terveydelle sekä tupakoinnin ja päihteiden haittavaikutukset - osaa kuvata mielenterveyden, seksuaaliterveyden ja ihmissuhteiden merkityksen ihmisen hyvinvoinnille - osaa edistää oppilaitosyhteisön hyvinvointia - osaa kehittää toimintatapojaan ja toimintaympäristönsä turvallisuutta ja terveellisyttä - osaa toimia turvallisesti ja ergonomisesti, ehkäistä tapaturmia, toimia ensiaputilanteissa sekä hakea apua.	Osa-alueen opinnot toteutetaan ensimmäisen opiskeluvuoden aikana. Sisältöalueet: - terveelliset elämäntavat - ravinto ja terveys - liikunta ja terveys - liikuntaa ja terveyttä ylläpitävän suunnitelman tekeminen ja toteuttaminen - vaikuteaineiden vaikutus terveyteen - mielenterveys, seksuaaliterveys ja ihmissuhteet - oppilaitosyhteisön hyvinvoinnin edistäminen - terveys, turvallisuus ja työkyky - ergonomia, liikuntatapaturmien ehkäisy ja ensiapu Opiskelu toteutetaan lähiopetuksena, verkko-opetuksena tai monimuoto-opetuksena.	Opiskelija 1. Osoittaa ymmärtävänsä monipuolisen liikunnan, terveellisen ravinnon, unen, virkistykseen, ihmissuhteiden ja terveyden väliset yhteydet omien liikuntatottumusten ja oman opiskelu- ja työkyvyn ylläpitämisessä. 2. Osaa hakea tietoa terveyshaitoista sekä terveyttä ja opiskelu- ja työkykyä kuormittavista tekijöistä kriittisesti. Osaa hakea monipuolista tietoa terveellisestä ravitsemuksesta ja sen merkityksestä ihmisen terveydelle ja vertailee ruoka-aineiden ja -tuotteiden sisältöjä. 3. Osaa selvittää mielenterveyden, seksuaaliterveyden ja ihmissuhteiden merkitystä ihmisen hyvinvoinnille. Pystyy arvioimaan minkälaisilla toimenpiteillä edellä mainittuja asioita voidaan edistää. 4. Toimii opiskelijaryhmän jäsenenä sekä suunnittelee ja

		osallistuu opiskelijoiden järjestämiin liikunta- ja muihin tapahtumiin ja tilaisuuksiin hyvinvointia edistävästi. 5. Osaa toimia sovittujen terveyttä ja turvallisuutta edistävien toimintaohjeiden mukaisesti yhteistyössä muiden kanssa ja arvioi toimintatapojen kehittämistarpeita. 6. Toimii huolellisesti ja osaa ennaltaehkäistä liikuntatapaturmien syntymistä. Osaa hakea ja antaa ensiapua Osaa ottaa toiminnassaan huomioon oman ammatin kuormittavuustekijät ja työskentelee erilaisissa ympäristöissä ergonomisesti. Edellä mainittujen seurannassa käytetään erilaisia menetelmiä ja tapoja.
Osaamisen arviointi: - Kirjallinen tai suullinen koe ja/tai suunnitelman tekeminen työkykyä ja liikuntaa edistävään toimintaan. - Liikuntataitojen ja fyysisen kunnon arviointi jatkuvalla seurannalla ja/tai liikuntatesteillä. - Osa-alue voidaan tunnustaa osaksi ammattiosaajan työkykypassia.		

3.3.4.1 Liikunta 2

Osaamistavoitteet, 2 osp

Opiskelija

- osaa hyödyntää terveysliikuntaa
- osaa arvioida fyysiseen, sosiaaliseen ja psyykkiseen toimintakykyyn vaikuttavia tekijöitä omassa elämäntavassaan ja toimintaympäristössään
- osaa edistää ryhmän jäsenenä ryhmän toimintaa ja osallistua työ- ja opiskelukyvyn sekä hyvinvoinnin edistämiseen
- tottuu monipuoliseen liikuntaan ja saa myönteisiä liikuntakokemuksia,
- ymmärtää monipuolisen liikunnan ja fyysisen kunnon kehittämisen periaatteet harjoittelussaan,
- toimii terveyttä, hyvinvointia ja turvallisuutta edistävästi,
- tutustuu mahdollisuuksien mukaan eri liikuntalajeihin.

Osaamisen arviointi

ARVIOINNIN KOHDE	ARVIOINTIKRITEERIT		
	Tyydyttävä T1	Hyvä H2	Kiitettävä K3
	Opiskelija		
Terveysliikunnan hyödyntäminen	- osaa tarvittaessa pyytää neuvoja terveysliikunnasta	- osaa hyödyntää terveysliikuntaa	- osaa hyödyntää terveysliikuntaa monipuolisesti
Fyysiseen, sosiaaliseen ja psyykkiseen toimintakykyyn vaikuttavien tekijöiden hyödyntäminen omassa elämässä ja toimintaympäristössä.	- ymmärtää liikunnan merkityksen fyysiseen, sosiaaliseen ja psyykkiseen toimintakykyyn	- hyödyntää liikuntaa fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen toimintakyvyn ylläpitämisessä	- hyödyntää liikuntaa monipuolisesti fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen toimintakyvyn ylläpitämisessä ja edistämisessä
Työ- ja opiskelukyvyn sekä hyvinvoinnin edistäminen ryhmässä	- ymmärtää ryhmässä työskentelyä	- osaa toimia ryhmässä	- omalla toiminnallaan edistää ryhmän toimintaa
Myönteisten kokemusten saaminen monipuolisesta liikunnasta.	- osallistuu liikuntatunteihin	- osallistuu aktiivisesti liikuntatunteihin	- osallistuu aktiivisesti ja myönteisesti liikuntatunteihin

Fyysisen kunnon kehittämisen periaatteiden ymmärtäminen harjoittelussa.	- ymmärtää harjoittelun merkityksen fyysiseen kuntoon	- tietää fyysisen kunnon ja harjoittelun vaikutukset	- hyödyntää harjoittelua fyysisen kunnon kehittämisessä
		- osallistuu tunneilla aktiivisesti fyysisen kunnon kehittämiseen	- kehittää tunneilla aktiivisesti fyysistä kuntoa
Terveiden, hyvinvoinnin ja turvallisuuden edistäminen liikunnassa.	- toimii sääntöjen ja ohjeiden mukaan	- tietää säännöt ja toimii niiden mukaisesti	- huomioi myös ryhmän jäsenet toiminnassaan
Eri liikuntalajeihin tutustuminen.	- osallistuu jonkin verran erilaisiin liikuntalajeihin	- osallistuu aktiivisesti tunnilla liikuntaan	- osallistuu aktiivisesti ja liikkuu monipuolisesti

Osaamisen tunnustamisessa lukion syventävät ja soveltavat kurssit, joiden nimissä mainitaan kuntoliikunta ja/tai maila- ja pallopelit, vastaavat tavoitteiltaan *Työkyvyn ylläpitäminen, liikunta ja terveystieto* -osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita.

YHTEISET TUTKINNON OSAT/ OSA-ALUEEN OPETUKSEN TOTEUTTAMINEN JA OPPIMISEN SEURANTAKOHEET

Tutkinnon osan nimi: 3.3.4 Työkyvyn ylläpitäminen, liikunta ja terveystieto

Osa-alue ja laajuus (osp): 3.3.4.1 Liikunta 2, 2 osp, valinnainen tai vapaasti valittava osa-alue

Oppimisympäristö: Oppilaitos ja lähialueet

Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista:

- Osaamisen tunnustamisessa lukion syventävät ja soveltavat kurssit, joiden nimissä mainitaan kuntoliikunta ja/tai maila- ja pallopelit, vastaavat tavoitteiltaan *Työkyvyn ylläpitäminen, liikunta ja terveystieto* -osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita.
- aiempien opintojensa perusteella.

Osaamistavoitteet	Opiskeltava sisältö ja toteutus	Oppimisen seurantakoheet
- osaa hyödyntää terveystietoa - osaa arvioida fyysiseen, sosiaaliseen ja psyykkiseen toimintakykyyn vaikuttavia tekijöitä omassa elämäntavassaan ja toimintaympäristössään - osaa edistää ryhmän jäsenenä ryhmän toimintaa ja osallistua työ- ja opiskelukyvyn sekä hyvinvoinnin edistämiseen - tottuu monipuoliseen liikuntaan ja saa myönteisiä liikuntakokemuksia, - ymmärtää liikunnan ja fyysisen kunnon kehittämisen periaatteet harjoittelussaan, - toimii terveyttä, hyvinvointia ja turvallisuutta edistävänä, - tutustuu mahdollisuuksien mukaan eri liikuntalajeihin.	Osa-alueen opinnot toteutetaan toisen opiskeluvuoden aikana. Sisältöalueet: - Fyysinen toimintakyvyn tukeminen ja vahvistaminen - Hyvinvoinnin edistäminen liikunnan avulla - Monipuolisten liikuntataitojen kehittäminen ja ylläpitäminen erilaisissa ympäristöissä - Turvallisuuden ja toimintakyvyn huomioiminen eri liikuntalajeissa Opiskelu toteutetaan lähiopetuksena ja monimuoto-opetuksena	Opiskelija - osaa hyödyntää terveystietoa - osaa arvioida fyysiseen, sosiaaliseen ja psyykkiseen toimintakykyyn vaikuttavia tekijöitä omassa elämäntavassaan ja toimintaympäristössään - osaa edistää ryhmän jäsenenä ryhmän toimintaa ja osallistua työ- ja opiskelukyvyn sekä hyvinvoinnin edistämiseen - tottuu monipuoliseen liikuntaan ja saa myönteisiä liikuntakokemuksia, - ymmärtää liikunnan ja fyysisen kunnon kehittämisen periaatteet harjoittelussaan - toimii terveyttä, hyvinvointia ja turvallisuutta edistävänä - tutustuu mahdollisuuksien mukaan uusiin liikuntalajeihin. Em. seurannassa käytetään erilaisia menetelmiä ja tapoja.
Osaamisen arviointi: - fyysisen kunnon mittaaminen - liikunnallisten taitojen testit/seuranta		

- toimii sovittujen ohjeiden mukaan

3.3.4.2 Liikunta 3

Osaamistavoitteet, 2 osp

Opiskelija

- ymmärtää liikunnan merkityksen toiminta- ja työkyvylle,
- ymmärtää monipuolisen kuntoliikunnan merkityksen ihmisen yleiselle hyvinvoinnille,
- oppii kunnon kohottamisen perusteita sekä perusliikunnassa että palloilulajeissa,
- liikkuu ja toimii vastuullisesti sekä itsenäisesti että ryhmässä
- ymmärtää liikunnan ja fyysisen kunnon kehittämisen periaatteet harjoittelussaan,
- saa iloa ja virkistystä eri liikuntalajien parissa,
- tutustuu mahdollisuuksien mukaan eri liikuntalajeihin.

Osaamisen arviointi

ARVIOINNIN KOHDE	ARVIOINTIKRITEERIT		
	Tyydyttävä T1	Hyvä H2	Kiitettävä K3
	Opiskelija		
Liikunnan merkitys toiminta- ja työkyvylle	- osaa pyytää neuvoa toiminta- ja työkyvyn ylläpitämiseen	- osaa hyödyntää liikuntaa toiminta- ja työkyvyn ylläpitämisessä	- osaa hyödyntää monipuolisesti liikuntaa toiminta- ja työkyvyn ylläpitämisessä
Monipuolisen kuntoliikunnan merkitys	- ymmärtää liikunnan merkityksen fyysiseen toimintakykyyn	- hyödyntää liikuntaa fyysisen toimintakyvyn ylläpitämisessä	- hyödyntää liikuntaa monipuolisesti fyysisen toimintakyvyn ylläpitämisessä ja edistämässä
Fyysisen kunnon kohottaminen	- yrittää kohottaa kuntoaan - osallistuu kevytkuormitteisesti liikuntaharjoituksiin	- kohottaa kuntoaan - osallistuu kohtuukuormitteisesti liikuntaharjoituksiin	- osaa kunnon kohottamiseen liittyviä monipuolisia harjoituksia - osallistuu raskaskuormitteisesti liikuntaharjoituksiin
Sosiaalisen hyvinvoinnin ja toimintakyvyn merkitys liikunnassa	- osallistuu liikuntatunteihin	- osallistuu aktiivisesti ja positiivisesti ryhmätoimintaan liikuntatunneilla	- osallistuu kannustavasti liikuntatunteihin kaikkien ryhmän

			jäsenten kanssa
Psyykkisen hyvinvoinnin merkitys liikunnassa	- ymmärtää liikunnan merkityksen psyykkiseen hyvinvointiin	- saa iloa ja virkistystä liikunnasta	- nauttii liikunnasta ja tuo omalla toiminnallaan iloa ja virkistystä myös muille
Eri liikuntalajeihin tutustuminen.	- osallistuu jonkin verran erilaisiin liikuntalajeihin	- osallistuu aktiivisesti tunnilla liikuntaan	- osallistuu aktiivisesti ja liikkuu monipuolisesti

Osaamisen tunnustamisessa lukion syventävät ja soveltavat kurssit, joiden nimissä mainitaan fyysisen kunnon kehittäminen ja/tai palloilu ja/tai ”virkisty liikunnasta”, vastaavat tavoitteiltaan *Työkyvyn ylläpitäminen, liikunta ja terveystieto* -osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita.

YHTEISET TUTKINNON OSAT/ OSA-ALUEEN OPETUKSEN TOTEUTTAMINEN JA OPPIMISEN SEURANTAKOhteet

Tutkinnon osan nimi: 3.3.4 Työkyvyn ylläpitäminen, liikunta ja terveystieto

Osa-alue ja laajuus (osp): 3.3.4.2 Liikunta 3, 2 osp, valinnainen tai vapaasti valittava osa-alue

Oppimisympäristö: Oppilaitos ja lähialueet

Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista:

- Osaamisen tunnustamisessa lukion syventävät ja soveltavat kurssit, joiden nimissä mainitaan fyysisen kunnon kehittäminen ja/tai palloilu ja/tai ”virkisty liikunnasta”, vastaavat tavoitteiltaan *Työkyvyn ylläpitäminen, liikunta ja terveystieto* -osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita.
- aiempien opintojensa perusteella.

Osaamistavoitteet	Opiskeltava sisältö ja toteutus	Oppimisen seurantakohteet
• ymmärtää liikunnan merkityksen toiminta- ja työkyvylle, • ymmärtää monipuolisen kuntoliikunnan merkityksen ihmisen yleiselle hyvinvoinnille, • oppii kunnon kohottamisen perusteita sekä perusliikunnassa että palloilulajeissa, • liikkuu ja toimii vastuullisesti sekä itsenäisesti että ryhmässä • ymmärtää liikunnan ja fyysisen kunnon kehittämisen periaatteet harjoittelussaan, • saa iloa ja virkistystä eri liikuntalajien parissa, • tutustuu mahdollisuuksien mukaan eri liikuntalajeihin.	Osa-alueen opinnot toteutetaan toisen opiskeluvuoden aikana. Sisältöalueet: - Fyysisen kunnon kehittäminen työ- ja toimintakyvyn vahvistamisessa - Psykkisen hyvinvoinnin edistäminen liikunnan avulla - Monipuolisten liikuntataitojen kehittäminen ja ylläpitäminen erilaisissa ympäristöissä - Turvallisuuden huomioiminen eri liikuntatilanteissa Opiskelu toteutetaan lähiopetuksena ja monimuoto-opetuksena	Opiskelija 1. osaa hyödyntää liikuntaa työkykyä ylläpitävässä toiminnassa 2. osaa arvioida fyysiseen, sosiaaliseen ja psyykkiseen toimintakykyyn vaikuttavia tekijöitä omassa elämässään 3. tietää perusliikunnan ja palloilulajien merkityksen oman kunnon kehittämisessä 4. kantaa vastuuta itsenäisessä liikunnassa ja ryhmäliikunnassa 5. ymmärtää kestävyys- ja lihaskuntoharjoittelun periaatteet 6. löytää itselle mieluisan tavan liikkua 7. osallistuu mahdollisuuksien mukaan uusiin liikuntalajeihin. Em. seurannassa käytetään erilaisia menetelmiä ja tapoja.

Osaamisen arviointi:

- fyysisen kunnon mittaaminen
- liikunnallisten taitojen testit/seuranta
- toimii sovittujen ohjeiden mukaan

3.3.4.2 Liikunta 4

Osaamistavoitteet, 1 osp

- edistää liikunnan avulla terveellistä ja aktiivista elämäntapaa,
- parantaa liikuntataitojaan,
- pitää yllä fyysistä toimintakykyään perusliikunnan ja/tai palloilun avulla
- liikkuu ja toimii vastuullisesti sekä itsenäisesti että ryhmässä

Osaamisen arviointi

ARVIOINNIN KOHDE	ARVIOINTIKRITEERIT		
	Tyydyttävä T1	Hyvä H2	Kiitettävä K3
	Opiskelija		
Terveellisen ja aktiivisen elämäntavan edistäminen liikunnan avulla	- ymmärtää terveellisen ja aktiivisen elämäntavan ja liikunnan yhteyden	- osaa hyödyntää liikuntaa hyvinvointinsa edistämässä	- osaa hyödyntää monipuolisesti liikuntaa hyvinvointinsa edistämässä
Liikuntataitojen parantaminen	- pyrkii parantamaan liikuntataitojaan	- parantaa liikuntataitojaan	- Edistyy liikuntataidoissaan
Fyysisen toimintakyvyn ylläpitäminen perusliikunnan ja/tai palloilun avulla	- pyrkii ylläpitämään liikunnallista toimintakykyä	- omaa ko. liikuntalajien perustaidot ja kykenee taitojensa ja fyysisten ominaisuuksiensa puolesta osallistumaan aktiivisesti eri liikuntasuorituksiin	- ymmärtää liikunnan merkityksen fyysiselle, psyykkiselle ja sosiaaliselle hyvinvoinnille; hallitsee ko. liikuntalajien perustaidot
Vastuullinen liikkuminen ja toimiminen sekä itsenäisesti että ryhmässä	- osallistuu liikuntatunteihin	- osallistuu liikuntatunteihin huomioiden muut	- osallistuu aktiivisesti ja myönteisesti liikuntatunteihin ja osaa liikkua itsenäisesti ja vastuullisesti huomioiden muut

Osaamisen tunnustamisessa lukion syventävät ja soveltavat kurssit, joiden nimissä mainitaan fyysisen kunnon kehittäminen ja/tai perusliikunta ja/tai maila- ja pallopelit, vastaavat tavoitteiltaan Työkyvyn ylläpitäminen, liikunta ja terveystieto -osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita.

YHTEISET TUTKINNON OSAT/ OSA-ALUEEN OPETUKSEN TOTEUTTAMINEN JA OPPIMISEN SEURANTAKOhteet

Tutkinnon osan nimi: 3.3.4 Työkyvyn ylläpitäminen, liikunta ja terveystieto

Osa-alue ja laajuus (osp): 3.3.4.3 Liikunta 4, 1 osp, valinnainen tai vapaasti valittava osa-alue

Oppimisympäristö: Oppilaitos ja lähialueet

Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista:

- Osaamisen tunnustamisessa lukion syventävät ja soveltavat kurssit, joiden nimissä mainitaan fyysisen kunnon kehittäminen ja/tai perusliikunta ja/tai maila- ja pallopelit, vastaavat tavoitteiltaan *Työkyvyn ylläpitäminen, liikunta ja terveystieto* -osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita.
- aiempien opintojensa perusteella.

Osaamistavoitteet	Opiskeltava sisältö ja toteutus	Oppimisen seurantakohteet
• edistää liikunnan avulla terveellistä ja aktiivista elämäntapaa, • parantaa liikuntataitojaan, • pitää yllä fyysistä toimintakykyään perusliikunnan ja/tai palloilun avulla • liikkuu ja toimii vastuullisesti sekä itsenäisesti että ryhmässä	Osa-alueen opinnot toteutetaan toisen opiskeluvuoden aikana. Sisältöalueet: - Fyysinen toimintakyvyn tukeminen ja vahvistaminen perusliikunnan ja palloilulajien avulla - Hyvinvoinnin edistäminen liikunnan avulla - Monipuolisten liikuntataitojen kehittäminen ja ylläpitäminen erilaisissa ympäristöissä - Turvallisuuden ja toimintakyvyn huomioiminen perusliikunnassa ja palloilulajeissa Opiskelu toteutetaan lähiopetuksena ja monimuoto-opetuksena	Opiskelija 1. osaa hyödyntää eri liikuntalajeja terveellisessä ja aktiivisessa elämäntavassa 2. pyrkii parantamaan liikuntataitojaan 3. liikkuu hyödyntäen perusliikuntaa ja/tai palloilulajeja 4. Osaa toimia itsenäisesti ja huomioida ryhmän jäsenet. Em. seurannassa käytetään erilaisia menetelmiä ja tapoja.

Osaamisen arviointi:

- liikunnallisten taitojen seuranta ja/tai testit
- toimii sovittujen ohjeiden mukaan

3.3.4.4 Terveystieto 2

Osaamistavoitteet, 2 osp

Opiskelija

- osoittaa halua ja kykyä ylläpitää ja edistää terveyttä,
- ymmärtää toimintakykyyn vaikuttavia tekijöitä omassa elämäntavassaan ja elinympäristössään,
- ymmärtää liikunnan ja kehonhuollon väliset yhteydet terveyteen
- tunnistaa ammattinsa keskeiset kuormitustekijät ja osaa kehittää työskentelytapojaan ja toimintaympäristönsä turvallisuutta ja terveellisyyttä yhteistyössä muiden kanssa,
- osaa rakentaa itselleen sellaisia kunto-ohjelmia, joiden avulla elimistö kehittyy sopusuhteisesti,
- tunnistaa omaan jaksamiseen vaikuttavia tekijöitä ja osaa toimia jaksamista edistävällä tavalla,
- tekee itselleen kestävästä kehityksestä edistäviä terveysohjelmia

Osaamisen arviointi

ARVIOINNIN KOHDE	ARVIOINTIKRITEERIT		
	Tyydyttävä T1	Hyvä H2	Kiitettävä K3
	Opiskelija		
Terveyden ylläpito ja edistäminen	- pyytää terveyteen liittyviä ohjeita	- osaa hyödyntää terveyttä ylläpitävää tietoa	- ylläpitää ja osaa edistää omaa ja muiden terveyttä
Toimintakykyyn vaikuttavat tekijät	- ymmärtää toimintakykyyn vaikuttavia tekijöitä	- hyödyntää toimintakykyyn vaikuttavia tekijöitä	- hyödyntää monipuolisesti toimintakykyyn vaikuttavia tekijöitä
Liikunnan ja kehonhuollon väliset yhteydet terveyteen	- ymmärtää liikunnan ja kehonhuollon vaikutukset terveyteen - osallistuu erilaisiin harjoituksiin	- edistää terveyttään liikunnan ja kehonhuollon avulla - osallistuu myönteisesti erilaisiin harjoituksiin	- osaa monipuolisesti hyödyntää terveyttä edistäviä harjoitteita - osallistuu aktiivisesti erilaisiin harjoituksiin
Ergonomia	- ymmärtää ergonomian merkityksen	- hyödyntää ergonomia	- osaa toteuttaa ergonomiaa omassa toiminnassa monipuolisesti
Kunto-ohjelmien suunnittelu ja toteutus	- tekee ja toteuttaa ohjatusti kunto-	- tekee ja toteuttaa erilaisia kunto-ohjelmia	- osaa tehdä ja toteuttaa itsenäisesti

	ohjelmia		erilaisia kunto-ohjelmia
Jaksamisen edistäminen	- ymmärtää jaksamiseen liittyviä asioita	- osaa toimia omaa jaksamista edistävasti	- toimii jaksamista edistävasti ryhmässä
Kestävää kehitystä edistävät terveysohjelmat	- tekee ohjatusti kestäväää kehitystä edistäviä terveysohjelmia	- tekee ja toteuttaa kestäväää kehitystä edistäviä terveysohjelmia	- osaa tehdä ja toteuttaa itsenäisesti kestäväää kehitystä edistäviä terveysohjelmia

Osaamisen tunnustamisessa lukion syventävät ja soveltavat kurssit, joiden nimissä mainitaan kuntosaliohjelmien suunnittelu ja/tai ergonomia, vastaavat tavoitteiltaan *Työkyvyn ylläpitäminen, liikunta ja terveystieto* -osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita.

YHTEISET TUTKINNON OSAT/ OSA-ALUEEN OPETUKSEN TOTEUTTAMINEN JA OPPIMISEN SEURANTAKOhteet

Tutkinnon osan nimi: 3.3.4 Työkyvyn ylläpitäminen, liikunta ja terveystieto

Osa-alue ja laajuus (osp): 3.3.4.4 Terveystieto 2, 2 osp, valinnainen tai vapaasti valittava osa-alue

Oppimisympäristö: Oppilaitos, lähialueet ja yhteistyötahot

Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista:

- Osaamisen tunnustamisessa lukion syventävät ja soveltavat kurssit, joiden nimissä mainitaan kuntosaliohjelmien suunnittelu ja/tai ergonomia, vastaavat tavoitteiltaan *Työkyvyn ylläpitäminen, liikunta ja terveystieto* -osa-alueen valinnaisia osaamistavoitteita.
- aiempien opintojensa perusteella.

Osaamistavoitteet	Opiskeltava sisältö ja toteutus	Oppimisen seurantakohteet
• osoittaa halua ja kykyä ylläpitää ja edistää terveyttä, • ymmärtää toimintakykyyn vaikuttavia tekijöitä omassa elämäntavassaan ja elinympäristössään, • ymmärtää liikunnan ja kehonhuollon väliset yhteydet terveyteen • tunnistaa ammatinsa keskeiset kuormitustekijät ja osaa kehittää työskentelytapojaan ja toimintaympäristönsä turvallisuutta ja terveellisyyttä yhteistyössä muiden kanssa, • osaa rakentaa itselleen sellaisia kunto-ohjelmia, joiden avulla elimistö kehittyy sopusuhteisesti, • tunnistaa omaan jaksamiseen vaikuttavia tekijöitä ja osaa toimia jaksamista edistävällä tavalla, • tekee itselleen kestäväää kehitystä edistäviä terveysohjelmia	Osa-alueen opinnot toteutetaan toisen opiskeluvuoden aikana. Sisältöalueet: - Kunto-ohjelmien tekeminen ja toteuttaminen - Elinikäistä terveellistä elämäntapaa vahvistavien ohjelmien tekeminen/toteuttaminen - Ergonomia ja turvallisuus Opiskelu toteutetaan lähiopetuksena ja monimuoto-opetuksena	Opiskelija 1. osaa ylläpitää ja edistää terveyttä 2. osaa hyödyntää toimintakykyyn vaikuttavia tekijöitä 3. osaa hyödyntää liikunnan ja terveellisuuden välisiä yhteyksiä 4. ymmärtää ergonomian merkityksen työskentelyssään 5. osaa tehdä kunto-ohjelmia 6. ymmärtää jaksamiseen vaikuttavia tekijöitä 7. osaa tehdä kestäväää kehitystä vahvistavia terveysohjelmia. Em. seurannassa käytetään erilaisia menetelmiä ja tapoja.
Osaamisen arviointi: - tuntiaktiivisuus - kunto-ohjelmat - kestäväää kehitystä edistävät ohjelmat		

TUTKINNON OSAN ARVIOINTISUUNNITELMA

Tutkinnon osa

3.4 Sosiaalinen ja kulttuurinen osaaminen, 7 osp

ARVIOINNIN KESKEISET ASIAT	Toteutus
1. Kuvaus osaamisen tunnustamisen toteuttamisesta	Ennen uuden tutkinnon osan tai sen osa-alueen aloittamista opettaja selvittää opiskelijoille sen tavoitteet ja osaamistavoitteet, jotta opiskelija saisi käsityksen siitä, onko tutkinnon osassa sellaista osaamista, jota hänellä jo on. Tämän perusteella opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista ja tunnustamista koko tutkinnon osasta, sen osa-alueesta tai osa-alueen osasta. Osaamisen tunnustamisesta ja tunnustamisesta vastaava opettaja tekee osaamisen tunnustamisen ja tunnustamisen. Hän haastattelee opiskelijaa olemassa olevan osaamisen selvittämiseksi. Tarvittaessa opiskelijalle annetaan mahdollisuus näyttää vaadittava osaaminen. Opettaja merkitsee osaamisen tunnustamisen arviointipäätöksen Wilmaan tai tutkinnon osan tai sen osa-alueen oppimisen seurantakohteisiin ja tekee osaamisen tunnustamispäätöksen. 3.4.1. Kulttuurien tuntemus, 2 osp, valinnainen osa-alue: Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista sekä pakollisiin että valinnaisiin osa-alueisiin: - lukio-opintojensa perusteella: lukion opetussuunnitelman perusteissa ei ole kurssia, joka vastaa tavoitteiltaan <i>Kulttuurien tuntemus</i> –osa-alueen osaamistavoitteita. - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella. 3.4.2. Taide ja kulttuuri, 2 osp, valinnainen osa-alue: Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista sekä pakollisiin että valinnaisiin osa-alueisiin: - lukio-opintojensa perusteella: kaksi seuraavista lukion kursseista <i>Minä, kuva ja kulttuuri</i>(KU1), <i>Ympäristö, paikka ja tila</i> (KU2), <i>Musiikki ja minä</i>(MU1), <i>Moniääninen Suomi</i> (MU2) vastaavat yhdessä tavoitteiltaan <i>Taide ja kulttuuri</i> –osa-alueen osaamistavoitteita. - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella. 3.4.3. Etiikka, 1 osp, valinnainen osa-alue: Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista sekä pakollisiin että valinnaisiin osa-alueisiin: - lukio-opintojensa perusteella: lukion kurssit <i>Johdatus filosofiseen ajatteluun</i> (FI1) ja jokin seuraavista kokonaisuuksista a) Uskonnon luonne ja merkitys (UE1), <i>Kirkko, Kulttuuri ja yhteiskunta</i> (UE2) ja <i>Ihmisen elämä ja etiikka</i> (UE3), tai b) <i>Ortodoksinen maailma</i> (UO1), <i>Uskonoppi ja etiikka</i> (UO2) ja <i>Raamattutieto</i> (UO3) tai c) <i>Hyvä elämä</i> (ET1), <i>Maailmankuva</i> (ET2) ja <i>Yksilö ja yhteisö</i> (ET3) vastaavat tavoitteiltaan Etiikka-osa-alueen osaamistavoitteita. - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella. 3.4.4. Psykologia, 2 osp, valinnainen osa-alue: Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista sekä pakollisiin että valinnaisiin osa-alueisiin: - lukio-opintojensa perusteella: lukion kurssi <i>Psyykkinen toiminta, oppiminen ja vuorovaikutus</i> (PS1) vastaa tavoitteiltaan yhden osaamispisteen (1 osp) laajuista osaa

ARVIOINNIN KESKEISET ASIAT	Toteutus
	<i>Psykologia</i> –osa-alueen tavoitteista. Jos opiskelija on suorittanut edellisen lisäksi <i>Ihmissen psyykkinen kehitys</i> (PS2), <i>Motivaatio, tunteet ja älykäs toiminta</i> (PS4) ja <i>Persoonallisuus ja mielenterveys</i> (PS5), ne yhdessä vastaavat tavoitteiltaan koko <i>Psykologia</i> –osa-alueen tavoitteita. - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella. 3.4.5. Ympäristöosaaminen, 2 osp, valinnainen osa-alue: Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista: - lukio-opintojensa perusteella: lukion kurssi <i>Ympäristöekologia</i> (BI3) vastaa tavoitteiltaan <i>Ympäristöosaaminen</i> –osa-alueen osaamistavoitteita 1 osaamispisteen verran. - aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella.
2. Oppimisen arviointi	Oppimisen arviointi on opiskelijan tukemista ja ohjaamista ammattitaitovaatimusten ja tavoitteiden saavuttamisessa (ohjaava ja kannustava arviointi), oppimisen etenemisen seuraamista sekä opiskelijan itsearviointitaidon kehittämistä. Tähän tutkinnon osaan kuuluvat alla mainitut osa-alueet, joista on laadittu erilliset oppimisen suunnitelmat. Valinnaiset osa-alueet: • Kulttuurien tuntemus, 2 osp • Taide ja kulttuuri, 2 osp • Etiikka, 1 osp • Psykologia, 2 osp • Ympäristöosaaminen, 2 osp Opettaja kirjaa oppimisen seurantakohteiden arviointipäätöksen tutkinnonosittain / osa-alueittain Wilmaan ennen opiskelijan osaamisen arviointia.
3. Työssäoppimisen /työpaikalla tapahtuvan opiskelun arviointi	Opiskelijalla on mahdollisuus opiskella tutkinnon osa, tutkinnon osan osa-alue tai osa-alueen osa työssäoppimisen yhteydessä, jos asiasta sovitaan erikseen tutkinnon osan osa-alueen opettajan tai opettajien ja opiskelijan kesken. Oppimisen tavoitteet/seurantakohteet käydään yhdessä läpi opiskelijan ja osa-alueen opettajan kanssa työssäoppimisesta sovittaessa. Työssäoppimista ohjaavaa opettajaa informoidaan asiasta. Osa-alueen opettaja on yhteydessä työssäoppimista ohjaavaan opettajaan ja opiskelijaan työssäoppimisjakson aikana ja varmistaa opiskelijan tavoitteiden mukaisen oppimisen. Oppimisen arviointipäätöksen tekee osa-alueen opettaja ja merkitsee sen Wilmaan.
4. Tutkinnon osan arvosanan muodostaminen	3.4.1. Kulttuurien tuntemus 3.4.2. Taide ja kulttuuri 3.4.3. Etiikka 3.4.4. Psykologia 3.4.5. Ympäristöosaaminen Osa-alueen opettaja päättää osa-alueen arvosanasta ja kirjaa osaamisen arvioinnin Wilmaan.

ARVIOINNIN KESKEISET ASIAT	Toteutus
	Kun kaikki tutkinnon osan osa-alueiden arvosanat on annettu, määritetään tutkinnon osan arvosana osaamispisteiden perusteella painottaen. Tutkinnon osan arvosanasta päättävät ne opettajat, jotka ovat antaneet osa-alueiden arvosanat. Osa-alueen arvosana dokumentoidaan Wilmaan.

3.4.1 Kulttuurien tuntemus

Osaamistavoitteet, 2 osp

Opiskelija

- osaa toimia tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden periaatteita noudattaen ja edistää omalta osaltaan tasa-arvoa ja kaikkien yhdenvertaista kohtelua
- osaa toimia, käyttäytyä ja pukeutua tilanteen mukaisesti ja työkuulttuurin edellyttämällä tavalla
- osaa tunnistaa eri kulttuurien peruspiirteitä ja kulttuurista monimuotoisuutta *omalla alallaan*
- osaa ottaa huomioon eri kulttuuriryhmien keskeiset traditiot ja niiden vaikutukset toimintaan *omalla alallaan*
- osaa välittää *oman alan* historiaa, perinteitä ja muuttuneita käytäntöjä sekä vertailla niitä muiden kulttuurien piirteisiin.

Osaamisen arviointi

ARVIOINNIN KOHDE	ARVIOINTIKRITEERIT		
	Tyydyttävä T1	Hyvä H2	Kiitettävä K3
	Opiskelija		
Tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden periaatteiden noudattaminen	kunnioittaa kulttuurista moninaisuutta ja ihmisoikeuksia sekä toimii oikeudenmukaisesti	edistää toiminnallaan yksilöiden ja ihmisryhmien kulttuuristen arvojen, uskomusten ja näkemysten vuorovaikutusta ja ymmärrystä	toimii kulttuurienvälisissä ristiriitatilanteissa eettisesti kestäväällä tavalla hyödyntämällä hankkimaansa tietoa ihmisryhmien erilaisista elämänmuodoista
Tehtävän mukaisen toimintakulttuurin toteuttaminen	tunnistaa työtehtävän edellyttämän pukeutumisen, käyttäytymisen ja toiminnan vaatimukset	ottaa pukeutumisessa, käyttäytymisessä ja toiminnassaan oma-aloitteisesti huomioon työpaikan toimintakulttuurin vaatimukset	kehittää päivittäisissä työtehtävissään työpaikan toimintakulttuurin edellyttämiä toimintatapoja ja -käytäntöjä
Kulttuurien peruspiirteiden ja monimuotoisuuden tunnistaminen	havaitsee arkipäivän elämään liittyviä kulttuurisia käytäntöjä ja huomaa niiden vaikutuksia toiminnassa	tunnistaa kulttuurisen monimuotoisuuden ja sen vaikutuksia toimintatapoihin	tunnistaa omaehtoisesti kulttuurista monimuotoisuutta ja toimii luontevasti ja aloitteellisesti kulttuurienvälisissä tilanteissa

Kulttuurien erityispiirteiden huomioon ottaminen	toimii työssään ohjattuna erilaisten kulttuuristen käytäntöjen edellyttämällä tavalla	ottaa huomioon työtehtävissään kulttuurisen monimuotoisuuden edellyttämät toimintatavat	ottaa omassa toiminnassaan huomioon kulttuurisen monimuotoisuuden ja kehittää sen pohjalta toimintaansa
Perinteiden ja käytäntöjen kehittäminen	havaitsee muutoksia oman alan käytännöissä ja tunnistaa erilaisia kulttuurisia ongelmanratkaisutapoja.	tunnistaa oman alan historiaa, lähestymistapoja ja käytäntöjä sekä vertailee niitä eri kulttuurien kesken.	kehittää oman alansa käytäntöjä ja lähestymistapoja perinteiden ja kulttuurivaikutteiden pohjalta.

Lukion opetussuunnitelman perusteissa ei ole kurssia, joka vastaa tavoitteiltaan *Kulttuurien tuntemus* -osa-alueen osaamistavoitteita.

YHTEISET TUTKINNON OSAT/ OSA-ALUEEN OPETUKSEN TOTEUTTAMINEN JA OPPIMISEN SEURANTAKOhteet

Tutkinnon osan nimi: 3.4 Sosiaalinen ja kulttuurinen osaaminen

Osa-alue ja laajuus (osp): 3.4.1 Kulttuurien tuntemus

Oppimisympäristö: Oppilaitos / verkkoympäristö

Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista:

- aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella.

Lukion opetussuunnitelman perusteissa ei ole kurssia, joka vastaa tavoitteiltaan *Kulttuurien tuntemus* -osa-alueen osaamistavoitteita.

Osaamistavoitteet	Opiskeltava sisältö ja toteutus	Oppimisen seurantakohteet
Opiskelija - osaa toimia tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden periaatteita noudattaen ja edistää omalta osaltaan tasa-arvoa ja kaikkien yhdenvertaista kohtelua - osaa toimia, käyttäytyä ja pukeutua tilanteen mukaisesti ja työkulttuurin edellyttämällä tavalla - osaa tunnistaa eri kulttuurien peruspiirteitä ja kulttuurista monimuotoisuutta <i>omalla alallaan</i> - osaa ottaa huomioon eri kulttuuriryhmien keskeiset traditiot ja niiden vaikutukset toimintaan <i>omalla alallaan</i> - osaa välittää <i>oman alan</i> historiaa, perinteitä ja muuttuneita käytäntöjä sekä vertailla niitä muiden kulttuurien piirteisiin.	Osa-alueen opinnot toteutetaan toisen opiskeluvuoden aikana. Sisältöalueet: - oman maan kulttuuripiirteiden tunteminen ja esitleminen - käyttäytyminen työtilanteissa monikulttuurisessa ympäristössä - oman ammattialan erityispiirteiden tunnistaminen muissa kulttuureissa Opiskelu toteutetaan lähiopetuksena, verkko-opetuksena tai monimuoto-opetuksena.	- Tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden periaatteiden noudattaminen - Tehtävän mukaisen toimintakulttuurin toteuttaminen - Kulttuurien peruspiirteiden ja monimuotoisuuden tunnistaminen - Kulttuurien erityispiirteiden huomioon ottaminen - Perinteiden ja käytäntöjen kehittäminen

- **Osaamisen arviointi:** kirjallinen tai suullinen koe ja/tai harjoitustehtävät.

3.4.2 Taide ja kulttuuri

Osaamistavoitteet, 2 osp

Opiskelija

- osaa tunnistaa taiteen ja kulttuurin eri ilmenemismuotoja ja hyödyntää niitä
- osaa tutkia, ilmaista ja tulkita kulttuurista todellisuutta (esimerkiksi musiikin, tanssin, teatterin, kirjallisuuden, median, kuvataiteen tai käsityön keinoin)
- osaa arvioida ja soveltaa monimuotoista suomalaista kulttuuriperintöä ja *oman alan* vakiintuneita käytäntöjä
- osaa noudattaa kulttuurisesti kestäväen kehityksen periaatteita ja ymmärtää valintojensa kulttuuriset vaikutukset
- osaa kehittää taiteelle ominaisten esittämisen tapojen ja materiaalien, oman ilmaisun, suunnitteluprosessien, palvelu- ja tuotemuotoilun ja estetiikan tuntemustaan *omalla alallaan* ja soveltaa hankkimaansa taiteen ja kulttuurin osaamistaan omassa työssään.

Osaamisen arviointi

ARVIOINNIN KOHDE	ARVIOINTIKRITEERIT		
	Tyydyttävä T1	Hyvä H2	Kiitettävä K3
	Opiskelija		
Taiteen ja kulttuurin tunnistaminen ja hyödyntäminen	osallistuu taide- ja kulttuuritapahtumiin	ylläpitää oppilaitoksen kulttuuria, ja sen esteettistä ilmettä sekä osallistuu jonkun tapahtuman järjestämiseen	uudistaa oppilaitoksen kulttuuria hyödyntämällä taiteen lähestymistapoja tai osallistumalla yhteisten tapahtumien järjestämiseen
Oma tuottaminen ja tulkitseminen	osallistuu ohjattuna ajatuksiaan ja kokemuksiaan esittävän teoksen toteuttamiseen ja tulkintaan	suunnittelee, toteuttaa ja arvioi ajatuksiaan, kokemuksiaan ja tutkimuksiaan esittävän teoksen	suunnittelee, kehittää, toteuttaa ja arvioi kokemuksiaan ja tutkimuksiaan esittävän teoksen
Kulttuuriperinnön soveltaminen	tunnistaa monimuotoista kulttuuriperintöä ja käyttää sitä omassa tuottamisessa ja toiminnassa	välittää eteenpäin kulttuuriperintöä hyödyntämällä sitä aktiivisesti omassa tuottamisessa ja toiminnassa	kehittää kulttuuriperintöä tuottamalla siihen omaan ideointiin ja arviointiin perustuvaa uutta sisältöä
Kestävän kehityksen periaatteiden noudattaminen	tunnistaa kestävän kehityksen osa-alueet ja perustaa omat ratkaisunsa elinkaariajattelulle	tiedostaa kestävän kehityksen periaatteet ja elinkaariajattelun vaatimukset sekä ottaa niitä aktiivisesti huomioon valintoja tehdessään	toimii johdonmukaisesti kestävän kehityksen periaatteiden ja elinkaariajattelun vaatimusten mukaisesti valintoja tehdessään
Suunnitteluprosessin toteuttaminen	suunnittelee, toteuttaa ja arvioi ohjattuna teoksen, tuotteen tai palvelun muotoilun prosessia.	suunnittelee, toteuttaa ja arvioi ja edelleen kehittää teoksen, tuotteen tai palvelun muotoilun prosessia.	kerää taustatietoa, suunnittelee, seuraa toteutusta, arvioi ja kehittää edelleen aktiivisesti teoksen, tuotteen tai palvelun muotoilun prosessia.

Osaamisen tunnustamisessa seuraavista lukion kursseista *Minä, kuva ja kulttuuri* (KU1), *Ympäristö, paikka ja tila* (KU2), *Musiikki ja minä* (MU1) ja *Moniääninen Suomi* (MU2), yhteensä kaksi kurssia vastaavat tavoitteiltaan *Taide ja kulttuuri* -osa-alueen osaamistavoitteita.

YHTEISET TUTKINNON OSAT/ OSA-ALUEEN OPETUKSEN TOTEUTTAMINEN JA OPPIMISEN SEURANTAKOhteet

Tutkinnon osan nimi: 3.4 Sosiaalinen ja kulttuurinen osaaminen

Osa-alue ja laajuus (osp): 3.4.2 Taide ja kulttuuri, 2 osp, valinnainen tai vapaasti osa-alue

Oppimisympäristö: Oppilaitos / verkkoympäristö

Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista:

- lukio-opintojensa perusteella: osaamisen tunnustamisessa yhteensä kaksi seuraavista lukion kurseista *Minä, kuva ja kulttuuri*(KU1), *Ympäristö, paikka ja tila* (KU2), *Musiikki ja minä*(MU1), *Moniääninen Suomi* (MU2) vastaavat yhdessä tavoitteiltaan *Taide ja kulttuuri* –osa-alueen osaamistavoitteita.
- aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella.

Osaamistavoitteet	Opiskeltava sisältö ja toteutus	Oppimisen seurantakohteet
- osaa tunnistaa taiteen ja kulttuurin eri ilmenemismuotoja ja hyödyntää niitä omassa elämässään ja monikulttuurisessa yhteisössä - osaa tutkia, ilmaista ja tulkita kulttuurista todellisuutta perustuen taiteen ja kulttuurin peruselementteihin ääni, liike, kuva, sana esimerkiksi musiikin, tanssin, teatterin, kirjallisuuden, kuvataiteen tai käsityön keinoin - osaa arvioida ja soveltaa monimuotoista suomalaista kulttuuriperintöä ja <i>oman alansa</i> vakiintuneita käytäntöjä omassa työskentelyssä ja tuotoksissa. - osaa noudattaa kulttuurisesti kestävän kehityksen periaatteita ja ymmärtää valintojensa kulttuuriset vaikutukset - osallistuu taide- ja kulttuuritapahtumiin, osaa ylläpitää oppimisyhteisön kulttuuria ja kehittää sen esteettistä ilmettä - osaa kehittää taiteelle ominaisten esittämisen tapojen ja materiaalien, oman ilmaisun, suunnitteluprosessien,	Osa-alueen opinnot toteutetaan toisen opiskeluvuoden aikana. Sisältöalueet: - oman lähiympäristön arviointi ja kehittäminen - oman tuotoksen suunnittelu ja toteutus - kulttuuriperintö - kestävä kehitys. Opiskelu toteutetaan lähiopetuksena, verkko-opetuksena tai monimuoto-opetuksena.	1. Taiteen ja kulttuurin tunnistaminen ja hyödyntäminen havainnoiden ja hyödyntäen tuotannossa kulttuurista omaleimaisuutta. 2. Oma tuottaminen ja tulkitseminen tuottaen aineistoja ja esityksiä hyödyntäen kulttuurisia eroja rikastaen omaa tuotostaan etsimällä aineistolla 3. Kulttuuriperinnön soveltaminen Soveltaen kulttuurisia ja taiteen ilmentymiä omassa työssään itsenäisesti ja työryhmien jäsenenä 4. Kestävän kehityksen periaatteiden noudattaminen sitoutuneesti huomioiden ekologiset, sosiaaliset, taloudelliset ja kulttuuriset osatekijät työssä ja työyhteisössä. 5. Suunnitteluprosessin toteuttaminen. Em. seurannassa käytetään erilaisia menetelmiä ja tapoja.

palvelu- ja tuotemuotoilun ja estetiikan tuntemustaan <i>omalla alallaan</i> ja soveltaa hankkimaansa taiteen ja kulttuurin osaamistaan omassa työssään.		
Osaamisen arviointi: - kirjallinen tai suullinen koe ja/tai harjoitustehtävät.		

3.4.3 Etiikka

Osaamistavoitteet, 1 osp

Opiskelija

- pohtii arvojen, normien ja katsomusten merkitystä omassa elämässään ja ihmisten välisissä suhteissa
- osaa arvioida ihmisoikeuksien, oikeudenmukaisuuden ja kestävän kehityksen vaikutuksia *oman alan* kannalta
- osaa hankkia tietoa *oman alan* ja muiden alojen ammattieettisestä tietoperustasta
- tunnistaa eettisiä tilanteita ja osaa toimia eettisten periaatteiden mukaisesti
- osaa tunnistaa omien ja toisten arvojen merkitystä työtilanteissa sekä osaa ratkaista *oman alan* työelämän arvo- ja normiristiriitoja.

Osaamisen arviointi

ARVIOINNIN KOHDE	ARVIOINTIKRITEERIT		
	Tyydyttävä T1	Hyvä H2	Kiitettävä K3
	Opiskelija		
Eettisten kysymysten pohtiminen	keskustelee ohjattuna omaan elämäänsä ja ihmissuhteisiinsa liittyvistä arvoista sekä eettisistä ja katsomuksellisista kysymyksistä	keskustelee eettisistä, katsomuksellisista sekä omaan elämäänsä ja ihmissuhteisiinsa liittyvistä kysymyksistä ja arvoista	pohtii arvojen, normien ja erilaisten katsomusten merkitystä omassa elämässään, ihmisten välisissä suhteissa, työelämässä ja yhteiskunnassa
Arvojen vaikutusten arvioiminen	osoittaa tuntevansa keskeiset kansainväliset ihmisoikeussopimukset sekä niiden Suomea koskevat sitoumukset	tunnistaa oman alansa eettisiä kysymyksiä ihmisoikeuksien, oikeudenmukaisuuden ja kestävän kehityksen kannalta	arvioi työelämän ja oman alansa eettisiä kysymyksiä ihmisoikeuksien, oikeudenmukaisuuden ja kestävän kehityksen kannalta
Ammattieettisen tietoperustan hakeminen	hakee ohjattuna tietoa oman alansa eettisistä kysymyksistä ja hyödyntää tietoperustaa tutuissa tilanteissa	hankkii tietoa oman alansa ja muiden alojen ammattieettisestä tietoperustasta ja hyödyntää sitä omassa elämässään ja työssään	vertailee tietoa oman alan ja muiden alojen ammattieettisestä tietoperustasta ja hyödyntää sitä työnsä ammatillisena voimavarana
Eettisten tilanteiden tunnistaminen ja eettisesti toimiminen	toimii hyvien tapojen mukaisesti ja vastuullisesti työssään ja sen ongelmatilanteissa,	toimii vastuullisesti ja eettisesti työnsä ja työelämän erilaisissa tilanteissa sekä käyttäytyy työssään ja	toimii itsenäisesti osoittaen rehellisyyttä ja vastuullisuutta, kunnioittaa toisten näkemyksiä ja osaa

	mutta tarvitsee tukea ja ohjausta uusissa tilanteissa	ihmissuhteissaan hyvien tapojen mukaisesti	perustella toimintansa eettistä perustaa
Arvojen tunnistaminen ja arvo- ja normiristiriitojen käsitteleminen työssä	osaa ohjattuna havaita ammatinsa eettisiä ongelmatilanteita ja ratkaisee yhdessä yhteisönsä jäsenten kanssa työhönsä liittyviä arvo- ja normiristiriitoja eettisesti.	tunnistaa ammatinsa eettisiä ongelmatilanteita ja hakee niihin ratkaisua yhdessä muiden kanssa sekä arvioi ratkaisun vaikutuksia keskeisten osapuolten näkökulmista.	osaa tehdä ratkaisuehdotuksia työelämän arvo- ja normiristiriitoihin eettisesti hyväksyttävällä tavalla.

Osaamisen tunnustamisessa lukion kurssit *Johdatus filosofiseen ajatteluun* (FI1) ja jokin seuraavista (a-c) kokonaisuuksista a) *Uskonnon luonne ja merkitys* (UE1), *Kirkko, kulttuuri ja yhteiskunta* (UE2) ja *Ihmissen elämä ja etiikka* (UE3), tai b) *Ortodoksinen maailma* (UO1), *Uskonoppi ja etiikka* (UO2) ja *Raamattutieto* (UO3) tai c) *Hyvä elämä* (ET1), *Maailmankuva* (ET2) ja *Yksilö ja yhteisö* (ET3) vastaavat tavoitteiltaan *Etiikka*-osa-alueen osaamistavoitteita.

YHTEISET TUTKINNON OSAT

OSA-ALUEEN OPETUKSEN TOTEUTTAMINEN, OPPIMISEN SEURANTAKOHEET JA OSAAMISEN ARVIONTI

Tutkinnon osan nimi: 3.4 Sosiaalinen ja kulttuurinen osaaminen

Osa-alue ja laajuus (osp): 3.4.3 Etiikka, 2 osp, valinnainen tai vapaasti osa-alue

Oppimisympäristö: Oppilaitos / verkkoympäristö

Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista:

- lukio-opintojensa perusteella: osaamisen tunnustamisessa lukion kurssit *Johdatus filosofiseen ajatteluun* (F11) ja jokin seuraavista kokonaisuuksista a) Uskonnon luonne ja merkitys (UE1), *Kirkko, Kulttuuri ja yhteiskunta* (UE2) ja *Ihmisen elämä ja etiikka* (UE3), tai b) *Ortodoksinen maailma* (UO1), *Uskonoppi ja etiikka* (UO2) ja *Raamattutieto* (UO3) tai c) *Hyvä elämä* (ET1), *Maailmankuva* (ET2) ja *Yksilö ja yhteisö* (ET3) vastaavat tavoitteiltaan Etiikka- osa-alueen osaamistavoitteita.
- aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella.

Osaamistavoitteet	Opiskeltava sisältö ja toteutus	Oppimisen seurantakoheet
• pohtii arvojen, normien ja katsomusten merkitystä omassa elämässään, ihmisten välisissä suhteissa • osaa arvioida ihmisoikeuksien, oikeudenmukaisuuden ja kestävän kehityksen vaikutuksia oman alan kannalta • osaa hankkia tietoa <i>oman alansa</i> ja muiden alojen ammattieettisestä tietoperustasta • osaa toimia eettisten periaatteiden mukaisesti • osaa ratkaista sekä itsenäisesti että yhdessä toisten kanssa <i>oman alansa</i> työelämän arvo- ja normiristiriitoja.	Osa-alueen opinnot toteutetaan toisen opiskeluvuoden aikana. Sisältöalueet: - eettiset arvot ja normit - oman alan eettiset kysymykset - työn etiikka - erilaiset eettiset katsomukset. Opiskelu toteutetaan lähiopetuksena, verkko-opetuksena tai monimuoto-opetuksena.	Opiskelija 1. Pohtii eettisiä arvoja, normeja ja katsomuksia omassa elämässään. 2. Arvioi eettisiä kysymyksiä työelämässä ja omassa elämässään 3. Vertailee oman ammattinsa eettisiä perusteita muihin ammatteihin 4. Toimii eettisesti työssään ja elämässään 5. Käsittelee arvo- ja normiristiriitoja yhdessä muiden kanssa Em. seurannassa käytetään erilaisia menetelmiä ja tapoja.
Osaamisen arviointi: - kirjallinen tai suullinen koe ja/tai harjoitustehtävät.		

3.4.4 Psykologia

Osaamistavoitteet, 2 osp

Opiskelija

- osaa havainnoida ja ymmärtää ihmisen toimintaan vaikuttavia psykologisia tekijöitä
- osaa hyödyntää kehityspsykologista tietoa työssään erilaisissa vuorovaikutus- ja ryhmätilanteissa
- osaa selittää omaa ja muiden käyttäytymistä psykologisen tiedon avulla
- osaa toimia psyykkistä hyvinvointiaan ja *oman alan* työtehtävistä suoriutumista edistävasti
- osaa arvioida *työhönsä liittyviä* ihmissuhde- ja asiakaspalvelutilanteita ja toimia psykologista tietoa käyttäen.

Osaamisen arviointi

ARVIOINNIN KOHDE	ARVIOINTIKRITEERIT		
	Tyydyttävä T1	Hyvä H2	Kiitettävä K3
	Opiskelija		
Havainnoiminen ja toiminnan ymmärtäminen	tuntee psykologian keskeisiä käsitteitä ja ymmärtää niiden yhteyden ihmisen toimintaan	käyttää psykologista tietoa ihmisten toiminnan ymmärtämisessä tavallisissa arki- ja työelämän tilanteissa	soveltaa kognitiivisen psykologian ja persoonallisuuspsykologian tietoa tavallisiin työelämän tilanteisiin ja selittää niiden avulla sekä omaa että muiden ihmisten toimintaa
Psykologisen tiedon hyödyntäminen	soveltaa keskeisintä tietoa yksilön psyykkisen kehityksen perustana olevista psykologisista, biologisista ja sosiaalisista tekijöistä	havainnoi ja ymmärtää psyykkisen kehityksen perustana olevien tekijöiden välisiä yhteyksiä eri elämänvaiheissa ja eri-ikäisinä	ymmärtää yksilön psyykkisen kehityksen mahdollisia ongelmia ja ymmärtää, että kehitykseen voidaan vaikuttaa
Psyyken vaikutuksen huomioiminen käyttäytymiseen	ottaa huomioon motivaation, tunteiden ja sitoutumisen merkityksen omaan suoriutumiseensa	toimiessaan erilaisten ihmisten kanssa työ- ja opiskeluyhteisössään ymmärtää motivaation ja sitoutumisen vaikutuksen työsuorituksiin	tiedostaa omia ja toisten tunteita sekä hallitsee työelämässä tunteitaan ja asenteitaan tilanteen vaatimalla tavalla

Psyykkisen työ- ja toimintakyvyn ylläpitäminen	edistää ohjatusti psyykkistä työ- ja toimintakykyään	tietää psyykkisen hyvinvoinnin ylläpitämisen keinoja ja vaikuttaa työyhteisön hyvinvointiin myönteisellä tavalla	tiedostaa omaan jaksamiseensa ja stressinhallintaan vaikuttavia psyykkisiä tekijöitä sekä osaa vaikuttaa niihin jaksamistaan edistävasti
Toimiminen ihmissuhde- ja vuorovaikutustilanteissa	käyttää psykologista tietoa toimiessaan työpaikan tavanomaisissa asiakaspalvelu- ja vuorovaikutustilanteissa.	tietää roolien, normien ja ryhmädynamiikan merkityksen ihmisten välisessä toiminnassa sekä tunnistaa erilaisia johtamistapoja ja niiden vaikutusta työkuultuuriin.	soveltaa psykologista tietoa toimiessaan työpaikan eri rooleissa ja toimii yhteistyökykyisesti erilaisista yhteiskunnallisista oloista ja kulttuuritaustoista lähtöisin olevien ihmisten kanssa.

Osaamisen tunnustamisessa lukion kurssi *Psyykkinen toiminta, oppiminen ja vuorovaikutus* (PS1) vastaa tavoitteiltaan yhden osaamispisteen (1 osp) laajuista osaa *Psykologia*-osa-alueen tavoitteista. Jos opiskelija on suorittanut edellisen lisäksi *Ihmisen psyykkinen kehitys* (PS2), *Motivaatio, tunteet ja älykäs toiminta* (PS4) ja *Persoonallisuus ja mielenterveys* (PS5), ne yhdessä vastaavat tavoitteiltaan koko *Psykologia*-osa-alueen tavoitteita.

YHTEISET TUTKINNON OSAT

OSA-ALUEEN OPETUKSEN TOTEUTTAMINEN, OPPIMISEN SEURANTAKOhteet JA OSAAMISEN ARVIOINTI

Tutkinnon osan nimi: 3.4 Sosiaalinen ja kulttuurinen osaaminen

Osa-alue ja laajuus (osp): 3.4.4 Psykologia, 2 osp, valinnainen tai vapaasti osa-alue

Oppimisympäristö: Oppilaitos / verkkoympäristö

Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista:

- lukio-opintojensa perusteella: osaamisen tunnustamisessa lukion kurssi *Psyykkinen toiminta, oppiminen ja vuorovaikutus* (PS1) vastaa tavoitteiltaan yhden osaamispisteen (1 osp) laajuista osaa *Psykologia – osa-alueen* tavoitteista. Jos opiskelija on suorittanut edellisen lisäksi *Ihmissen psyykkinen kehitys* (PS2), *Motivaatio, tunteet ja älykäs toiminta* (PS4) ja *Persoonallisuus ja mielenterveys* (PS5), ne yhdessä vastaavat tavoitteiltaan koko *Psykologia –osa-alueen* tavoitteita.
- aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella.

Osaamistavoitteet	Opiskeltava sisältö ja toteutus	Oppimisen seurantakohteet
- osaa havainnoida ja ymmärtää monipuolisesti ihmistä ja tämän toimintaan vaikuttavia psykologisia tekijöitä - osaa hyödyntää kehityspsykologista tietoa työssään erilaisissa vuorovaikutus- ja ryhmätilanteissa - osaa selittää omaa ja muiden käyttäytymistä psykologisen tiedon avulla - osaa toimia psyykkistä hyvinvointiaan ja <i>oman alan</i> työtehtävistä suoriutumista edistävästi - osaa arvioida <i>työhönsä</i> liittyviä ihmissuhde- ja asiakaspalvelutilanteita ja toimia psykologista tietoa käyttäen.	Osa-alueen opinnot toteutetaan toisen opiskeluvuoden aikana. Sisältöalueet: - yksilön kehitys - oppiminen ja motivaatio - roolit ja normit - työ ja työhyvinvointi Opiskelu toteutetaan lähiopetuksena, verkko-opetuksena tai monimuoto-opetuksena.	Opiskelija 1. Soveltaa psykologista tietoa arki- ja työelämässä 2. Havainnoi ja ymmärtää psykologisia tekijöitä ihmisen toiminnassa 3. Tunnistaa psyykkisten tekijöiden vaikutuksen käyttäytymiseen 4. Tiedostaa stressin ja sen vaikutukset työssä jaksamiseen 5. Soveltaa psykologiaa ihmissuhde- ja vuorovaikutustilanteissa. Em. seurannassa käytetään erilaisia menetelmiä ja tapoja.

Osaamisen arviointi:

- kirjallinen tai suullinen koe ja/tai harjoitustehtävät.

3.4.5 Ympäristöosaaminen

Osaamistavoitteet, 2 osp

Opiskelija

- osaa noudattaa ympäristölainsäädäntöä sekä toimia *oman alan* laatu-, ympäristö- ja turvallisuusjärjestelmien ja kestävän kehityksen periaatteiden mukaisesti
- hallitsee ammattitaidon kannalta keskeisten tuotteiden elinkaaren
- osaa toimia luonnon monimuotoisuuden säilyttäen
- osaa sopeutua ilmastonmuutokseen työ- ja toimintatapavalinnoilla
- osaa edistää energia- ja materiaalitehokkuutta ja ehkäisee jätteiden syntyä
- osaa omassa toiminnassaan ottaa huomioon mahdolliset ympäristövaikutukset, kuten päästöt ilmaan, veteen tai maaperään
- osaa lajitella jätteet ja hyödyntää kierrätyksen mahdollisuudet *omalla alallaan*.

Osaamisen arviointi

ARVIOINNIN KOHDE	ARVIOINTIKRITEERIT		
	Tyydyttävä T1	Hyvä H2	Kiitettävä K3
	Opiskelija		
Lainsäädännön, turvallisuusjärjestelmien ja kestävän kehityksen periaatteiden noudattaminen	noudattaa ohjattuna keskeisiä ympäristöön liittyviä säädöksiä, määräyksiä ja ohjeita	noudattaa keskeisiä ympäristöön liittyviä säädöksiä, määräyksiä ja ohjeita	noudattaa keskeisiä ympäristöön liittyviä säädöksiä, määräyksiä ja ohjeita sekä ennakoituvia muutoksia
	toimii ohjattuna ympäristö-, laatu- ja turvallisuusjärjestelmien mukaisesti	toimii ympäristö-, laatu- ja turvallisuusjärjestelmien mukaisesti	osallistuu aktiivisesti työpaikkansa ympäristö-, laatu- ja turvallisuusjärjestelmien rakentamiseen ja/tai kehittämiseen
	ei vahingoita toiminnallaan ympäristöä	perustaa toimintansa ympäristön kunnioittamiseen	perustaa toimintansa esimerkilliseen ympäristön kunnioittamiseen
	toimii ohjattuna ekotehokkaasti	toimii ekotehokkaasti	toimii ekotehokkaasti edistäen
	vaalii ohjattuna kulttuuriperintöä ammatissaan	vaalii kulttuuriperintöä ammatissaan	osallistuu aktiivisesti lähiympäristönsä kulttuuriperinnön vaalimiseen ja edistää sitä ammatissaan

	toimii työssään suvaitsevasti	kunnioittaa kanssaihminen arvoja ja oikeuksia	kunnioittaa kanssaihminen arvoja ja oikeuksia ja pyrkii noudattamaan tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden periaatteita
Elinkaariajattelun toteuttaminen	valitsee ohjattuna sellaisia tuotteita ja palveluita, jotka elinkaarivaikutuksiltaan rasittavat vähän luonnon kantokykyä	valitsee sellaisia tuotteita ja palveluita, jotka elinkaarivaikutuksiltaan rasittavat vähän luonnon kantokykyä	valitsee sellaisia tuotteita ja palveluita, jotka elinkaarivaikutuksiltaan rasittavat vähän luonnon kantokykyä sekä perustelee valintansa
Luonnon monimuotoisuuden säilyttäminen	pyrkii toiminnallaan luonnon monimuotoisuuden säilyttämiseen	pyrkii aktiivisesti toiminnallaan luonnon monimuotoisuuden säilyttämiseen	edistää toiminnallaan luonnon monimuotoisuuden säilyttämistä
Ilmastonmuutokseen sopeutuminen	valitsee ohjattuna työ- ja toimintatavat, joilla sopeutuminen ilmastonmuutokseen on mahdollista	valitsee työ- ja toimintatavat, joilla sopeutuminen ilmastonmuutokseen on mahdollista	edistää sellaisten työ- ja toimintatapojen käyttöä, joilla sopeutuminen ilmastonmuutokseen on mahdollista
Energia- ja materiaalitehokkuuden edistäminen sekä jätteiden synnyn ehkäiseminen	valitsee ohjattuna energiatehokkuutta edistäviä välineitä ja materiaaleja	valitsee energiatehokkuutta edistäviä välineitä ja materiaaleja	edistää energiatehokasta välineiden ja materiaalien käyttöä
	huomioi ohjattuna materiaalitehokkuuden valinnoissaan	huomioi materiaalitehokkuuden valinnoissaan	edistää tehokasta materiaalien käyttöä
	ehkäisee ohjattuna jätteiden syntyä tavanomaisissa työtehtävissä	ehkäisee jätteiden syntyä	toimii aktiivisesti jätteiden synnyn ehkäisemiseksi
Toiminnan ympäristövaikutuksien huomioon ottaminen	tunnistaa ohjattuna toiminnot, jotka saattavat aiheuttaa päästöjä ilmaan, veteen tai maaperään	tunnistaa toiminnot, jotka saattavat aiheuttaa päästöjä ilmaan, veteen tai maaperään	ennakoi toiminnot, jotka saattavat aiheuttaa päästöjä ilmaan, veteen tai maaperään
	havaitsee työssään tavallisimpia ympäristöriskitekijöitä ja löytää niihin ohjattuna	havaitsee työssään tavallisimpia ympäristöriskitekijöitä ja löytää niihin ratkaisuehdotuksia	havaitsee työssään tavallisimpia ympäristöriskitekijöitä ja löytää niihin ratkaisuja

	ratkaisuehdotuksia		
	pyrkii toiminnallaan estämään päästöjen syntymistä	ohjaa omalla esimerkillään estämään päästöjen syntymistä	ohjaa aktiivisesti omalla esimerkillään estämään päästöjen syntymistä
Jätteiden lajittelu ja kierrätys	tunnistaa ohjeiden mukaisesti tutut jättejakeet	tunnistaa jättejakeet	tunnistaa itsenäisesti jättejakeet
	lajittelee syntyvän jätteen ohjatusti tavanomaisissa työtehtävissä ja pyrkii hyödyntämään kierrätyksen mahdollisuudet	lajittelee jätteet ohjeiden mukaan ja hyödyntää kierrätyksen mahdollisuudet	lajittelee jätteet ja etsii uusia kierrätyksen mahdollisuuksia
	arvioi ohjattuna kustannussäästöjä.	arvioi kustannussäästöjä.	ohjaa kustannussäästöihin.

Osaamisen tunnustamisessa lukion kurssi *Ympäristöekologia* (BI3) vastaa tavoitteiltaan *Ympäristöosaaminen*-osa-alueen osaamistavoitteita 1 osaamispisteen verran.

YHTEISET TUTKINNON OSAT

OSA-ALUEEN OPETUKSEN TOTEUTTAMINEN, OPPIMISEN SEURANTAKOhteet JA OSAAMISEN ARVIONTI

Tutkinnon osan nimi: 3.4 Sosiaalinen ja kulttuurinen osaaminen

Osa-alue ja laajuus (osp): 3.4.5 Ympäristöosaaminen, 2 osp, valinnainen tai vapaasti osa-alue

Oppimisympäristö: Oppilaitos / verkkoympäristö

Opiskelija voi hakea osaamisen tunnustamista:

- lukio-opintojensa perusteella: osaamisen tunnustamisessa lukion kurssi *Ympäristöekologia* (BI3) vastaa tavoitteiltaan *Ympäristöosaaminen* –osa-alueen osaamistavoitteita 1 osaamispisteen verran.
- aiempien opintojensa tai muun osaamisensa perusteella.

Osaamistavoitteet	Opiskeltava sisältö ja toteutus	Oppimisen seurantakohteet
• osaa noudattaa ympäristölainsäädäntöä sekä toimia <i>oman alansa</i> laatu-, ympäristö- ja turvallisuusjärjestelmien ja kestävän kehityksen periaatteiden mukaisesti • hallitsee ammattitaidon kannalta keskeisten tuotteiden elinkaaren • osaa toimia luonnon monimuotoisuuden säilyttäen • osaa sopeutua ilmastonmuutokseen työ- ja toimintatapavalinnoilla • osaa edistää energia- ja materiaalihokkuutta ja ehkäisee jätteiden syntyä • osaa omassa toiminnassaan ottaa huomioon mahdolliset ympäristövaikutukset, kuten päästöt ilmaan, veteen tai maaperään • osaa lajitella jätteet ja hyödyntää kierrätyksen mahdollisuudet <i>omalla alallaan</i>.	Osa-alueen opinnot toteutetaan toisen opiskeluvuoden aikana. Sisältöalueet: - kestävä kehitys - ympäristölainsäädäntö - elinkaariajattelu - kierrätys. Opiskelu toteutetaan lähiopetuksena, verkko-opetuksena tai monimuoto-opetuksena. -	Opiskelija 1. Toimii lainsäädännön, laatu järjestelmien ja kestävän kehityksen periaatteiden mukaisesti lähiympäristössään 2. Tuntee elinkaariajattelun keskeiset periaatteet 3. Toimii luonnon monimuotoisuuden säilyttämiseksi 4. Tekee omia valintojaan ilmastonmuutokseen sopeutumiseksi 5. Ehkäisee jätteiden syntyä ja pyrkii energiatehokkuuden lisäämiseen 6. Ottaa huomioon ympäristövaikutukset omassa toiminnassaan 7. Tunnistaa jätejakeet ja lajittelee jätteet. Em. seurannassa käytetään erilaisia menetelmiä ja tapoja.
Osaamisen arviointi: - kirjallinen tai suullinen koe ja/tai harjoitustehtävät.		